

SPANNING

HET BELANG VAN DE BUURT



UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 24, nummer 1, februari 2022



Groningers met aardbevingschade staan in de rij om subsidie aan te vragen. Opnieuw een voorbeeld van de vernedering van Groningers in het aardbevingsgebied.

HET BELANG VAN DE BUURT

Beeld: NOS/RTV Noord©

20 procent van de bewoners van wijken met veel problemen heeft moeite om op het werk, op school of bij de huisarts te komen. 90 procent van de koopwoningen is niet te betalen voor een leraar, verpleegkundige of agent. Onderwijs is steeds meer uit de buurt verdwenen, want in de afgelopen 25 jaar zijn 1.410 basisscholen gesloten. Het is moeilijker geworden om je recht te halen, want het aantal rechtbanken is de afgelopen decennia gehalveerd. Ook een boek lenen is lastiger geworden, want het aantal bibliotheeklocaties is met 28 procent afgenomen. In Zeeland daalde het aantal politiebureaus van 55 naar 14. En door sluiting van

ziekenhuizen is de afstand tot zorg bijna nergens zo groot als in Oost-Groningen, waar het bbp per hoofd van de bevolking ruim vier keer minder hard steeg dan in de regio Amsterdam.

Deze cijfers, afkomstig uit onderzoek van De Groene Amsterdammer en Follow The Money en uit een rapport van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, schetsen een beeld dat veel mensen zullen herkennen. Van een overheid die zich terugtrekt en onbereikbaar wordt. Van voorzieningen die verdwijnen of zich concentreren in vooraanstaande delen van de stad of provincie. En van een land dat steeds

minder gelijk wordt en meer verdeeld raakt.

In deze Spanning staan we stil bij deze ontwikkelingen in interviews met journalist Floor Milikowski en hoogleraar Caspar van den Berg. Lilian Marijnissen vertelt over het belang van de buurt en de update die zij aan het maken is van 'De buurt, de schaal van de toekomst'. Twee SP-wethouders vertellen over hun ervaringen met besturen in tijden van bezuinigingen en in een analyse tonen we de relatie tussen buurtacties en het socialisme. ■

IN DIT NUMMER



4 UPDATE VAN DE BUURT

Lilian Marijnissen vertelt over hoe de buurt de schaal van de toekomst is en hoe SP'ers daar aan kunnen bijdragen.

Diederik Olders

8 DUIZEND ACTIES, ÉÉN VERHAAL

Alle acties van SP'ers met mensen uit de buurt maken deel uit van een en dezelfde strijd voor een menswaardige, gelijkwaardige en solidaire samenleving.

Bart Linssen

10 GEEN LOOPJONGENS VAN RUTTE

Lian Veenstra en Mathijs ten Broeke vertellen over de dilemma's van meebesturen op lokaal niveau en wanneer je als SP wel of niet zou moeten meedoen aan een college.

Bart Linssen



14 'VOORZIENINGEN ZIJN HET FUNDAMENT VAN EEN SAMENLEVING'

Journalist Floor Milikowski spreekt over regionale verschillen door bewust politiek beleid en over het belang van goede voorzieningen om de tweedeling tegen te gaan.

Tijmen Lucie

17 'EEN ONZICHTBARE OVERHEID LAAT ZICH MOEILIK VERTROUWEN'

Hoogleraar Bestuurskunde Caspar van den Berg laat in een gesprek zijn licht schijnen over regionaal maatschappelijk onbehagen en hoe je dat kunt verminderen.

Tijmen Lucie

Lees de Spanning online op: sp.nl/spanning

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga

Tekstredactie
Diederik Olders

Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz

Vormgeving
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs

illustratie cover
Len Munnik



Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT



Lilian Marijnissen gaat samen met de SP Uden langs de deuren om handtekeningen op te halen tegen de sloop van huurwoningen.

UPDATE VAN DE BUURT

Tekst: Diederik Olders

Buurtvoorzieningen verdwijnen, schaalvergroting en de markt komen in de plaats van de menselijke maat. Lilian Marijnissen vertelt hoe de buurt de schaal van de toekomst is. En hoe SP'ers daar aan bijdragen.

Ongeveer 15 jaar geleden verscheen het boekje 'De buurt, de schaal van de toekomst', geschreven door toenmalig fractievoorzitter Agnes Kant en toenmalig partijvoorzitter Jan Marijnissen in samenwerking met het Wetenschappelijk Bureau. Het was het niet alleen een aanklacht tegen de schaalvergroting, maar tegelijk een overzicht van ideeën hoe je de samenleving meer op de menselijke maat kunt organiseren. In vijftien jaar verandert er veel. SP-fractievoorzitter Lilian Marijnissen is daarom begonnen met een *update*.

› **Is 'De buurt' nog wel actueel?**

'Het is actueler dan ooit. Wat vijftien jaar geleden al aan de hand was, is niet minder geworden. Ook de laatste jaren zijn veel voorzieningen op buurtniveau verdwenen. Neem de wijkagent, het buurthuis, de huisartsenpost of het ziekenhuis dichtbij. Je ziet die terugloop in de stadswijken net zo goed als in de regio's buiten de Randstad. Dat komt onder andere door keiharde bezuinigingen, de hang naar efficiëntie en het heilige geloof in schaalvergroting.'

› **Waarom is die kleinere schaal, die van de buurt of de wijk, nog steeds van belang?**

'De wijk is dé plek om problemen vroegtijdig op te sporen en erger te voorkomen. Dan denk ik aan de wijkagent die door contact met mensen niet alleen maar aan het handhaven is maar ook problemen

aan het voorkomen is. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld een buurt-tandarts; dichtbij betekent laagdrempeliger. Zo voorkom je dat mensen pas bij een tandarts komen als er al veel schade aan hun gebit is. Je voorkomt dus problemen door het in de buurt te organiseren, maar je bouwt ook aan de samenleving. De buurt is een schaal waar je de samenhang kunt vergroten. Het is een schaal waarop mensen elkaar kunnen leren kennen. Een voorbeeld daarvan is de speeltuin in de buurt. Heel wat SP'ers hebben zich voor een speeltuin ingezet. Dat is natuurlijk fijn voor de kinderen, maar het doet ook veel met de sociale cohesie. Nog een voorbeeld: het zorgbuurthuis. Dat zorgt ervoor dat oude mensen in hun buurt kunnen blijven wonen en dat de sociale samenhang behouden blijft en zelfs versterkt wordt.'

› **Zo te horen kun je nog wel even doorgaan met voorbeelden.**

'De publicatie van vijftien jaar geleden bevatte al veel voorbeelden. Maar wat er in vijftien jaar wél is veranderd, is dat we nu kunnen putten uit méér, vaak ook al uitgevoerde plannen voor de buurt. De update zal dus uitgewerkte plannen voor de buurt beschrijven, op gebieden als veiligheid, zorg, wonen en democratie. En we laten dus zien wat er al gebeurt – onder andere door wat SP'ers hebben bereikt. Ter onderbouwing van de publicatie doen we verschillende 'aan het woord'-onderzoeken; we laten mensen van de werkvloer vertellen hoe een einde aan de schaalvergroting hun werk en het leven van de mensen waar ze mee werken kan verbeteren.'



Foto: Michael Bouwman

De SP Doesburg heeft samen met de buurt geld ingezameld voor het behoud van de speeltuin Kindervreugd.

'De wijk is dé plek om problemen vroegtijdig op te sporen en erger te voorkomen'



Bewoners van De Baarsjes in Amsterdam voeren met de SP actie tegen de slechte renovatie van hun woningen door de woningcorporatie.
Foto: Arlette Hitz



Bewoners van de Tweebosbuurt in Rotterdam protesteren samen met de SP tegen de sloop van hun buurt.
Foto: Wiebe Kiestra



‘Het zorgbuurthuis is echt een initiatief van de buurt’

› Waarom is het belangrijk om nu dit onderwerp weer aan te snijden?

‘We zien in de samenleving steeds beter wat de gevolgen zijn als mensen geen zeggenschap meer hebben over belangrijke dingen in hun leven – of dat gevoel hebben. Je ziekenhuis gaat failliet en verdwijnt waardoor de Eerste Hulp ineens heel ver weg is. Of je woont in een slecht onderhouden woning en het aanspreekpunt daarvoor is niet een bekende van de kleinschalige wooncorporatie in de buurt, maar een enorm bedrijf ver weg. Juist nu is de samenhang van de buurt zo belangrijk. En vergeet niet: minder voorzieningen in de buurt vergroten de verschillen in de samenleving.’

› Hoe werkt dat?

‘Op het gebied van veiligheid bijvoorbeeld. In de arme wijken is de criminaliteit het hoogst, maar de wijkagent heeft geen tijd meer om

op straat te zijn. Politiebureaus verdwijnen uit de wijk. Maar in de rijke buurten hangen overal camera’s en leggen bewoners zelf geld bij elkaar voor een particuliere buurtwacht. Veiligheid is dus niet meer voor iedereen; het is alleen voor wie veel geld heeft. Buurtvoorzieningen zijn gemeenschappelijke voorzieningen. Veiligheid, zorg: dat moet er voor iedereen zijn.’

› Je noemde al een aantal oorzaken van de schaalvergroting, zoals de bezuinigingen.

‘De financiële problemen van gemeenten hebben natuurlijk bijgedragen aan het verschraken van buurtvoorzieningen. Zonder enige twijfel. De SP pleit al jaren voor meer geld naar het gemeentefonds – dat is het geld dat de gemeentes krijgen van het Rijk om hun taken uit te voeren. Het is triest dat ook welwillende gemeenten moeten

kiezen tussen het openhouden van de bieb of het zwembad enerzijds en het zorgen voor goede jeugdzorg anderzijds. We weten dat de overheveling van taken naar de gemeente de afgelopen jaren, gepaard ging met bezuinigingen. Dat heeft tot grote problemen geleid. Maar ook het vermarkten speelt een belangrijke rol. Steeds meer taken worden ‘uitbesteed’ en aan marktpartijen overgelaten. Maar je weet, als zoveel mogelijk winst maken het doel is, dan zijn kleinschalige buurtvoorzieningen al snel niet rendabel genoeg. Groter lijkt efficiënter en vooral winstgevender. Maar winst maken is geen goed principe om de samenleving in te richten. Want dan verdwijnt de menselijke maat.’

› Op welke manieren ben jij bezig met die update?

‘Ik ben mooie ideeën aan het verzamelen, die wij als SP al in de praktijk brengen in gemeenten. Ik heb al door de hele partij heen met partijgenoten gesproken hierover. Welke initiatieven kennen zij? Welke initiatieven zijn lokale SP’ers zelf gestart? Dan zie je dat er al heel veel mooie dingen gebeuren. Zeker waar de SP actief is. In Heerlen werd een school, die eigenlijk gesloten zou worden, juist de spil van de buurt. Er werd een buurthuis in gevestigd en draagt nu bij aan de sociale samenhang. En ik wil natuurlijk het



Bewoners van de Utrechtse wijk Overvecht houden samen met de SP een buurt- en actiefeest om te demonstreren tegen het hardrijden in hun buurt.

Foto: Eduard van Scheltinga



Dankzij acties van de SP en bewoners blijft de bibliotheek in Leersum open.

Foto: Archief SP

SP-initiatief voor een zorgbuurthuis in mijn eigen Oss niet onvermeld laten...'

› **Waarom is dat een goed voorbeeld?**

'Omdat het zorgbuurthuis echt een initiatief van de buurt is. Mensen uit de buurt hebben een rol en worden daarmee betrokken bij het zorgbuurthuis. Het komt er überhaupt omdat de buurt het wil en nu realiseren buurtbewoners het samen met de SP. Sommigen doen de tuin, anderen verzorgen activiteiten of koken in het zorgbuurthuis. Het gekke is: waarom is dit zo bijzonder? Het is toch eigenlijk heel logisch om in je eigen buurt oud te kunnen worden? Daar waar je je hele leven hebt gewoond en waar je sociale contacten zijn? Maar toch is dit niet de praktijk van alledag. We zijn heel ver af van iets wat eigenlijk heel logisch is.'

› **Waarom komt juist de SP met dit soort ideeën?**

'De schaal van de buurt sluit goed aan bij ons ideologische verhaal. Het koppelt concrete voorstellen aan onze analyse over de samenleving – de menselijke maat als tegenhanger van schaalvergroting. Maar ook als tegenhanger van een overheid die niet meer naast, maar tegenover de mensen staat. We hebben bij het toelagenschandaal gezien waar dat toe kan leiden. De buurt als basis. In

een globaliserende en individualiserende wereld geeft dat houvast.'

› **Wat kun jij in de Tweede Kamer met deze manier van denken?**

'Het is voor ons natuurlijk geen nieuwe manier van denken. In ons verkiezingsprogramma staan veel ideeën over de buurt; het zorgbuurthuis, de huizen van het recht, de wijkagent, ggz-ondersteuning. In de Tweede Kamer kunnen we werken aan de voorwaarden om zulke initiatieven mogelijk te maken. Soms gaat dat gewoon heel plat om geld; zo regelden we in de Tweede Kamer dat er meer geld beschikbaar kwam voor zorgbuurthuizen. Dat betekent wel dat je in de buurt gemakkelijk aan de slag kan met een zorgbuurthuis. En andersom: ik denk dat de manier waarop de SP altijd de koppeling met de mensen maakt, via acties en initiatieven in de buurt, ervoor zorgt dat onze Kamerleden veel beter geïnformeerd zijn dan die van andere partijen. En daardoor veel beter de gevolgen van beleid kunnen inschatten.'

› **De gemeenteraadsverkiezingen komen eraan: dé tijd om het over die buurt te hebben. Je bent ook ervaren raadslid; nog tips voor afdelingen?**

'Afdelingen kunnen met dit verhaal lokaal aan de slag voor de gemeenteraadsverkiezingen. Voor afdelingen is het van belang om zelf ook goed na

te denken over mooie initiatieven.

Een concreet voorstel voor buurtvoorzieningen helpt kiezers te zien waar je voor staat. Een andere tip: je kunt uiteraard altijd een Kamerlid vragen om mee te denken. Er is veel kennis in de partij en we kunnen veel van elkaar leren.'

› **Wat gaat er nu gebeuren met de update?**

'Ik krijg nu nog van SP-wethouders hun mooiste initiatieven toegestuurd. Zoals gezegd, er is veel gebeurd in vijftien jaar en veel daarvan komt ook uit gemeenten waar we zelf besturen. We proberen vóór de verkiezingen de update klaar te hebben, zodat lokale verkiezingscampagnes eruit kunnen putten. En vergeet niet dat afdelingen die niet meedoen aan de verkiezingen zich er ook door kunnen laten inspireren. SP'ers zijn altijd en overal bezig om de buurt mooier te maken!' ■



De Buurt, de schaal van de toekomst (2008) is hier terug te vinden: sp.nl/debuurt



DUIZEND ACTIES, ÉÉN VERHAAL

Deze foto komt uit het rapport 'De buurt, de schaal van de toekomst'.

Foto: Werry Crone, Hollandse Hoogte©

Tekst: Bart Linssen

In het hele land organiseren SP-afdelingen buurtacties voor zaken die de meeste mensen belangrijk vinden. Van het openhouden van een bibliotheek, tot het renoveren van slechte woningen, tot het behoud van een buslijn. Die acties worden niet alleen vóór, maar vooral ook mét de buurt opgezet. Helaas blijft de relatie tussen die acties en het grotere verhaal van de SP vaak onduidelijk. Hoe komt dat?

In het rapport 'De atlas van afgehaakt Nederland' brengen Josse de Voogd en René Cuperus in kaart hoe een deel van de Nederlandse bevolking zich politiek niet meer vertegenwoordigd voelt. Ze zijn afgehaakt, als gevolg van teleurstelling, verwaarlozing of door desastreus politiek beleid: 'Te denken valt aan het aardbevingen-schandaal in Groningen. Of aan het massaal verdwijnen van publieke voorzieningen als ziekenhuizen, scholen, zwembaden, bibliotheken of politiebureaus in de regio's.'

GROS VAN DE ACTIVITEITEN

Voor SP'ers is de emancipatie van de afgehaakten altijd een belangrijk onderdeel van hun activiteiten geweest. En dus voeren socialisten niet alleen actie vóór de slachtoffers van het toeslagenschandaal en de gaswinning, maar vooral ook mét de slachtoffers. En niet vóór de publieke sector en de vakbeweging, maar mét de zorgwerkers en de bonden. En niet vóór de buurt, maar mét de buurtbewoners.

Juist dat laatste, acties opzetten met de buurt, krijgt niet altijd evenveel aandacht van anderen. Misschien is dat ook niet zo vreemd. Een actie voor het redden van een bushalte of het beschermen van ouderenwoningen staat ver af van het hippe moderne linkse activisme of van de spannende dynamiek van de dagelijkse politieke schandalen. Maar ze beslaan wel het gros van de activiteiten van veel SP-afdelingen.

Dat is niet voor niets. Al die kleine acties gaan over ons grotere verhaal. Over hoe Nederland een plek wordt waar het niet gaat om de behoeften en wensen van gewone mensen, maar om lage kosten en hoge winsten. Een verhaal ook waarin het verdwijnen van voorzieningen de logische uitwerking is van veertig jaar neoliberal beleid en het verzet hiertegen onderdeel is van een grotere ideologische strijd voor een socialistische maatschappij. Juist omdat het verband tussen die kleine acties en de analyse van de SP niet vanzelf wordt gelegd, is het belang-

Elke actie begint bij het analyseren van de problemen die we tegenkomen

Bewoners van zorgcomplex 't Hoge Huis voeren samen met de SP Zwolle actie voor het behoud van hun verdwenen bushalte.

Foto: SP Zwolle



rijk om de analyse die de SP maakt zo duidelijk mogelijk te delen.

'MINDER BETROKKEN BIJ DE PUBLIEKE ZAAK'

Een goede poging daartoe is het rapport 'De buurt, de schaal van de toekomst' van Jan Marijnissen, Agnes Kant en Diederik Olders uit 2008. Enerzijds maakt het rapport duidelijk waarom zoveel mensen afhaken door wat er met hun buurt gebeurt, anderzijds geeft het aan wat er moet veranderen om de buurt weer leefbaar te maken.

Dat de buurt is verschaald is volgens de schrijvers het gevolg van twee ontwikkelingen. Ten eerste heerst er sinds de jaren tachtig een politiek van 'privatisering, vermarkting en verzelfstandiging', waardoor de overheid tekort is geschoten 'als hoeder van dat wat van ons allemaal is'. Ten tweede is er de opkomst van het individualisme. Juist het gebrek aan verbondenheid en oog voor elkaar, maakt dat de gemeenschap is verzwakt. Hierdoor 'voelen mensen zich minder betrokken bij de publieke zaak', aldus Marijnissen, Kant en Olders.

Die individualisering van de samenleving is volgens hen geen autonoom proces, maar een gevolg van 'een politieke keuze van politici die een beroep doen op het eigen belang, en concurrentie tussen mensen organiseren'. Dat is geen onomkeerbaar proces, stellen zij. Door een beroep te doen op andere waarden, zoals de verantwoordelijke burger, die zich als buur, verzorger of vrijwilliger verbindt aan de gemeenschap, worden bewoners weer medeverantwoordelijk voor hun buurt.

Het rapport beschrijft hoe de politiek

daaraan kan bijdragen. Niet door met het vingertje te wijzen en een nieuwe moraal op te leggen, maar door te zorgen voor de benodigde infrastructuur. Het is een roep om een overheid die burgers niet tegenwerkt, maar juist ondersteunt bij hun maatschappelijke betrokkenheid. Wat die infrastructuur precies inhoudt, wordt in acht hoofdstukken uit de doeken gedaan.

BUSHALTE DEEL VAN GROTERE STRIJD

Leg dit rapport naast de lokale successen van de SP, zoals opgesomd in de laatste edities van de Tribune, en het is zonneklaar dat het gros van de acties van afdelingen precies over deze infrastructuur gaat. Enkele voorbeelden: De bereikbaarheid van de pinautomaat in Tholen; het aanpakken van de schimmelwoningen in Den Bosch; het voorkomen van een scholenfusie in Delft en het redden van een bushalte bij een seniorencomplex in Zwolle. Die laatste actie haalde in 2021 zelfs de SP-verkiezingskrant voor de Tweede Kamerverkiezingen.

Het is wel de vraag of veel lezers van de krant begrepen hebben wat die bushalte met de Tweede Kamerverkiezingen te maken had. Als SP'ers denken we misschien te vaak dat iedereen wel begrijpt dat al deze kleine acties onderdeel zijn van een grotere strijd. De realiteit is dat veel mensen dat verband niet vanzelf leggen.

Bovendien worden onze acties door buitenstaanders niet gekoppeld aan het grotere verhaal. Wanneer een journalist in De Groene Amsterdammer na uitgebreid onderzoek schrijft over het verdwijnen van lokale voorzieningen en verslag doet van

het verzet tegen deze afbraak, wordt de SP noch onze analyse genoemd.

VOORVECHTERS VAN DE BUURT

Je kunt daar boos over worden en zeggen dat journalisten de SP altijd negeren. Maar dat is te gemakkelijk. Wij moeten ons als politieke partij zo belangrijk maken dat journalisten niet om ons heen kunnen. Bovendien laten andere, vooral lokale partijen zien dat een gebrek aan aandacht geen probleem hoeft te zijn. Zij vertolken steeds vaker het geluid van maatschappelijke onvrede en worden daar bij de lokale verkiezingen ook voor beloond.

Maar om weer als dé voorvechters van de buurt gezien te worden, is nog niet zo eenvoudig. De SP zal nieuwe manieren moeten bedenken om haar verhaal aan de man te brengen. Dan gaat het niet alleen over de vorm, maar zeker ook over de inhoud.

Elke actie die de SP voert, lokaal of landelijk, begint bij het analyseren van de problemen die we tegenkomen. Dus als er een bushalte verdwijnt, achterhalen we waarom dat gebeurt. Komt het door een goedkope aanbesteding of door een hoger rendement voor de uitvoerder? De eerste stap is dan de strijd voor het behoud van de bushalte en de vervolgstap is om de aanbesteding van tafel te krijgen.

Wanneer die analyse niet wordt gemaakt of besproken, is het ondoenlijk om van die kleine actie een grotere strijd te maken. Dan eindigt die actie voor het behoud van een buslijn, zwembad of school in de buurt, in plaats van dat zij het begin is van de strijd voor een menswaardige, gelijkwaardige en solidaire maatschappij. ■

GEEN LOOPJONGENS VAN RUTTE

Tekst: Bart Linssen

Door de combinatie van meer taken met minder geld, is het voor SP-wethouders een stuk moeilijker geworden om hun gemeente socialer te maken. Want hoe houd je bijvoorbeeld de zorg in stand als er steeds maar op bezuinigd wordt door Rutte en kompanen? Als burgemeesters in oorlogstijd proberen de SP-wethouders achteruitgang te voorkomen, tot de grens is bereikt.

‘Eigenlijk toch weer de thuiszorg.’ Mathijs ten Broeke, sinds 2018 wethouder in het Gelderse Zutphen, vertelt over zijn eerste ervaring met het gemeentebestuur. Weliswaar had hij met ROOD eerder al meegedaan aan de acties voor een nieuwe skatebaan, maar de avond van het protest bij het gemeentehuis had hij gemist. Pas toen de afdeling in 2012 besloot om actie te voeren voor de thuiszorg, kwam hij met het gemeentebestuur in aanraking.

‘In die tijd voerden wij actie, omdat de gemeente besloot dat de thuiszorg zo goedkoop mogelijk moest worden aanbesteed. Natuurlijk zat daar een landelijke bezuiniging achter, maar het gemeentebestuur wilde zelf ook geld overhouden voor andere dingen, zoals een miljoenen kostend cultuurpaleis. Samen met de mensen uit de thuiszorg verzetten wij ons tegen de voorgenomen bezuiniging. Later werd het protest breder: tegen de aanbestedingen en tegen de commerciële bedrijfjes. En het werd ideologisch: tegen de marktwerking.’

In de jaren die volgden bleef de SP in Zutphen – tegen de landelijke trend in – aandringen op het behoud van goede thuiszorg. Dankzij aanhoudende acties werden de ergste plannen voorkomen. Toen de SP in 2018 de tweede partij werd bij de gemeenteraadsverkiezingen, kwam het moment van de waarheid: kon met deelname aan het gemeentebestuur de markt uit de zorg worden gesloopt?

‘Vanaf het begin van de campagne hadden we besloten om in te zetten op het thema dat veel mensen bezighield, dat we zelf groot hadden gemaakt en waarop we het verschil konden maken: de thuiszorg. We wisten dat als het ons zou lukken om de markt uit de thuiszorg te slopen, dat we tot veel meer in staat zouden zijn. Daar hebben we ons aan vastgehouden. In de afdeling, in de campagne, in de onderhandelingen, en daarna dus in het college. Zo zijn we in onze missie geslaagd.’

HET VERSCHIL MAKEN

Niet overal lukt het de SP echter om op die manier het verschil te maken. Neem de gemeente Stadskanaal in Oost-Groningen, waar de socialisten ook in 2018 voor het eerst in het college kwamen. ‘Achteraf kun je daar je bedenkingen bij hebben’, aldus Lian Veenstra, die destijds door de afdeling daar werd gevraagd om wethouder te worden. ‘De afdeling had het goed gedaan bij de verkiezingen, met 4 van de 23 zetels. De verhoudingen met de grootste partij, de ChristenUnie, waren goed. Zij hadden de SP er graag bij in het college. Om de plaats in te nemen van de PvdA als linkse partij in een college met liberalen en confessionelen.’

Net als in Amsterdam, was de SP in Stadskanaal in 2018 niet per se nodig voor een raadsmeerderheid. Maar de onderhandelingen waren al in een vergevorderd stadium en het voorgestelde akkoord bevatte geen zaken waar men echt tegen was.

Veenstra was al van 2014 tot 2018 wethouder geweest in de voormalige gemeente Menterwolde (inmiddels deel van de gemeente Midden-Groningen). Zij werd in het laatste stadium betrokken bij de onderhandelingen in Stadskanaal en belandde zo in een college met ChristenUnie, CDA en VVD.

Binnen twee jaar gaat het echter fout. Begin 2020 besluit de SP uit het college te stappen, omdat men niet kan leven met de aankomende bezuinigingen.

NOODKLOK

In de media uiten de andere politieke partijen hun ongenoegen. De SP zou weggelopen als het moeilijk wordt, geen verantwoordelijkheid willen nemen, en ga zo maar door. Volgens een van hen doet Veenstra ‘een Swagermannetje’. Het is een verwijzing naar de in 2019 opgestapte SP-wethouder Kees Swagerman, die in Oldambt was begonnen aan zijn tweede termijn als wethouder. In de maanden voor zijn vertrek is

‘Ons hoofddoel was: de markt uit de thuiszorg’



Foto: SP Zutphen

Handtekeningenactie van de SP Zutphen en thuiszorgwerkers voor afschaffing marktwerking in de thuiszorg.

Swagerman een van de eerste wethouders die de noodklok luidt over de financiële problemen waar de gemeenten voor zijn komen te staan. Veroorzaakt door een optelsom van landelijke bezuinigingen op de Wmo (bijvoorbeeld op de huishoudelijke zorg), de jeugdzorg, de sociale werkvoorziening en de inkomensondersteuning.

Swagerman roept de andere wethouders Financiën in Groningen op om alarm te slaan in Den Haag, maar vindt bij zijn collega's geen gehoor. 'Misschien was hij te vroeg', denkt Veenstra achteraf. Want niet lang na zijn aftreden, wordt ook in andere gemeenten duidelijk dat het heel moeilijk wordt om de begroting rond te krijgen als er niet meer geld bij komt, of als er niet bezuinigd wordt.

Waar de SP in Oldambt op stuit, is de manier waarop collegegenoten het financiële tekort willen opvangen. De SP stelt lastenverzwaringen voor en de verkoop van aandelen in energiebedrijf Enexis. De rechtse collegegenoten willen liever bezuinigen,

bijvoorbeeld op de huishoudelijke hulp, onder het mom van 'efficiëntie-maatregelen'. In de praktijk betekent het gewoon dat mensen minder uren hulp krijgen dan ze nodig hebben. De SP-afdeling past ervoor om de mensen die zorg nodig hebben en zorg verlenen te laten opdraaien voor de tekorten, en breekt met het college.

DE SAMENLEVING SLOPEN

In Stadskanaal komt Veenstra begin 2020 voor een vergelijkbare afweging te staan. Als gevolg van de Participatiewet is de sociale werkvoorziening voor nieuwe werknemers gesloten en wordt er gekort op de subsidie per bestaande werknemer. Veenstra: 'Dat kwam hier ontzettend hard aan. In de rest van het land leek men niet te begrijpen dat de sociale werkvoorziening hier de grootste werkgever was. Ik sprak een wethouder uit de Randstad die mij zei: *ik stuur die mensen gewoon naar de bedrijven in de buurt*. Ik vroeg hem of hij nooit in Oost-Groningen geweest was. Hier zitten die grote bedrijven niet, alleen maar mkb. Dat kan hier dus gewoon niet.'

De lagere Rijksbijdrage voor de sociale werkvoorziening leidt in Stadskanaal tot een enorm tekort. Veenstra: 'Ook bij de jeugdzorg bleven de tekorten maar oplopen. Dan ga je als gemeentebestuur kijken hoe je dat kunt oplossen. We lieten rapporten maken over waar we dat geld vandaan zouden kunnen halen. Daarin stond dat de gemeente Stadskanaal vergeleken met andere gemeenten vrij veel geld uitgaf aan zorg en inkomensondersteuning. Een open deur: de mensen hier hebben een relatief laag inkomen en zijn daardoor ook vaker ziek. Daar kun je dus met goed fatsoen niet op bezuinigen. Dan ben je gewoon bezig om de samenleving te slopen.'

Ook in Zutphen blijkt vlak na het installeren van wethouder Ten Broeke dat er tekorten dreigen, in ieder geval op de jeugdzorg. 'Bij ons werd duidelijk dat we behoorlijk moesten bezuinigen, op de Wmo en op armoedebestrijding. Dat is gewoon pijnlijk. Het maakte het nog belangrijker dat we echt iets konden veranderen in de thuiszorg. Want als het niet zou lukken om de markt uit



Lian Veenstra (1969) was achtereenvolgens wethouder in Menterwolde en Stadskanaal. Bij de komende raadsverkiezingen is ze lijsttrekker voor de SP in haar woonplaats Veendam.

‘Als je hier bezuinigt op zorg en inkomensondersteuning, sloop je de samenleving’

de zorg te slopen, waar waren we dan nog mee bezig? Die discussie hebben we regelmatig met elkaar gevoerd.’

VOORZIENINGEN VERDWIJNEN

Wie wil begrijpen waarom voorzieningen in heel het land verdwijnen, zoals journalist Coen van de Ven onlangs zo treffend beschreef in De Groene Amsterdammer, doet er goed aan deze dynamiek van budgetkortingen en bezuinigingen in het achterhoofd te houden. Gemeenten worden steeds meer gedwongen om moeilijke keuzes te

maken, waardoor er overal in het land voorzieningen verdwijnen.

Ten Broeke: ‘Met het college werd besloten om 150 duizend euro te bezuinigen op de bibliotheek. Deze bezuiniging zou waarschijnlijk betekenen dat de tweede locatie van de bibliotheek in Zutphen zou moeten sluiten. Als verantwoordelijk wethouder sprak ik daar natuurlijk over met de directeur-beheerder, die ook wel begreep dat de SP de bië een warm hart toedraagt. Dat leidde vervolgens weer tot ergernis bij het

gemeentebestuur, omdat de andere wethouders vonden dat ik niet voor het collegebesluit ging staan.’

Veenstra had in 2018 al de nodige ervaring met het op orde krijgen van de voorzieningen. ‘Toen ik in 2014 wethouder werd in Menterwolde trof ik daar een behoorlijke financiële puinhoop aan. Een erfenis van het vorige bestuur dat gewoon geen goed beleid had gevoerd. Bij de voorzieningen was sprake van zwaar achterstallig onderhoud, zonder reserve om daar wat aan te doen. Toen ik de beslissing nam om een van de sporthallen in Menterwolde te sluiten, kon ik dat dus wel rechtvaardigen. Ook al had het nooit zover mogen komen.’

‘In Stadskanaal waren de financiën wel redelijk op orde. De tekorten die daar ontstonden waren het gevolg van beslissingen in Den Haag. Dan denk je echt: Is dit bewust? Wil men de samenleving slopen? Want dat is wat je aan het doen bent.’

Waar in Stadskanaal werd besloten om uit het collegebestuur te stappen, bleef de SP in Zutphen in het bestuur zitten. Ten Broeke moest 1,2 miljoen euro bezuinigen op de Wmo, op een totaalbudget van zo’n 20 miljoen. ‘Daarom zou ik onze collegedeelname ook niet alleen maar als een succes willen zien. Regelmatig hebben we het er met elkaar over gehad: hoever willen we hierin meegaan om onze grote verkiezingsbelofte, de markt uit de zorg slopen, voor elkaar te krijgen? Misschien waren we er ook wel niet aan begonnen als in het begin al duidelijk was hoe groot de financiële tekorten zouden zijn. Tegelijkertijd zette het ons op scherp om die grote verandering in de thuiszorg ook echt voor elkaar te krijgen. Bovendien bleven we met de afdeling het verschil maken. Zo werd een actie opgezet om de tweede bibliotheeklocatie te redden. Dat is gelukt.’

WAAKHOND

De ervaringen in Zutphen en Stadskanaal roepen de vraag op wanneer het nog mogelijk is om als SP’er het verschil te maken. In de gemeenteraad is die rol duidelijk,

‘Meebesturen heeft alleen zin als je iets fundamenteel kunt veranderen’

aldus Veenstra: ‘We zijn de waakhond van de samenleving.’ Maar wat zijn SP’ers dan in het gemeentebestuur?

In ieder geval niet de loopjongens van Rutte. Veenstra: ‘We zijn er niet om alleen maar een goed-nieuws-show te houden. Als ik voorzieningen moet sluiten omdat het vorige college er een financiële puinhoop van heeft gemaakt, dan kan ik dat uitleggen. Maar als we door landelijk beleid

moeten bezuinigen op de zorg of op inkomensondersteuning, dan kan ik dat niet.’ Veenstra is dan ook pessimistisch: ‘Besturen nu is niet meer hetzelfde als tien jaar geleden. Eigenlijk is het gewoon niet meer te doen.’

Ook Ten Broeke denkt dat SP-afdelingen er goed aan doen zeer terughoudend te zijn in het deelnemen aan een gemeentebestuur: ‘De lat moet hoog liggen, willen we het doen. En dan alleen als je echt iets fundamenteels kunt veranderen, zoals wij hebben gedaan met de thuiszorg. En door de macht uit te dagen. Kijk hoever je daarin kunt gaan en wat het effect daarvan is. Dat doe je als wethouder natuurlijk niet alleen, maar samen met je afdeling. Als beide dingen niet lukken, heeft het volgens mij geen zin om als SP lokaal te besturen.’ ■

Mathijs ten Broeke (1990) was in 2018 lijsttrekker voor de SP in Zutphen en is daar nu wethouder.



Foto: SP Zutphen

DE BEZUINIGINGEN VAN DE KABINETTEN-RUTTE

DE SOCIALE WERKVOORZIENING

Met de invoering van de Participatiewet in 2015 is een bezuiniging van jaarlijks twee miljard in gang gezet. Voor nieuwe mensen is het niet meer mogelijk om te werken bij de sociale werkvoorziening, terwijl gemeenten gedwongen worden zoveel mogelijk mensen door te laten stromen naar ander werk. Als dat niet lukt, betekent dat een financiële strop.

DE BIJSTANDSGELDEN

Op basis van een opgestelde verdeelsleutel, krijgen gemeenten geld om de bijstand te financieren. Die verdeelsleutel is niet gebaseerd op het aantal mensen dat recht heeft op bijstand, maar op algemene kenmerken van de gemeente. Het gevolg is dat gemeenten die vergeleken met de verdeelsleutel veel bijstandsgerechtigden hebben, in de financiële problemen komen. En omdat de verdeelsleutel met enige regelmaat wordt aangepast, kan het tekort per jaar behoorlijk verschillen. Voor de gemeenten waar de tekorten het grootst zijn, is er wel een vangnet.

DE WMO

Al ruim tien jaar wordt er flink bezuinigd op de Rijksbijdrage voor de Wmo. Op deze manier worden gemeenten onder druk gezet om de aanbestedingen voor huishoudelijke hulp zo goedkoop mogelijk te maken. Met als gevolg dat oudere mensen minder hulp krijgen en de arbeidsomstandigheden van de thuiszorgwerkers slechter zijn geworden. Gemeenten die de huishoudelijke hulp overeind willen houden, moeten het geld ergens anders vandaan zien te halen.

DE JEUGDZORG

In 2015 werd de jeugdzorg overgedragen van de provincies naar de gemeenten. Daarbij werd een bedrag olopend tot 450 miljoen per jaar bezuinigd. De gemeenten worstelen met hun nieuwe taak, waardoor er van kostenbeheersing amper sprake is. Door de ingewikkelde aanbestedingen (er zijn vele soorten jeugdzorg), de chaotische overgang en de landelijke bezuinigingen, zijn veel gemeenten in de financiële problemen gekomen.

Floor Milikowski (1980)
is journalist en sociaal
geograaf. Sinds 2010 schrijft
zij vooral voor De Groene
Amsterdammer over
Amsterdam en over de
staat van het land. Daaruit
kwamen de boeken voort
Van wie is de stad? (2018),
*Een klein land met verre
uithoeken* (2020) en *Wij zijn
de stad* (2021).



‘VOORZIENINGEN ZIJN HET FUNDAMENT VAN EEN SAMENLEVING’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Fjodor Buis©

In *Een klein land met verre uithoeken* onderzoekt journalist Floor Milikowski de toenemende ongelijkheid tussen steden, dorpen en regio's in Nederland. Zij beschrijft in haar boek hoe door bewust politiek beleid een land van winnaars en verliezers is ontstaan. In ons gesprek is zij duidelijk over wat te doen tegen de tweedeling: 'Als je niet wilt dat de samenleving uit elkaar valt, moet je ervoor zorgen dat de voorzieningen overal op orde zijn.'

› **Welke omslag in politiek beleid heeft er in de jaren tachtig plaatsgevonden ten aanzien van de regio's, steden, dorpen en buurten?**

'In de decennia na de Tweede Wereldoorlog is er door de overheid ingezet op het versterken en ondersteunen van de kansarme delen van het land. Door in provincies als Groningen, Friesland, Limburg, Zeeland en Drenthe werkgelegenheid te creëren en mensen te stimuleren die kant op te verhuizen.

In de jaren tachtig is een omslag gemaakt naar het versterken van de meest kansrijke delen van het land.

In een globaliserende economie werd ook Nederland gedwongen op zoek te gaan naar de eigen concurrentiekracht. Waar Amsterdam eerst concurreerde met bijvoorbeeld Rotterdam, ging zij steeds meer concurreren met steden als New York, Londen en Parijs. En Rotterdam op haar beurt met havensteden wereldwijd. Om de internationale concurrentiestrijd aan te gaan is toen heel bewust gekozen voor een aantal specifieke regio's en sectoren in Nederland.

In mijn boek citeer ik Gerrit Wagner, de voormalige CEO van Shell, die begin jaren tachtig een onderzoekscommissie leidde naar de kansen van Nederland in een internationaal

globaliserende economie. Hij zei toen de veelzeggende woorden: 'Don't back the losers, but pick the winners'. De overheid moest zich niet langer bekommeren om de kansarme regio's van het land, maar alleen nog om de meest kansrijke.

Gekozen werd voor Amsterdam met Schiphol en de Zuidas, voor Rotterdam met de haven en later voor de regio Eindhoven met Philips en ASML. Dat moesten de pijlers worden van de Nederlandse economie. En die zijn ook allemaal zeer succesvol geworden.

Het idee was echter dat de economische groei van die regio's zou doorsijpelen naar de rest van het land. Daar is weinig van terechtgekomen. Terwijl sommige regio's dankzij de steun van de overheid opkwamen, raakten andere regio's juist in verval omdat zij veel minder geld en aandacht kregen. In plaats van dat de toegenomen welvaart zich als een gelijkmatige olievlek over Nederland verspreidde, namen de welvaartsverschillen tussen de regio's alleen maar toe door het gekozen beleid.'

› **Hoe zag dat beleid er concreet uit?** 'In Schiphol en de Rotterdamse haven is enorm veel geld geïnvesteerd, waardoor zij konden uitgroeien tot grote internationale spelers.

Ook is het veel gemakkelijker geworden om vanuit de Randstad naar andere steden in Noordwest-Europa te reizen door de aanleg van snelle treinverbindingen.

Omdat de trek naar de Randstad en andere succesvolle stedelijke regio's heel erg door de overheid werd gestimuleerd, was er minder geld voor het onderhouden van voorzieningen en belangrijke functies in de minder succesvolle regio's. Ook omdat deze langzaam werden leeggezogen door de trek naar de grote stad.

Met name de grensregio's Oost-Groningen, Noord-Friesland, Zuidoost-Drenthe, Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen hebben hiermee te maken gehad. Er trokken mensen weg, daardoor verdwenen voorzieningen, daardoor trokken nog meer mensen weg en verdwenen er nog meer voorzieningen. De politiek heeft de keerzijde hiervan niet willen zien, waardoor de kloof tussen plekken waar het meezit en plekken waar het tegenzit groter is geworden.'

› **In hoeverre is dit beleid uit de jaren tachtig nog actueel dan wel veranderd?**

'Toen ik zo'n tien jaar geleden hierover begon te schrijven, heerste er in de krimpregio's een groot

gevoel van verslagenheid. Zij waren gewend geweest dat Den Haag ervoor zorgde dat het leefniveau bij hen op peil bleef. Dat veranderde ineens. Zij moesten op eigen kracht de weg omhoog zien te vinden. Veel regio's hadden daar moeite mee. Want wat is de eigen kracht van een gemeente als Emmen? Van een klein dorp dat door de overheid kunstmatig werd opgepompt tot een middelgrote industriestad? Plaatsen als Emmen hadden weinig om op terug te vallen.

Toch zijn er de afgelopen jaren op tal van plekken allerlei initiatieven en samenwerkingen ontstaan die voor nieuw elan zorgen. Deze worden sinds 2018 vanuit het Rijk gestimuleerd door de Regio Deals. Geld dat door het Rijk beschikbaar wordt gesteld voor regionale samenwerking. Daarmee is er voor het eerst sinds jaren weer sprake van regionaal beleid vanuit Den Haag. Het is weliswaar nog te beperkt en te incidenteel, maar het begin van een omslag van puur economisch denken naar brede welvaartsdenken is wel gemaakt.'

› **Toch lijkt politiek Den Haag nauwelijks geïnteresseerd in wat er in de regio speelt. Zie de afhandeling van de aardbevingsschade in Groningen of het afblazen van de verhuizing van de marinierskazerne naar Vlissingen. Hoe verklaar jij deze geringe belangstelling?**

'Deels heeft dat te maken met het feit dat er heel weinig volksvertegenwoordigers uit de regio in de Tweede Kamer zitten. Ook bij de ministeries werken bijna allemaal mensen die in of rondom Den Haag wonen. Dat creëert vanzelf minder binding met de rest van het land.

Een andere verklaring is de obsessie met succesverhalen. Als het goed gaat op de Zuidas, dan gaat het vast ook goed in Zeeland. En als je in Zeeland geen werk kunt vinden, dan verhuis je maar naar elders. Natuurlijk zijn er altijd mensen die de stap willen maken naar de grote stad om daar carrière te maken, maar de meeste Nederlanders willen gewoon blijven wonen in de stad of het dorp waar ze vandaan komen. Die hebben helemaal niet de behoefte om te

verhuizen. Dat gegeven is te lang over het hoofd gezien.'

› **Wat is de gemene deler van de kansrijke en kansarme plekken die jij voor je boek hebt bezocht?**

'Mij is vooral opgevallen dat er weinig solidariteit is tussen de succesvolle delen van het land en de plekken waar het minder goed gaat. Mede door het neoliberale beleid van de afgelopen dertig jaar, is het heel erg ieder voor zich. Amsterdam deelt momenteel veel meer met Londen of Parijs, dan met Emmen of Delfzijl. Terwijl dat andersom zou moeten zijn. Er zou veel meer verbondenheid moeten zijn tussen al die verschillende plekken in het land dan nu het geval is.'

› **Wat zijn de politieke en maatschappelijke gevolgen van de achterstelling van bepaalde regio's en dan met name aan de grenzen van het land?**

'Je ziet dat mensen enorm boos en teleurgesteld zijn over het feit dat zij zo lang genegeerd zijn en hun problemen niet serieus worden genomen door de landelijke politiek. Krimpregio's staan voor heel andere opgaven dan groeiregio's. Een gemeente als Delfzijl moet woningen slopen om leegstand tegen te gaan en de kwaliteit van leven op peil te houden. Normaal gesproken financier je de sloop van woningen met de verkoop van nieuwe, maar dat verdienmodel gaat in een krimpsituatie niet op. Dan nemen de inkomsten van gemeenten uit woningen af, terwijl de maatschappelijke kosten door vergrijzing en verarming juist toenemen. Daar is in Den Haag heel lang geen oog geweest. Met als gevolg dat mensen het vertrouwen in de overheid zijn verloren en zich afkeren van de samenleving.'

› **Verklaart dat gebrek aan vertrouwen in de gevestigde politiek ook de opkomst van lokale partijen?**

'Zeker. Als de gevestigde partijen nalaten om dat te doen wat lokaal nodig is en de kloof tussen kiezers en gekozenen in een gemeente te groot wordt, is het logisch dat lokale partijen in dat gat springen. Natuurlijk zijn er ook verschrikkelijke lokale partijen, maar de meeste van hen bestaan uit betrokken bewoners die gewoon iets willen doen voor hun

gemeente. En die veel pragmatischer en praktischer zijn in het oplossen van problemen dan de gevestigde partijen. Het negatieve beeld dat er is van lokale partijen vind ik dan ook onterecht.'

› **Wat zou er moeten gebeuren om kansarme regio's, steden, dorpen en buurten meer kansen te geven?**

'Er moet weer regionaal ontwikkelingsbeleid komen dat al die plekken de mogelijkheid geeft om weer op niveau te komen. Economische groei zou daarin niet langer het enige uitgangspunt moeten zijn. Het is veel belangrijker dat mensen in de regio toegang houden tot zorg, onderwijs en andere basisvoorzieningen en kans hebben op een goede baan in de buurt. Dat moet de insteek zijn.

Daar heb je als landelijke overheid een grote verantwoordelijkheid voor. Die verantwoordelijkheid zit hem deels in meer geld, deels in het aanleggen van betere (ov-)verbindingen, deels in het stimuleren van samenwerking en deels in het delen van kennis. Maar ook in een beter woonbeleid dat volkshuisvesting weer als uitgangspunt heeft.

Als je niet wilt dat de samenleving uit elkaar valt, moet je ervoor zorgen dat de voorzieningen overal op orde zijn. Dat vraagt om een fundamenteel andere manier van denken over de ontwikkeling van het land. Dat je niet een BV bent, maar een samenleving die je hebt te onderhouden en te stimuleren om weer tot bloei te komen. Van die wederopbouw van de samenleving zal overal in het land werk gemaakt moeten worden.' ■



Voor meer informatie: floormilikowski.com



Mensen in Zeeland moeten sinds 2003 tol betalen om door de Westerscheldetunnel te kunnen rijden.

INTERVIEW CASPAR VAN DEN BERG

‘EEN ONZICHTBARE OVERHEID LAAT ZICH MOEILIK VERTROUWEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Brank de Lang / ANP©

Afgelopen september verscheen de studie ‘Regionaal maatschappelijk onbehagen’ van hoogleraar Bestuurskunde Caspar van den Berg en onderzoeker Annemarie Kok. Zij onderzoeken daarin hoe regionaal maatschappelijk onbehagen heeft kunnen ontstaan en wat politici en bestuurders kunnen doen om de onvrede in de regio te verminderen. Volgens Caspar van den Berg moet de landelijke politiek meer oog hebben voor de problemen in de plattelandsgebieden. ‘Den Haag is er niet alleen voor de mensen in de grootstedelijke gebieden, maar voor alle Nederlanders’.

› **Waar komt de maatschappelijke onvrede in de regio vandaan?**
‘Deels heeft dat te maken met de sociaaleconomische situatie van mensen. Wanneer deze situatie slechter is, ervaren mensen meer somberheid over hun eigen toekomst en die van de samenleving. Ook omdat veel mensen in hun omgeving dezelfde problemen hebben. Dus de concentratie van mensen met sociaaleconomische problemen is een deel van het verhaal.

Daar komt bij dat er problemen zijn die zich voordoen in specifieke delen van het land. Denk aan de achteruitgang van het voorzieningenniveau in de minder dichtbevolkte gebieden, problemen met krimp in de grensregio’s, of ondermijnende criminaliteit op het platteland. Maar denk ook aan de gaswinning in Groningen of de toltunnel onder de Westerschelde. Terwijl je nergens in het land geld hoeft te betalen om over een autoweg te rijden, moeten mensen in

Zeeland al sinds 2003 elke keer hun portemonnee trekken als ze door de Westerscheldetunnel rijden. En niet eens om de financiering rond te krijgen, want de schatkist heeft behoorlijk verdiend aan deze tunnel. En dat terwijl Zeeland zeker niet het meest welvarende deel van Nederland is.’

› **Wat is er problematisch aan regionaal maatschappelijk onbehagen?**

‘Door het laten verschralen van voorzieningen worden mensen in de armen van protestpartijen gedreven’

‘In de eerste plaats is het rechtvaardigheidsbeginsel in het geding. Het zou niet moeten uitmaken waar je in Nederland woont, hoeveel oog de overheid heeft voor jouw zorgen en noden. We maken allemaal deel uit van dezelfde politieke gemeenschap en dat betekent dat problemen in Amsterdam even serieus genomen zouden moeten worden als problemen in Heerlen of Stadskanaal. Er zijn vele voorbeelden waaruit blijkt dat dat nu niet het geval is.

Een tweede probleem is dat er in de dichtbevolkte gebieden heel anders wordt aangekeken tegen de grote opgaven waar we als land voor staan dan in de minder dichtbevolkte gebieden. Ook omdat de opgaven waar ze beide voor staan heel verschillend zijn. Terwijl grootstedelijke gebieden te maken hebben met woningschaarste, stijgende huizenprijzen en verkeersopstoppingen, hebben de verschillende plattelandsgebieden te maken met leegstand, dalende huizenprijzen en minder openbaar vervoer.

Maar in het nationale debat gaat het onevenredig veel over wat er in de grootstedelijke gebieden moet gebeuren, waardoor de landelijke gebieden zich miskend en ongehoord voelen. Zo dreigt een patstelling te ontstaan, die de aanpak van grote opgaven als de energietransitie of de aanpassing aan klimaatverandering ernstig bemoeilijkt.’

› **Volgens jullie heeft er in de afgelopen jaren een verschuiving plaatsgevonden van maatschappelijk onbehagen van de grote steden naar de grensregio’s. Waar blijkt dat uit?**
‘Wat we daarmee bedoelen is dat het onbehagen zich na de opkomst van Pim Fortuyn in 2002 vooral manifesteerde in de oude stadswijken. Bij mensen die onvrede hadden over migratie en integratie. Hen sprak Pim Fortuyn aan. Het rechts-populisme van die periode had een duidelijke link met de problematiek van

mensen in de grote steden.

In de afgelopen tien jaar is dat veranderd. Sindsdien vindt de groei van rechts-populistische partijen vooral in de kleine kernen en aan de randen van het land plaats. Als je de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 vergelijkt met die van 2021 zie je dat er in de grote steden duidelijk een verschuiving naar links is geweest en aan de randen van het land een verschuiving naar rechts.’

› **Is het ongenoegen in de grote steden dan verdwenen?**

‘Nee, zeker niet. Die onvrede is nog steeds evenzeer aanwezig. Maar de aanwas van mensen die onvrede ervaren en op rechts-populistische partijen stemmen, is de afgelopen jaren in de plattelandsgebieden wel veel groter geweest. En die onvrede komt ook meer voort uit een gebrek aan belangstelling van politiek Den Haag voor de specifieke problemen die daar spelen.’

› **In hoeverre is het regionaal onbehagen versterkt door corona?**

‘In algemene zin kun je zeggen dat al langer bestaande maatschappelijke scheidslijnen verder zijn uitgediept door corona. Al moet je daar wel voorzichtig in zijn. Wat ik interessant vind, is dat je bij de demonstraties tegen de coronamaatregelen heel vaak regionale vlaggen ziet wapperen. Deze mensen koppelen dus hun anti-systeemprotest aan hun regionale identiteit. Zij hebben het dan over de Randstedelijke elite die alles voor hen bepaalt.

Door corona zijn we ook afhankelijker geworden van internet, maar de internetsnelheid is lang niet overal in het land even hoog. Toen het ontraden werd dat kinderen fysiek bij hun grootouders op bezoek gingen, werd gezegd: ga dan gewoon facetimen met opa en oma. Maar ik ken genoeg gebieden in Friesland waar kinderen niet kunnen video-bellen met hun opa of oma, omdat

het internet te traag is. Corona heeft ook de trek van de grote stad naar het platteland versterkt. Vooral de Achterhoek en de regio Apeldoorn, Deventer, Zutphen zijn populair. Daar stijgen de huizenprijzen relatief gezien het hardst van heel Nederland. Maar alleen bepaalde landelijke gebieden profiteren hiervan, andere niet. Oost-Groningen en Zeeuws-Vlaanderen blijven bijvoorbeeld achter.’

›

› **In een opiniestuk in NRC Handelsblad stellen jullie dat nogal wat bestuurders en politici in de ‘Fortuynfuik’ zwommen. Wat bedoelen jullie daarmee?**

‘Na de moord op Pim Fortuyn werd er gesproken van oude en nieuwe politiek. Nieuwe politiek hield in dat er geluisterd moest worden naar de boze burger. Op zich is dat een logische eerste reactie. Dat je probeert om maatschappelijke onvrede te kanaliseren en een stem te geven. Alleen het probleem is dat veel politici en politieke partijen in die eerste reflex zijn blijven hangen. Zij zijn de afgelopen twintig jaar meegegaan in de populistische retoriek, maar hebben te weinig gedaan om de problemen van mensen aan te pakken en hebben ze soms zelfs erger gemaakt. Het laten verschralen van lokale voorzieningen





Caspar van den Berg (1980) is hoogleraar Global and Local Governance aan de Campus Fryslân van de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn onderzoek richt zich op politiek, bestuur en identiteit op internationaal, nationaal en regionaal niveau.

en het overhevelen van zorg, werk en jeugdzorg naar de gemeenten, zijn daar goede voorbeelden van.’

› **Waarom verdient regionaal maatschappelijk onbehagen meer aandacht van de politiek?**

‘Ik denk dat de aanpak van de grote maatschappelijke vraagstukken zoals de energietransitie, klimaatverandering en de woningnood vastloopt, als er niet een bepaalde solidariteit is tussen de verschillende type gebieden in Nederland. Ook zou het goed zijn als er in Den Haag meer erkenning komt voor de verschillen tussen gebieden. Den Haag is er immers niet alleen voor mensen in het grootstedelijk gebied, maar voor alle Nederlanders. En voor de middenpartijen is het belangrijk om te realiseren dat het verwaarlozen

van de gebieden aan de randen van het land, er uiteindelijk toe leidt dat mensen in de armen van protestpartijen gedreven worden. Zoals ook in de landen om ons heen is gebeurd.’

› **Wat zou de politiek moeten doen om de problematische regionale welvaartsverschillen te verkleinen?**

‘Omarm het brede welvaartsbegrip in plaats van de kale indicatoren van het regionale bbp. Natuurlijk is voldoende werkgelegenheid heel belangrijk om voorzieningen in de lucht te houden, maar de lens van brede welvaart laat ook zien dat in sommige regio’s weliswaar minder geld verdiend wordt, maar dat zij andere kwaliteiten hebben die de moeite waarde zijn, zoals sociale cohesie en woontevredenheid. Dan zie je ook dat er in de ene regio andere dingen nodig zijn dan in de andere. In Amsterdam gaat het bijvoorbeeld om meer huizen, betere luchtkwaliteit en meer veiligheid, terwijl het in Friesland gaat om het op peil houden van openbaar vervoer en het behoud van zorg en onderwijs in de buurt. Daarnaast helpt het brede welvaartspectief om met een gedifferentieerde blik te kijken naar maatschappelijk onbehagen en waar dat vandaan komt. Zo kun je onbehagen echt tegengaan, vooral in die regio’s waar het onbehagen extra hoog is.’

› **Onder Rutte III zijn de zogenaamde Regio Deals in het leven geroepen. Hoe beoordeel jij die?**

‘Ik vind de Regio Deals heel interessant. In vier jaar tijd is er 950 miljoen geïnvesteerd in projecten die de regionale leefbaarheid moeten ondersteunen. Daar zitten hele mooie projecten tussen. Nadeel is wel dat er een relatief hoge eigen bijdrage van provincies en gemeenten nodig is om een project goedgekeurd te krijgen. Toch vind ik het een goede zet dat de Regio Deals door het nieuwe kabinet worden voortgezet. Alleen zou het

nog beter zijn als dat geld niet incidenteel zou zijn, maar structureel. Dat betekent dat er door het Rijk meer geld in het gemeentefonds gestopt moet worden. Want alleen dan kunnen alle gemeenten hun basisvoorzieningen overeind houden. Dus je moet eerst zorgen dat het gemeentefonds goed op orde is en dan kun je mooie extra dingen realiseren met de Regio Deals.’

› **Wat zou de politiek moeten doen om het vertrouwen van mensen in de democratische rechtsstaat te vergroten?**

‘Een van de dingen waar we het nog niet over gehad hebben maar die in ons onderzoek wel een grote rol speelt, is de zichtbare aanwezigheid van de overheid. Deels als gevolg van bezuinigingen deels door digitalisering, is in heel veel kleinere plaatsen en dorpen de overheid uit het gezichtsveld verdwenen. En een overheid die niet zichtbaar is, laat zich ook moeilijk vertrouwen. Dus mensen moeten weten waar ze de overheid kunnen vinden en moeten erop kunnen vertrouwen dat de overheid er voor hen is. Dat betekent niet dat je allerlei gemeentekantoren moet openen enkel en alleen om het vertrouwen te herstellen. Dat doe je omdat je goede voorzieningen wilt hebben en je goed wilt inspelen op de zorgen en noden van mensen. Dan krijgen mensen ook weer het gevoel dat ze van mens tot mens door de overheid benaderd en behandeld worden. Dat is echt nodig. Nu is het zo dat hoe verder je van het grootstedelijk gebied afkomt, de afstand tussen inwoners en overheid steeds groter wordt. Dat zie je bijvoorbeeld in hele grote samengevoegde gemeenten van soms wel tachtig tot negentig dorpen of kernen. Als je daar een vraag hebt over waarom een bus minder rijdt, ben je heel lang onderweg en is onduidelijk bij wie je moet zijn. Dus zichtbaarheid en overzichtelijkheid van de overheid zijn heel belangrijk om het vertrouwen terug te winnen.’ ■

‘De overheid moet weer zichtbaar en overzichtelijk worden’

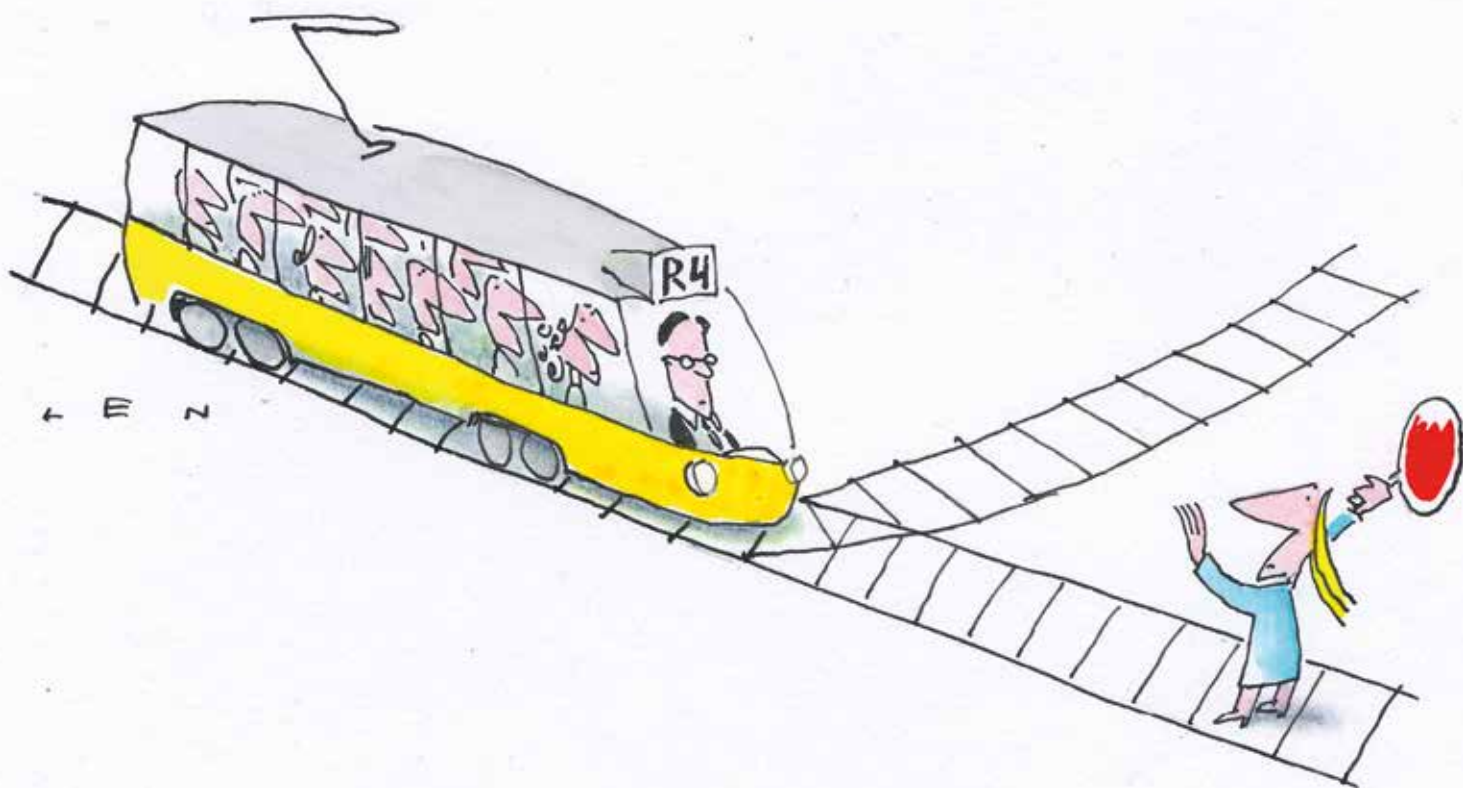
SPANNING

RUTTE 4: PLEISTERS PLAKKEN



UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 24, nummer 2, april 2022



RUTTE 4: PLEISTERS PLAKKEN

Illustratie: Len Munnik

Het is even wennen. Rutte 4 is zowaar van plan om de portemonnee te trekken. Om de klimaatcrisis en de stikstofuitstoot aan te pakken. Om achterstallig onderhoud in het onderwijs en bij defensie weg te werken. Om meer woningen te bouwen. Om iets te doen aan armoede en schulden. En om de kinderopvang goedkoper te maken. Dat is reden voor optimisme. Na jaren waarin er op elk onderdeel van de overheid is bezuinigd, wordt er nu eindelijk geïnvesteerd. Een overwinning voor een ieder die daarvoor gestreden heeft.

Tegelijkertijd is er genoeg reden om kritisch te zijn op deze regering. De oplossingen van Rutte 4 zijn vaak net zo neoliberal als die van zijn

eerdere kabinetten. En wat dit kabinet vooral doet is pleisters plakken: gedwongen door maatschappelijk protest en rechtszaken rampzalig beleid uit het verleden terugdraaien of verzachten. Denk aan de miljardenfondsen voor klimaat en stikstof of het afschaffen van het leenstelsel en de verhuurderheffing.

Voor sommige groepen in de samenleving heeft dit kabinet zelfs helemaal niets te bieden, zoals voor jongeren die hulp nodig hebben, ouderen in verpleeghuizen of gepensioneerden. In hen gaat dit kabinet niet investeren. Ook is nog onduidelijk hoe Rutte 4 de mensen gaat helpen die het hardst worden getroffen door de energiecrisis. De

belasting op brandstof en energie is weliswaar verlaagd, maar daar profiteren nu vooral de hogere inkomens van.

In deze Spanning maken we een kritische analyse van het regeerakkoord. Wat staat er in en wat ontbreekt er? We vragen Tweede Kamerleden Maarten Hijink, Sandra Beckerman en Renske Leijten hoe zij naar het regeerakkoord kijken. We gaan na in hoeverre er sprake is van een nieuwe manier van denken over de overheidsfinanciën. En we bespreken de voorstellen van de SP om tot een eerlijker belastingstelsel te komen nu de belasting op vermogen nog lager dreigt te worden. ■

IN DIT NUMMER



4 HOE SOCIAAL IS HET REGEERAKKOORD?

Hoe verhoudt het regeerakkoord zich tot de tien uitgangspunten van de SP voor een socialer Nederland?

Bart Linssen en Tijmen Lucie

6 'HET NEOLIBERALISME IS NOG NIET VOORBIJ'

Kamerleden Maarten Hijink, Sandra Beckerman en Renske Leijten laten hun licht schijnen over wat er wat er wel en niet in het regeerakkoord staat over zorg, wonen en een dienende overheid.

Tijmen Lucie



12 WAT DOET DIT KABINET VOOR DE ONMISBAREN?

Beeldverhaal over de mensen die ons land de afgelopen twee jaar overeind hebben gehouden.

Redactie

14 VOOR WIE ZIJN DIE MILJARDEN?

Rutte 4 gaat investeren in plaats van bezuinigen, maar is er echt sprake van een koerswijziging?

Bart Linssen

18 WAT TE DOEN TEGEN VERMOGENSONGELIJKHEID?

Wat wil de SP nu de vermogensrendementsheffing van tafel is en de vermogensongelijkheid nog groter dreigt te worden?

Tijmen Lucie



Lees de Spanning online op: sp.nl/spanning

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga

Tekstredactie
Peter Sas

Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz

Vormgeving
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs

illustratie cover
Nenad Mečava



Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

HOE SOCIAAL IS HET REGEERAKKOORD?

Tekst Bart Linssen en Tijmen Lucie

In 2021 ging de SP naar de kiezer met tien uitgangspunten voor een socialer Nederland. Hoe scoort het nieuwe regeerakkoord (ook wel het coalitieakkoord genoemd) op die punten? We zetten ze op een rijtje.



1 WIJ WILLEN EERLIJK DELEN

Het kabinet zegt van plan te zijn om belastingontwijking aan te pakken, maar erg waarschijnlijk is dat niet. Want de man die dit moet doen (staatssecretaris Van Rij) heeft zelf jarenlang grote bedrijven geholpen om zo min mogelijk belasting te betalen. Voor middeninkomens verlicht het kabinet de lasten, maar aan hoge inkomens en multinationals wordt niets extra's gevraagd. Wel wordt de 'jubelton', de belastingvrije schenking van rijke ouders aan hun kinderen om een eigen woning te kopen, afgeschaft.

2 WIJ WILLEN ZORG VOOR IEDEREEN

Dit kabinet trekt geld uit voor allerlei zaken, maar juist op de jeugdzorg, de ouderenzorg en de gezondheidszorg wordt bezuinigd. Voor jeugdzorg worden niet de middelen vrijgemaakt die nodig zijn om de problemen daar op te lossen. Sterker nog, vanaf 2025 wordt er zelfs een half miljard op de jeugdzorg bezuinigd. Op de ouderenzorg wordt op korte termijn ruim 400 miljoen bezuinigd; op de gezondheidszorg op de langere termijn maar liefst 4,5 miljard.

3 MEER LOON EN HOGERE UITKERINGEN

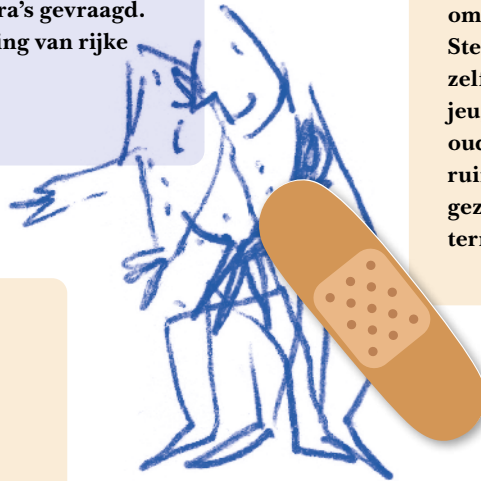
Na jaren van strijd van de SP en de vakbeweging konden partijen echt niet meer om een hoger minimumloon heen. Het kabinet stelt nu ook voor om het minimumloon te verhogen, net als de meeste sociale uitkeringen. De loonsverhoging stelt echter weinig voor: nog geen euro per uur erbij in 2025. Ook stijgt de AOW niet mee. Inmiddels is de SP hier actie tegen aan het voeren. En met succes. De Eerste Kamer eist dat het nieuwe kabinet de plannen aanpast om ook de AOW'ers tegemoet te komen.

4 EEN SCHOOL VOOR IEDEREEN

Jarenlange actie is beloofd: docenten in het basisonderwijs krijgen eindelijk een salaris dat gelijk staat aan dat van hun collega's in het voortgezet onderwijs. Bovendien komt er structureel geld bij om het onderwijs te verbeteren. Wat wel mist zijn plannen om de vermarkting van het onderwijs tegen te gaan. Zolang daar niets aan gedaan wordt, is het onmogelijk om ieder kind gelijke kansen te geven. Zeker als de macht in het onderwijs bij de schoolbesturen en hun koepels blijft liggen. Het is goed dat er na jaren van actievoeren een einde wordt gemaakt aan het leenstelsel en de studiebeurs weer terugkomt. Wel is de compensatie voor de schuldengeneratie erg mager.

5 EEN HUIS VOOR IEDEREEN

Nu de protesten tegen de woningnood toenemen, voelt dit kabinet de druk om daar iets aan te doen. Daarbij kiest het vooral voor nieuwe woningen, wat zeker niet verkeerd is. Maar zolang woningen er zijn om aan te verdienen in plaats van om in te wonen, blijft het dweilen met de kraan open. En dat verdienmodel blijft intact. De huren, die dankzij actievoeren in 2021 nog waren bevroren, gaan weer stijgen. Wel wordt na jarenlang verzet eindelijk de verhuurderheffing afgeschaft.



6 VEILIGHEID VOOR IEDEREEN

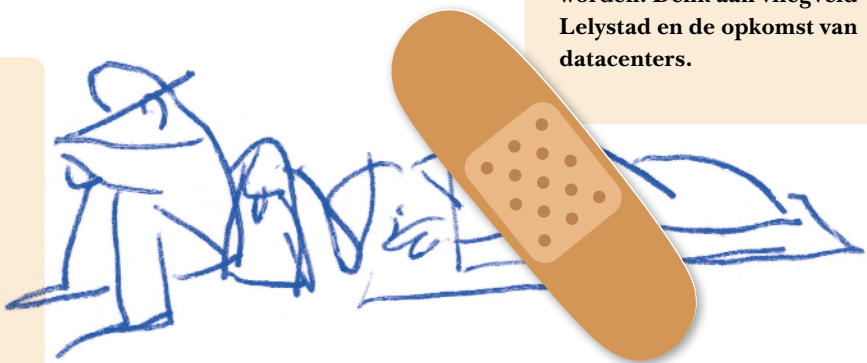
Het kabinet trekt extra middelen uit om de politie te versterken. Daarbij is vooral aandacht voor het bestrijden van de georganiseerde misdaad en cybercriminaliteit. Op zich is dat positief, zolang er ook extra geld komt voor de wijkagent. Want al in 2013 (!) is afgesproken dat er per 5000 inwoners één wijkagent moet zijn, maar die afspraak is nooit nagekomen. Ook zullen er meer politiestations in de wijken bij moeten komen, want daarvan zijn er in de afgelopen jaren een hoop verdwenen.

7 EEN SCHONERE WERELD

Met een miljardenfonds wordt geprobeerd om klimaatverandering tegen te gaan. Met een tweede miljardenfonds moeten de stikstofproblemen worden aangepakt. Hoe die fondsen gaan uitpakken is nog niet duidelijk. Wel weten we al dat veel moeilijke beslissingen vooruitgeschoven worden. Denk aan vliegveld Lelystad en de opkomst van datacenters.

8 WE WILLEN SAMEN LEVEN

Al jaren worden arbeidsmigranten in Nederland uitgebuit. Het regeerakkoord noemt de aanbevelingen van de commissie-Roemer, die de ellendige arbeidsomstandigheden en huisvesting van arbeidsmigranten onderzocht. Dat is positief. Toch is de kans groot dat het niet mogelijk blijkt om grip te krijgen op deze misstanden, zolang er geen werkvergunningen worden ingevoerd. De EU houdt dat tegen en er zijn geen aanwijzingen dat het kabinet daar iets aan wil doen.



9 EEN BETERE WERELD

Waar de SP inzet op zoveel mogelijk beslissen in Nederland, wil dit kabinet juist meer invloed uit Brussel. Het wil bijvoorbeeld het vetorecht van landen met betrekking tot het buitenlandbeleid deels afschaffen. Zo wordt weer een deel van de nationale besluitvorming uit handen gegeven en komt de politiek verder van de mensen af te staan. Wel worden de uitgaven aan ontwikkelingshulp met 500 miljoen euro per jaar verhoogd.

10 MENSEN ZIJN DE BAAS

Dit kabinet doet nauwelijks iets om de invloed van mensen op de politieke besluitvorming te vergroten. Het woord referendum komt in het regeerakkoord zelfs niet voor. De zeggenschap van medewerkers in de zorg en het onderwijs wordt vergroot, over de andere sectoren (zowel publiek als privaat) wordt niets gezegd. Datzelfde geldt voor het versterken van de positie van de vakbond. Ook daarover geen woord. Wel wil het kabinet meer grip krijgen op vitale bedrijven.





Foto: Joshua Versijde

‘HET NEOLIBERALISME IS NOG NIET VOORBIJ’

Tekst Tijmen Lucie

Drie voor de SP belangrijke thema's zijn zorg, wonen en een dienende overheid. Wat staat er over deze onderwerpen in het nieuwe regeerakkoord? En vooral ook: wat mist er? Daarover ging ik in gesprek met de Kamerleden Maarten Hijink, Sandra Beckerman en Renske Leijten.

› Wat vind jij positief aan wat er over zorg in het regeerakkoord staat?

‘Behalve meer doen aan preventie, waar wij ook altijd voor zijn geweest, staat er eigenlijk weinig positiefs in.’

› Als jij het regeerakkoord leest, heb je dan het idee dat Nederland beter voorbereid zal zijn op een toekomstige pandemie?

‘Nee. Er wordt wel 300 miljoen

beschikbaar gesteld voor ‘pandemische paraatheid’, maar hoe dat geld besteed gaat worden blijft onduidelijk. Bovendien is het te weinig. Met dit bedrag kun je niet



‘Het kabinet doet niets om werken in de zorg aantrekkelijker te maken’

eens alle tekorten bij de GGD oplossen. Misschien nog wel belangrijker is dat het kabinet niets doet om werken in de zorg aantrekkelijker te maken.’

› Hoe wil het kabinet er dan voor zorgen dat er meer mensen in de zorg komen werken?

‘Dat weet ik niet. Er komt in ieder geval geen extra geld voor salarissen. Terwijl het geld dat er eerder op initiatief van de SP en ChristenUnie bij is gekomen, slechts een eerste stap was.

Daarbij geven veel zorgmedewerkers aan dat de werkdruk te hoog is. En wat doet dit kabinet? Het schrapt de personeelsnorm in verpleeghuizen. Die personeelsnorm is er een paar jaar geleden onder grote maatschappelijke druk gekomen. En die is heel belangrijk, want die zorgt ervoor dat je op drukke momenten altijd voldoende personeel hebt. Er moeten dan altijd minimaal twee zorgverleners aanwezig zijn. Als je die personeelsnorm afschaft, kun je op je vingers natellen dat de werkdruk alleen maar toeneemt. Dat is zo onverstandig.’

› Terwijl er op andere terreinen miljarden worden uitgegeven, bezuinigt Rutte 4 op de zorg en de jeugdzorg. Hoe verklaar jij dat?

‘Dat is niet te verklaren. Rutte 4 redeneert net als de vorige kabinetten. We moeten nu bezuinigen om de zorg op de langere termijn betaalbaar te houden. Alleen het probleem is dat als je nu geld weghaalt en het werken in de zorg minder aantrekkelijk maakt, er op de langere termijn juist personeelstekorten ontstaan. Daarom moeten we de winsten en de bureaucratie

door marktwerking uit de zorg halen. Dan hebben zorgverleners veel meer tijd om voor de patiënten of bewoners te zorgen.

Wat er bij de jeugdzorg gebeurt, vind ik echt heel kwalijk. Dat je een eigen bijdrage gaat vragen van gezinnen en jongeren die hulp nodig hebben. Daarmee verhoog je natuurlijk de drempel voor het krijgen van zorg en ondersteuning en maak je de problemen alleen maar groter.’

› Gaat er nog iets veranderen aan de wijze van financiering van de zorg of de wijze waarop het zorgstelsel is ingericht?

‘Nee, er komen geen grote veranderingen. Het kabinet zegt dat het foute prikkels uit het systeem gaat halen, maar ik zie daar geen voorstellen bij. Er wordt niets gedaan aan de concurrentie in de zorg en er komt ook geen einde aan het productie draaien. Dat laatste is bijvoorbeeld onder medisch specialisten heel normaal geworden. Dat je zoveel mogelijk zorg verleent, in plaats van de best mogelijke zorg voor een patiënt. Het voorstel om medisch specialisten in loondienst te nemen is voorlopig op de lange baan geschoven. Terwijl je hiermee juist de prikkel voor specialisten om zoveel mogelijk omzet te halen, wegneemt.

De SP heeft daarom voorgesteld om zo snel mogelijk te beginnen met het in loondienst nemen van alle medisch specialisten. Als we dat doen, kan de bezuiniging op de verpleeghuizen worden teruggedraaid.’

› Wat mis jij in het regeerakkoord over de zorg?

‘Het doorbreken van het hele idee

van concurrentie en marktwerking. Kijk bijvoorbeeld naar het aantal aanbieders in de thuiszorg en de jeugdzorg. Daar gaat zoveel geld en bureaucratie mee gepaard, terwijl het de kwaliteit van zorg niet helpt. Dat zou ik graag willen veranderen. Dat je de mens centraal stelt in plaats van de markt. Een oude SP-boodschap, die misschien wel actueler is dan ooit.

Verder zou het goed zijn als het veel makkelijker wordt om in alle gemeenten zorgbuurthuizen neer te zetten. Want juist met zorgbuurthuizen kun je veel problemen tegelijkertijd oplossen. Eenzame of hulpbehoevende ouderen krijgen een plek waar ze terecht kunnen. Er komen veel huizen van ouderen vrij waar gezinnen in kunnen wonen. En ouderen hebben de mogelijkheid om in hun eigen buurt te blijven wonen. We zijn nu bezig met een initiatiefwet om ervoor te zorgen dat de financiering van zorgbuurthuizen eenvoudiger wordt. Die gaan we binnenkort indienen.’

Foto: Chris en Marian



Maarten Hijink (1983) is woordvoerder zorg voor de SP in de Tweede Kamer.



Foto: Anouk Pross

› Wat vind jij positief aan wat er over wonen in het regeerakkoord staat?

‘Ik denk dat het meest positieve is dat het kabinet er langzaam achterkomt dat de ideologie van ‘de markt lost het op’ niet werkt. En dat het juist de markt is, die de wooncrisis heeft veroorzaakt en verdiept. Dus in woord is er een herwaardering van de volkshuisvesting.

Er zitten ook wel een paar daden bij. De belangrijkste daarvan is de afschaffing van de verhuurderheffing. Al is dat minimaal, want de huurders die de afgelopen jaren 13 miljard hebben betaald aan deze heffing worden niet gecompenseerd.’

› Er komt zelfs weer een minister voor Volkshuisvesting...

‘Er is een verschil tussen minister

van en minister voor. Een minister voor Volkshuisvesting betekent nog niet dat er ook een ministerie is met alle bijbehorende kennis. Dat is misschien meteen ook wel het probleem. Er werd al gejuicht dat het neoliberalisme voorbij zou zijn en er een ideologische omslag heeft plaatsgevonden. Ik denk dat het zeker nog niet zover is.’

› Waarom niet?

‘Ondanks de mooie woorden over volkshuisvesting vertrouwt dit kabinet nog steeds heel erg op de markt en blijft kopen het grootste goed. Het wil bijvoorbeeld de hoge huren in de vrije sector aanpakken, maar dat mag niet ten koste gaan van het verdienmodel van de verhuurders.

Wat ook belangrijk is om te constateren, is dat de VVD als grootste partij niet opeens gedraaid is. Bij de presentatie van het regeerakkoord was het eerste punt dat de liberalen er voor zichzelf uit lichten de mogelijkheid voor bewoners om hun grondgebonden sociale huurwoning te kopen.

Dat is gewoon de gedachte van Margaret Thatcher met right to buy. Right to buy heeft er in Engeland voor gezorgd dat de beste sociale huurwoningen verkocht werden en alleen de slechtere woningen overbleven voor arme mensen die niet in staat waren om hun woning te kopen. Veel van de verkochte sociale huurwoningen zijn boven-



‘De verduurzamingsoperatie is een collectief probleem, maar de oplossing wordt bij het individu gelegd’

dien in handen gekomen van beleggers.’

› **Naast de mogelijkheid tot kopen van de sociale huurwoning, wil dit kabinet de huren inkomensafhankelijk maken. Dus mensen met een lager inkomen minder huur laten betalen en mensen met een hoger inkomen meer. Wat vind jij van dit plan?**

‘Dat ligt eraan. In ons verkiezingsprogramma hebben wij dit punt ook staan, namelijk een nationale woonquote. Maar dat is omgekeerd geredeneerd: je verlaagt de hoge huren en verhoogt de lage inkomens met de toeslagen.

Wat ik interessant vind, is wat er in Spanje gebeurt waar linkse partijen aan de macht zijn. Daar voeren ze de woonquote in als strijdmiddel tegen grote beleggers als Blackstone die tijdens de vorige economische crisis enorme hoeveelheden woningen hebben opgekocht en die nu torenhoge huren vragen. Dus het kan heel links.

In de manier waarop het kabinet het doet, heb ik veel minder vertrouwen. Het voorstel is ook nog helemaal niet concreet. Zoals het nu gaat, worden juist de huren van mensen met een middeninkomen in de sociale huur verhoogd. Dit jaar gaan deze mensen 50 of zelfs 100 euro meer betalen per maand. Terwijl ze vaak geen alternatief hebben.’

› **Het regeerakkoord staat vol met plannen over het bouwen van nieuwe woningen, maar in hoeverre leiden de plannen van het kabinet ook tot meer betaalbare woningen?** ‘Dit is volgens mij de cruciale vraag. Het kabinet zegt dat twee derde van de nieuwe woningen betaalbaar zal zijn. Maar dat geldt pas vanaf 2025.

Bovendien ziet minister Hugo de Jonge koopwoningen van 350 duizend euro en middenhuurwoningen met een huur van 1000 euro als betaalbaar, terwijl dat voor veel mensen niet betaalbaar is. Als de nieuwe woningen voor velen onbetaalbaar zijn, ga je de wooncrisis niet oplossen.

Maar voor de SP is alleen betaalbaar ook niet genoeg. Wij willen trotse volkshuisvesting. Een herwaardering van goed gebouwde corporatiewoningen en wijken met voorzieningen. Een betaalbaar krot met een tijdelijk contract is immers ook geen oplossing voor de wooncrisis.’

› **Hoe kijk jij in het licht van de huidige energiecrisis aan tegen de plannen van het kabinet om meer woningen te verduurzamen?**

‘Ik denk dat dit een van de grootste opgaven gaat worden. Aan het voorkomen en aanpakken van energie-armoede is jarenlang veel te weinig gedaan. Voor mij betekent die aanpak twee dingen: woningen verbeteren en verduurzamen en de energierekening omlaag brengen. Beide zijn echt noodzakelijk, maar of het kabinet daar wat aan gaat doen, betwijfel ik. Je ziet nu al dat veel huurders hun kachel niet meer aanzetten omdat de gasprijzen zijn geëxplodeerd. En dat kopers niet in staat zijn om hun woning te verduurzamen. We zien ook dat corporaties hun woningen op zo’n manier verduurzamen dat je je kunt afvragen of huurders daar beter mee af zijn. Ze krijgen dan bijvoorbeeld wel goedkope, nieuwe isolatie, maar geen vernieuwing van de badkamer die al dertig jaar oud is.

Wat eigenlijk ons grootste probleem is met de hele verduurzamingsoperatie, is dat een collectief probleem individueel moet worden opgelost. De SP heeft altijd gezegd: zorg nou

dat je het collectief maakt. Want 50 procent van de huishoudens heeft een slecht geïsoleerd huis en de subsidies die daarvoor beschikbaar zijn, komen vooral ten goede aan de hogere inkomens.’

› **Wat mis jij in het regeerakkoord over wonen?**

‘Het eerste is ideologisch. Misschien dat het komt omdat we al heel lang geen ideologisch debat meer voeren, maar ik vind dat mensen te makkelijk denken dat de grote omslag nu gekomen is. Terwijl er nergens in het regeerakkoord staat dat wonen een recht is voor iedereen. Ook dit kabinet denkt dat de markt de wooncrisis wel oplost. We zullen dus moeten blijven strijden voor wonen als recht in plaats van verdienmodel. Om daarmee een einde te maken aan alle vormen van woononzekerheid, van dakloosheid tot tijdelijke huurcontracten.

Een ander belangrijk punt dat ik mis, is zeggenschap. Huurders en voor een deel ook kopers, hebben veel te weinig te zeggen. Daar staat niets over in het regeerakkoord.’

Foto: Chris en Marjan



Sandra Beckerman (1983) is woordvoerder wonen, natuur, milieu, gaswinning, landbouw en ruimtelijke ordening voor de SP in de Tweede Kamer.



Foto's: Wiebe Kiestra

› **Wat valt jou in positieve zin op aan wat er in het regeerakkoord over de overheid staat?**

‘Het begin van het regeerakkoord ademt echt een sfeer uit van ‘we gaan het dit keer helemaal anders doen’. We gaan de Tweede Kamer nu wel serieus nemen. We willen echt dat er een transparante overheid komt. En we willen maatschappelijke problemen eerder signaleren én oplossen. Het is bijna nederig zoals het er staat. Dat vind ik opmerkelijk, want deze partijen en zeker de VVD geloofden tot nu toe heilig in het oplossend vermogen van de markt. De gedachte was altijd: de overheid redt je niet, het is de markt waar je op kan steunen als je hulp nodig hebt. Er staat ook in het regeerakkoord dat er meer ruimte wordt gegeven aan de uitvoeringsinstanties.

Daarmee wordt echt afstand genomen van de efficiëntie-doctrine. Want jarenlang was het adagium: we moeten een kleinere overheid hebben en bezuinigen op de overheid is goed. Daar wordt nu in ieder geval in woord van afgestapt, dus dat is positief.’

› **Er wordt in het regeerakkoord veel gesproken over de menselijke maat en een betrouwbare overheid.**

Hoe reëel is het dat hier ook werk van gemaakt wordt door Rutte 4?

‘Veel zal afhangen van wat voor overheid er komt. Want als de overheid bureaucratisch blijft en geen problemen oplost, dan schieten we er niets mee op. We moeten af van de management-filosofie die alleen maar draait om productie draaien en output

leveren. Dat betekent dat je ambtenaren meer vrijheid moet geven om zelf beslissingen te nemen. Dat vraagt wel om een omslag binnen het overheidsapparaat, want jarenlange bezuinigingen en wantrouwen richting ambtenaren hebben hun sporen nagelaten.

Je moet mensen dus weer gaan vertrouwen. Dat betekent dat je van ambtenaren mag verwachten dat zij goed verslag leggen, dat zij verantwoording kunnen afleggen over de keuze die zij gemaakt hebben en dat zij hulp vragen op het moment dat zij twijfelen. Ik weet zeker dat de meeste ambtenaren dat willen. Want je geeft ze daarmee eigenaarschap over hun werk. Om deze omslag in denken binnen de overheid te kunnen maken, zullen ambtenaren – en



zeker de hoge ambtenaren – zich beter moeten kunnen verplaatsen in de situatie van mensen met problemen. Juist daar schort het nogal eens aan is mijn

ervaring. Hoge ambtenaren zijn op zichzelf geen slechte mensen, maar vanwege hun welgestelde positie en de bubbel waarin zij zitten weten zij niet hoe het is om rond te moeten komen van een uitkering, of om als alleenstaande moeder alle ballen omhoog te moeten houden, of om onzeker werk te hebben.'

› **Wat vind jij van de plannen van dit kabinet om de democratische instituties te versterken, zoals het versterken van de positie van de Tweede Kamer?**

'Daar ben ik erg voor. Ik vind alleen wel dat de Kamer daar zelf over moet gaan, omdat wij als Kamerleden het beste weten wat we willen. Met al die verschillende fracties is de eenheid binnen de Kamer vaak ver te zoeken, maar het instituut Tweede Kamer weet eigenlijk best goed wat het wil. Ook de fracties van de regeringspartijen vinden dat de informatievoorziening aan de Kamer beter moet en dat oppositiepartijen dezelfde informatie moeten krijgen als coalitiepartijen.

Om de positie van de Tweede Kamer te versterken, heb ik tijdens het jaarlijkse debat in juni over de eigen werkzaamheden en begroting van de Kamer een motie ingediend met vijf punten. Deze gaan over een onafhankelijke toets voor staatsgeheime stukken, over een onderzoek naar de beantwoording van Kamervragen, over het delen van signalen uit de samenleving door Kamer en ministeries, over de informatieverstrekking van ministeries aan de Kamer en over hun omgang met de informatiepositie van de Kamer en daarmee van de samenleving. Deze punten ben ik nu met andere Kamerleden aan het uitwerken en we zijn daarover in gesprek met de ministeries.'

› **Je hebt het nu vooral over de informatievoorziening aan de Kamer, maar is er ook meer ondersteuning voor Kamerleden nodig?**

'We hebben in het verleden gezien dat als het geld via de fracties loopt, het aan heel verschillende dingen besteed wordt. De ene fractie investeert het in inhoudelijke ondersteuning, de andere neemt een communicatiebureau in de arm en weer een andere geeft het uit aan een auto met chauffeur. Dus wij zijn niet per se voorstander van meer geld voor politieke partijen. Waar wij wel heel erg voor zijn, is meer ondersteuning in de Kamer. Dus van ambtenaren die voor Kamerleden werken. Die ondersteuning wordt nu ook wel uitgebreid.'

› **Over de kinderopvangtoeslag-affaire en de mijnbouwschade in Groningen zijn aparte paragrafen opgenomen in het regeerakkoord. Heb jij het idee dat het nieuwe kabinet de problemen van de toeslagenuouders en de gedupeerde Groningers nu wel eindelijk serieus neemt?**

'Op papier wel, maar in het echt zie je het niet gebeuren. En dat is het lastige. De taal en toon zijn zo verschillend van de praktijk. Als je ziet met wat voor bureaucratie de toeslagenuouders en de gedupeerde Groningers te maken hebben, dan is dat gekmakend. Voordat er een beslissing wordt genomen over compensatie, moeten toeslagenuouders eerst meerdere goedkeuringen hebben. En elke goedkeuring kost weer drie tot vier weken. Als jij het schoolgeld voor je kinderen moet betalen of nieuwe kleren voor ze moet kopen, dan is twaalf tot zestien weken wachten heel lang.

En in het proces gaat ook van alles mis. Dan krijgen ouders te horen dat het besluit klaar ligt en dan is dat niet zo. Dan gaan ze bellen en dan weet degene die ze geholpen heeft ook niet wat er aan de hand is. Dat leidt tot frustraties en is voor die ouders echt een ramp. Er zijn gemeenten die zeggen: wij nemen het wel over van de Belastingdienst. Dat is natuurlijk mooi, maar het is geen structurele oplossing. Er is dus wel geld voor compensatie, maar te

veel mensen staan nog in de kou. Dat is heel cynisch.'

› **Wat mis jij in het regeerakkoord over de overheid?**

'Een visie op wat de overheid moet zijn en hoe de overheid naar haar inwoners kijkt. Premier Rutte werd enorm boos op mij toen ik zei dat de regels zo gemaakt zijn, omdat er wordt neergekeken op mensen die afhankelijk zijn van toeslagen. Hij zei: ambtenaren kijken niet neer op mensen, dat is SP-retoriek. Toen vroeg ik hem: maar wat is dan de reden? Hoe kan het dat er niets wordt gedaan, terwijl je weet dat je mensen in de vernieling brengt? Daar kwam hij niet uit. Uiteindelijk moest hij toegeven dat de overheid en de Belastingdienst als uitvoerende instantie te ver afstonden van de mensen over wie dit ging.

Maar hoe dit kabinet de afstand tot de burger gaat verkleinen, blijft onduidelijk. Hoe dichtbij moet de overheid zijn? Moet de overheid altijd in buurthuizen of bibliotheken met een loket aanwezig zijn? En welke overheid is dat dan? Daar zou ik meer een visie op willen hebben. Ik zie het ook als mijn taak om het debat daarover aan te jagen. Daarom komen we binnenkort met een notitie over de overheid in de buurt. Er zijn best wat wissels verlegd, maar wij moeten wel zorgen dat de trein de juiste kant op gaat rijden.' ■

Foto: Chris en Marjan



Renske Leijten (1979) is woordvoerder democratie, bestuur, economie en klimaat voor de SP in de Tweede Kamer.

WAT DOET DIT KABINET VOOR DE ONMISBAREN?

De afgelopen twee jaar is gebleken wie ons land draaiende houden op het moment dat het openbare leven stil komt te liggen als gevolg van een gezondheids crisis. Dat zijn de zorgverleners, de leerkrachten, de pakketbezorgers, de schoonmakers, de distributiemedewerkers en vele anderen met een cruciaal beroep. Hoewel het werk dat deze mensen doen onmisbaar is voor onze samenleving, krijgen zij vaak niet de waardering en het respect dat je zou verwachten. Terwijl zij de klappen opvingen van de coronacrisis, werden zij niet beloond met een hoger salaris en meer zekerheid.

De FNV startte daarom een campagne voor de onmisbaren. Met als eisen een minimumloon van 14 euro per uur, minder werkdruk en minder onzekerheid. Ook moet er een standbeeld komen voor de onmisbare beroepen. In oktober 2021 werd de Dag van de Onmisbaren georganiseerd. Tijdens die dag werd de Nachtwacht der Onmisbaren onthuld (zie afbeelding). Een hedendaagse versie van het beroemde schilderij van Rembrandt van Rijn, bedoeld als ode aan de 3,5 miljoen mensen met cruciale beroepen die ons land de afgelopen twee jaar overeind hebben gehouden.

Van het nieuwe kabinet hoeven deze mensen niet al te veel te verwachten. Het minimumloon gaat weliswaar omhoog, maar in de praktijk komt dat neer op nog geen euro per uur erbij in 2025. De strijd voor een fatsoenlijk loon en meer bestaanszekerheid voor de onmisbaren houdt dus niet op. De SP zal zich daar samen met de vakbeweging en andere bondgenoten voor blijven inzetten.





Gert-Jan Segers (ChristenUnie), Sigrid Kaag (D66), Mark Rutte (VVD) en Wopke Hoekstra (CDA) tijdens de presentatie van het regeerakkoord.



VOOR WIE ZIJN DIE MILJARDEN?

Tekst Bart Linssen Foto Dirk Hol / ANP©

Bij de presentatie van het regeerakkoord van Rutte 4 waren het vooral de twee miljardenfondsen die de aandacht trokken. Maar liefst 35 miljard euro is gereserveerd voor een klimaat- en transitiefonds, terwijl er nog eens 25 miljard klaarstaat om de stikstofproblematiek aan te pakken (bovenop de eerdere miljarden die al waren toegezegd door Rutte 3). Bovendien accepteert het nieuwe kabinet een begrotingstekort van 1,75 procent van het bruto binnenlands product. Is hier sprake van een koerswijziging?

De reacties die de financiële plannen van Rutte 4 bij economen opriepen, liepen uiteen van ‘de rekening doorschuiven naar de toekomst’ van het Centraal Planbureau tot ‘financiering staatschuld is helemaal geen probleem’ van Rabobank-econoom Wim Boonstra. Irene van Staveren vatte de twee stromingen onder haar collega-economen in haar column in Trouw als volgt samen: ‘De conservatieve economen willen graag het huishoudboekje van de staat op orde hebben en duidelijkheid over begrotingstekorten in de toekomst. De progressieve economen stellen dat de overheidsfinanciën niet te vergelijken zijn met een huishoudboekje.’

Politiek loopt de duiding eveneens uiteen, al gaat dat soms anders dan je

misschien zou verwachten. Kamerleden van D66 en Christen-Unie zijn enthousiast dat de portemonnee weer wordt getrokken door de overheid. Terwijl de financieel woordvoerder van de PvdA zijn teleurstelling uitsprak over het feit dat het op orde houden van het huishoudboekje voor dit kabinet kennelijk niet meer zo belangrijk is.

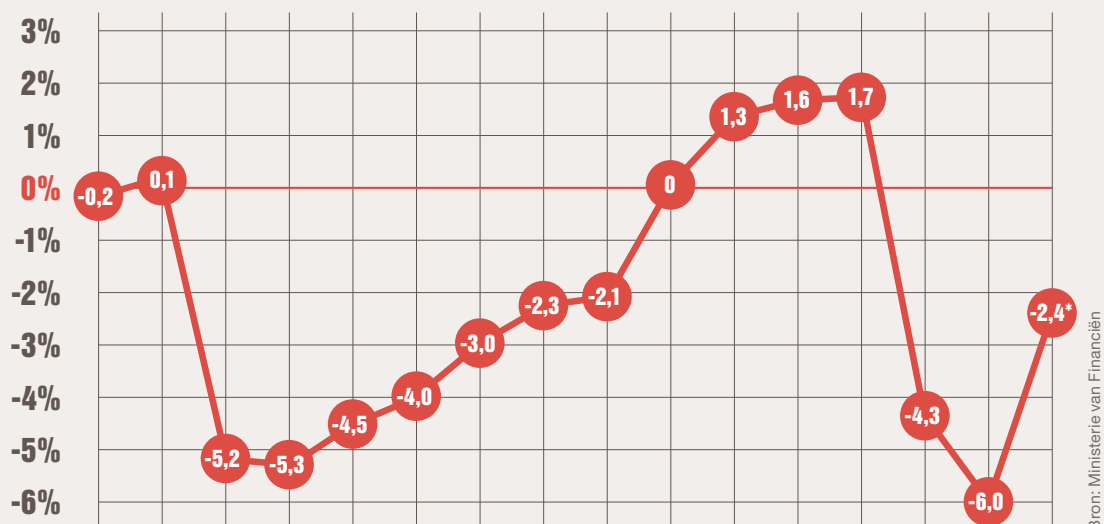
Hoe moeten wij als SP dit regeerakkoord nu beoordelen? Op het eerste gezicht is er inderdaad sprake van een koerswijziging. Er wordt weliswaar bezuinigd op de zorg en de jeugdzorg, maar over het algemeen wordt er juist geïnvesteerd door dit kabinet. Denk bijvoorbeeld aan het onderwijs, de kinderopvang of

defensie. Ook al heeft dat laatste voor ons minder prioriteit. Bovendien mag het begrotingstekort oplopen naar een niveau dat eerder onbespreekbaar was. Terwijl er in de jaren voor de coronacrisis nog werd aangestuurd op een begrotingsoverschot (zie grafiek), is dat doel nu volledig verdwenen. Dat is een overwinning voor iedereen die daar jaren voor heeft gestreden.

Tegelijkertijd is er alle reden om kritisch te zijn op de plannen van de nieuwe regering. Ten eerste is het de vraag of het instellen van miljardenfondsen wel de beste manier is om grote, urgente problemen aan te pakken. Als we kijken naar het Nationaal Programma Onderwijs, bedoeld om de onderwijsachterstanden als gevolg

EMU-SALDO (ALS PERCENTAGE VAN HET BBP)

2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022



Bovenstaande figuur toont het begrotingssaldo van de overheid (verhouding tussen inkomsten en uitgaven) als percentage van het bruto binnenlands product voor de jaren 2007 tot en met 2022* (verwacht begrotingstekort). Hiermee wordt de grootte van het begrotingssaldo afgezet tegen de grootte van de totale economie. De lidstaten van de EU hebben met elkaar afgesproken om voor het begrotingssaldo eenzelfde definitie te gebruiken. Dit heet het EMU-saldo.

Volgens Europese afspraken mag het begrotingstekort van een land niet groter zijn dan 3 procent van het bbp, anders moeten de overheidsuitgaven worden teruggebracht. Deze 3-procentnorm is vanwege de coronacrisis tijdelijk losgelaten en staat hevig ter discussie. Het nieuwe kabinet houdt er vooralsnog aan vast, waardoor nieuwe bezuinigingen niet uitgesloten zijn.

van de coronacrisis weg te werken, wordt al snel duidelijk dat er aan deze aanpak grote nadelen kleven. Ten tweede is het problematisch dat de fondsen worden verdedigd met het argument dat deze mogelijk zijn gemaakt door bezuinigingen uit het verleden. Wie de effecten van deze bezuinigingen kritisch beschouwt, ziet immers dat de kosten hoog zijn, zowel financieel als maatschappelijk. Een bredere kijk op een gezonde

2,5 jaar de tijd heeft gekregen om met 8,5 miljard euro de leerachterstanden als gevolg van de coronacrisis weg te werken. Nu is dat natuurlijk een mooi bedrag, waar de sector veel goeds mee kan doen, maar in zo'n korte tijd kunnen scholen de grote problemen, zoals het lerarentekort, niet oplossen. Dat de miljarden in zo'n korte tijd moeten worden uitgegeven is een gevolg van de druk die is uitgeoefend

miljarden te besteden. Daarmee geeft het kabinet toe dat scholen te weinig tijd hebben gekregen. Maar de schade is al gedaan, stelt de Algemene Onderwijsbond. De onderwijsvakbond zag het aantal bijlesinstellingen in korte tijd exploderen van 3396 in 2017 naar 5462 in 2022. Om de crisis in het onderwijs echt te lijf gaan, zijn volgens de AOb structurele uitgaven nodig.

De neiging om structurele problemen als tijdelijk te definiëren is typerend voor Rutte

overheid is nodig, maar heeft deze regering die?

Tijd dus om deze twee problemen nader te beschouwen, zodat we kunnen nagaan of het denken over overheidsfinanciën onder Rutte 4 echt is veranderd of juist grotendeels hetzelfde is gebleven.

1. VOOR WIE ZIJN DIE FONDSEN?

Vlak na de presentatie van het regeerakkoord kwam het CPB met een stevig commentaar. Terwijl het kabinet betoogde dat de uitgaven aan klimaat en stikstof van tijdelijke aard zijn, en dus geen structurele uitgaven zijn, stelde het CPB dat deze tijdelijkheid niet aannemelijk is gemaakt. Volgens het Centraal Planbureau gaat het niet om 60 miljard euro in tien jaar zoals het kabinet beweert, maar om jaarlijks 6 miljard tot een nieuw kabinet besluit de uitgaven stop te zetten. Met andere woorden: structurele uitgaven, die ook na 10 jaar door zullen lopen.

De neiging om structurele problemen als tijdelijk te definiëren is niet nieuw, maar typerend voor de regeringen waar Rutte leiding aan geeft. Denk aan het onderwijs dat

door het Ministerie van Financiën op het Ministerie van Onderwijs. Dat weten we dankzij onderzoek van NRC Handelsblad. Het Ministerie van Financiën wilde dat met het Nationaal Programma Onderwijs de onderwijsachterstanden door de lockdowns zo snel mogelijk zouden worden opgelost. Het Ministerie van Onderwijs zette in eerste instantie juist in op een looptijd tot 2028. Dat is niet gek, als je bedenkt dat de totale steun aan het basis- en voortgezet onderwijs gelijk staat aan 30 procent van de jaarbegroting. Dat valt op korte termijn niet doelmatig uit te geven.

Maar het Ministerie van Financiën wilde daar niets van weten en dwong uiteindelijk af dat de miljarden binnen 2,5 jaar moesten worden uitgegeven. De consequentie is dat de sector vooral een beroep moet doen op marktpartijen. Met als gevolg dat toekomstige leraren juist worden aangetrokken door de marktpartijen en het lerarentekort op scholen alleen maar groter dreigt te worden.

Inmiddels hebben scholen twee jaar extra de tijd gekregen om de

Bij de fondsen die nu voor klimaat en stikstof worden opgetuigd, lijkt het kabinet wel iets te hebben geleerd van de gemaakte fouten. Door ruim de tijd te nemen wordt het risico op verspilling kleiner. Dat is positief. Maar ook bij de fondsen voor klimaat en stikstof ligt het gevaar op de loer dat vooral private partijen ermee aan de haal zullen gaan, zonder dat de overheid nog iets van haar investeringen terugziet. Denk aan de grote boerenbedrijven die voor veel meer euro's worden uitgekocht dan dat ze ooit zouden kunnen verdienen als ze hun milieuschade zouden moeten betalen. Of aan de verduurzaming van de zware industrie, waar de overheid voor opdraait maar aandeelhouders van profiteren. Het alternatief, waarbij de overheid een groot deel van het eigenaarschap naar zich toetrekt om zich structureel met deze essentiële industrie te bemoeien, is vooralsnog onbespreekbaar.

2. DE KOSTEN VAN BEZUINIGINGEN

In het debat over de financiële bijlage van het regeerakkoord, stelde VVD-Tweede Kamerlid Eelco Heinen dat de ruimte die er nu is om extra geld uit te geven te danken is aan de bezuinigingen van eerdere kabinetten. Premier Rutte hield eerder eenzelfde verhaal: de coronacrisis kon enkel met tientallen miljarden worden bezworen, omdat er in het verleden zo veel bespaard is op de overheidsuitgaven.

Toch is dit verhaal moeilijk vol te houden. Ten eerste is bezuinigen maar één van de vele manieren om

aan financiële middelen te komen. Dat kan ook door monetair beleid of belastingen. Ten tweede hebben veel van de bezuinigingen de Nederlandse overheid en economie juist ernstig verzwakt. Ook omdat broodnodige investeringen uitbleven. Met grote regelmaat hebben bezuinigingen juist geleid tot problemen die nu met veel geld hersteld moeten worden. Zo is het overduidelijk dat het liberale woningmarktbeleid en de door Rutte 2 ingestelde verhuurderheffing hebben bijgedragen aan de wooncrisis. Er is een groot tekort aan (betaalbare) woningen, de lasten voor huurders zijn enorm toegenomen en van de verduurzaming van (huur)woningen is nog weinig terechtgekomen. Allemaal problemen waar nu extra middelen voor nodig zijn. Zeker nu de gasprijzen zo gestegen zijn.

Ook heeft de overheid dankzij bezuinigingen op de uitvoeringsdiensten zichzelf op afstand van haar burgers gezet. Om het vertrouwen van mensen te herstellen, zal de verloren capaciteit bij de uitvoeringsdiensten weer moeten worden opgebouwd. Ondanks extra middelen en mooie woorden in het regeerakkoord is het twijfelachtig of dit gaat lukken. Een groot deel van het contact van burgers met de overheid vindt plaats via de lokale overheden. En precies daar zijn grote financiële problemen, als gevolg van bezuinigingen van de afgelopen kabinetten. Het gaat veel tijd en geld kosten om hun capaciteit te herstellen.

Dit zijn slechts enkele van de vele voorbeelden van wanbeleid van de kabinetten-Rutte. Vergelijkbare verhalen gaan op voor de jeugdzorg, de politie, het leger, het onderwijs, de rechtspraak, de zorg en voor voorzieningen in de buurt. En natuurlijk voor klimaat en stikstof. Vriend en vijand geven inmiddels toe dat er met name in de jaren van Rutte 1 en 2 te veel is bezuinigd. Met alle gevolgen van dien. Misschien wel het beste voorbeeld zijn de bezuinigingen op de Belastingdienst. Al

sinds 2004 wordt de grootste uitvoeringsdienst, die van cruciaal belang is voor het vertrouwen in de overheid, het vel over de botten getrokken. Dit begon onder CDA-leider Balkenende en werd in versneld tempo voortgezet door de kabinetten-Rutte.

Juist die bezuinigingen leidden tot een situatie waarin rampen als het toeslagenschandaal konden ontstaan. Zo concludeert de Algemene Rekenkamer dat de Belastingdienst door de vele bezuinigingen op zoek ging naar nieuwe eigen opbrengsten, zoals de boetes door 'strenger toezicht' op de toeslagen. Duizenden gezinnen zijn hier het slachtoffer van geworden. Naast al het persoonlijk leed, is de financiële schade door alle problemen en schandalen bij de Belastingdienst inmiddels opgelopen

geld wil uitgeven om grote problemen op te lossen valt te prijzen, maar door te werken met fondsen in plaats van structurele uitgaven zijn er risico's. Zo is de kans groot dat de fondsen met name ten goede komen aan marktpartijen. Bovendien lijken de fondsen vooral het gevolg van financiële meevallers. 'Het zijn uitgaven op basis van de stand van de schatkist, en dat vind ik een groot probleem', stelt NRC-columnist Marike Stellinga. 'We accepteren een tijdelijk hogere schuld om daarmee maatschappelijke opgaven op te lossen (...)', aldus het regeerakkoord.

Toch lijkt dit kabinet niet van plan om bij nieuwe problemen de staatsschuld verder op te laten lopen. Dat bleek wel na de Russische inval in Oekraïne. Direct daarna opperde

Voor Nederland blijft het Stabiliteits- en Groeipact het uitgangspunt

tot in de miljarden euro's. Bovendien is de dienst amper in staat om nieuw beleid uit te voeren, waardoor de staat mogelijk miljarden misloopt.

De stelling dat de fondsen van Rutte 4 mogelijk zijn dankzij de bezuinigingen uit het verleden, is dan ook onzinig. Het is eerder omgekeerd. Er moet nu groot herstelwerk verricht worden omdat er jarenlang bezuinigd of niet geïnvesteerd is. Dat laatste zien we nu bij de klimaat- en de stikstofcrisis, waar heel lang bewust niets aan gedaan is.

HET NIEUWE DENKEN?

We kunnen concluderen dat dit kabinet een ander begrotingsbeleid voert dan de eerdere kabinetten-Rutte. Er wordt meer geld uitgegeven, en het voornemen om het begrotingstekort op te laten lopen tot 1,75 procent is een welkome koerswijziging. Dat het kabinet bovendien veel

CDA-leider Hoekstra al om het regeerakkoord open te breken, waarbij hij nieuwe bezuinigingen niet uitsloot.

Nieuwe defensie-uitgaven mogen er in ieder geval niet toe leiden dat het begrotingstekort boven de drie procent uitkomt, zo maakte minister Kaag van Financiën onlangs nog eens duidelijk. Voor Nederland blijft het Europese Stabiliteits- en Groeipact, waarin deze norm is opgenomen, het uitgangspunt. Tot ongenoegen van Oost-Europese landen, die graag een uitzondering willen voor defensie-uitgaven.

De vraag is hoe lang Nederland dwars blijft liggen, want het Stabiliteits- en Groeipact staat inmiddels hevig ter discussie. Als Nederland uiteindelijk toch overstag gaat, zou dat er op kunnen wijzen dat het denken over overheidsfinanciën definitief veranderd is. ■

WAT TE DOEN TEGEN VERMOGENSONGELIJKHEID?

Tekst Tijmen Lucie

Op 24 december 2021 zette de Hoge Raad met een arrest een streep door de vermogensrendementsheffing. Deze uitspraak heeft grote gevolgen voor het nieuwe kabinet. Er dreigt immers een miljardentekort op de begroting. Mogelijk biedt het voorstel van de linkse partijen voor een progressieve vermogensbelasting uitkomst. Ook al is dat niet meer dan een tijdelijke oplossing. 'Uiteindelijk zullen er een miljonairsbelasting en een belasting op reëel vermogensrendement moeten komen', aldus SP-Kamerlid Mahir Alkaya.

De vermogensrendementsheffing is eigenlijk altijd omstreden geweest. Al vóór de invoering in 2001 werd de heffing op geschatte vermogensopbrengsten bekritiseerd. Economen noemden de vermogensrendementsheffing 'een internationaal fiscaal curiosum'. In vrijwel alle andere landen worden immers de werkelijke vermogensopbrengsten belast in plaats van de fictieve. Staatssecretaris Vermeend (PvdA) legde de bezwaren echter naast zich neer en drukte de vermogensrendementsheffing erdoor.

In de jaren die volgden nam de kritiek op de vermogensrendementsheffing toe. Ook van mensen met veel spaargeld. Zij vonden de belasting die zij moesten betalen onrechtvaardig hoog. Op zich hadden zij een punt, want de rente is de afgelopen jaren zo laag geweest dat zij nauwelijks rendement haalden op hun spaargeld. Aan de andere kant betaalden grote beleggers veel te weinig belasting, omdat hun feitelijke rendementen veel hoger waren dan het fictieve rendement waar de Belastingdienst van uitging.

De afgelopen jaren hebben spaarders met behulp van de Bond voor Belastingbetalers diverse rechtszaken aangespannen tegen de staat. In 2019 werden zij voor het eerst door de Hoge Raad in het gelijk gesteld. Verdere gevolgen had die uitspraak niet: spaarders kregen geen recht op compensatie. Dat was anders met het arrest van 24 december jongstleden. De Hoge Raad bepaalde toen dat er 'rechtsherstel' nodig was.

Inmiddels heeft staatssecretaris Van Rij (CDA) gehoor gegeven aan

de uitspraak van de hoogste rechter. Alle meer dan 1 miljoen gedupeerde spaarders zullen worden gecompenseerd. Ook heeft de staatssecretaris besloten om de vermogensrendementsheffing voorlopig stop te zetten. Dat zal dit jaar nog niet gebeuren, want dat kan de Belastingdienst niet aan.

Het stopzetten van de vermogensrendementsheffing betekent mogelijk dat de schatkist een kleine vijf miljard per jaar aan belastinginkomsten misloopt. Daarbovenop zullen de spaarders die in de jaren 2017 tot en met 2020 een verkeerde aanslag hebben gehad, moeten worden gecompenseerd.

De noodzaak om snel met een goede oplossing te komen is dus groot. Terecht waarschuwt econoom Bas Jacobs voor het gevaar van belastingontwijking: rijken zullen in de tussentijd hun vermogen uit box 1 en 2 proberen over te hevelen naar box 3 om zo geen vermogensbelasting te hoeven betalen. Daarmee zal de vermogensongelijkheid in Nederland alleen maar groter worden. Ook omdat dit kabinet niet van plan is om de vermogensongelijkheid te verkleinen.

PROGRESSIEVE VERMOGENSBELASTING

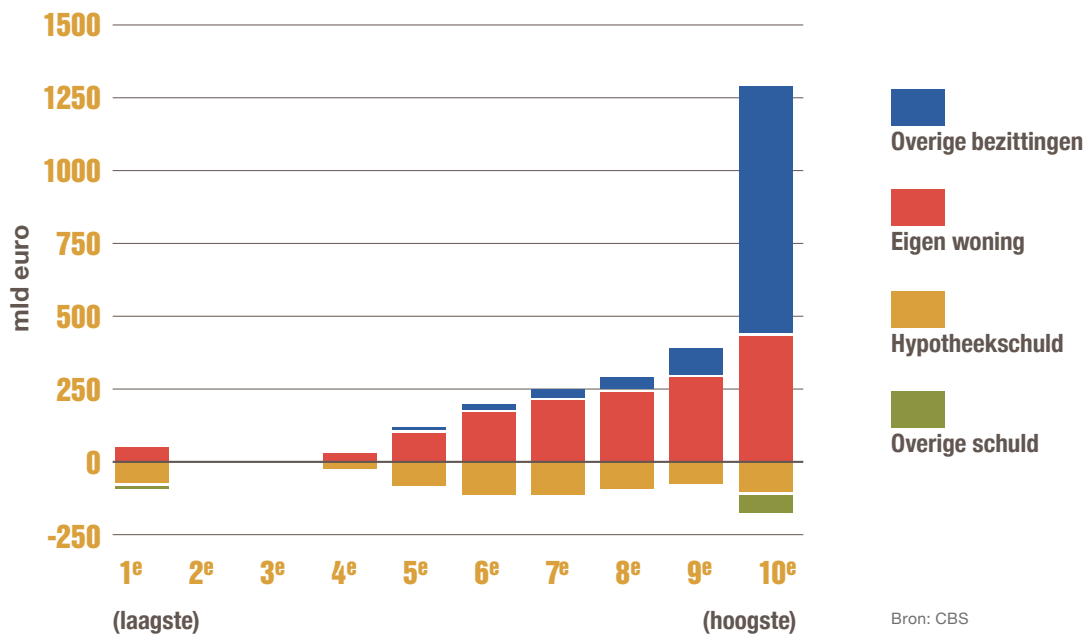
De linkse partijen PvdA, GroenLinks en SP hebben daarom het moment aangegrepen om te komen met een voorstel voor een progressieve vermogensbelasting. Deze moet in de plaats komen van de vermogensrendementsheffing. Mensen met een vermogen tussen de 100 duizend en 500 duizend euro zullen 1 procent belasting gaan betalen, met een

vermogen tussen de 500 duizend en 1 miljoen euro 2 procent, met een vermogen tussen de 1 miljoen en 5 miljoen euro 4 procent en met een vermogen boven de 5 miljoen euro 5 procent. Het eigen huis en het pensioenvermogen worden daarbij niet meegerekend.

Doel van het voorstel is om de vermogensongelijkheid in Nederland te verkleinen. Alleen zeer vermogende mensen betalen deze belasting en de mensen met de grootste vermogens betalen meer. Het gaat dus om de rijkste 10 procent Nederlanders. Die bezit momenteel ruim 61 procent van het totale vermogen (eigen woning meegerekend). Als we kijken naar het vermogen exclusief eigen woning (wat voor de meeste huishoudens het belangrijkste vermogensbestanddeel is), dan zijn de verhoudingen zelfs nog schever. Dan bezit de rijkste 10 procent meer dan 78 procent van het totale vermogen.

Om dus te voorkomen dat de vermogensongelijkheid verder toeneemt, hebben de linkse partijen een initiatiefwet voor een progressieve vermogensbelasting ingediend. Helemaal ideaal vindt SP-Kamerlid Mahir Alkaya het voorstel overigens niet. 'Het is het voorstel van de PvdA. Zij hadden dit ook in hun verkiezingsprogramma staan. Wij willen liever een miljonairsbelasting en een belasting op reëel vermogensrendement, want dan pak je echt de allergrootste vermogens aan. In dit voorstel moeten ook mensen belasting betalen die op een andere manier voor hun pensioen hebben gespaard omdat ze via hun werk geen pensioen konden opbouwen. De

BEZITTINGEN EN SCHULDEN VAN HUISHOUDENS NAAR VERMOGENSGROEPEN, 1 JANUARI 2020



reden dat ik er toch mijn handtekening onder heb gezet, is dat er anders tot 2025 helemaal niets gebeurt. Want dan pas komt er een belasting op werkelijke vermogensopbrengsten. Althans, dat staat in het regeerakkoord.'

Het voorstel van de linkse partijen is simpel en zou uitvoerbaar moeten kunnen zijn voor de Belastingdienst. De gegevens over vermogens heeft zij immers al uit de oude regeling. En ze hoeft geen ingewikkelde berekeningen meer te maken zoals bij de vermogensrendementsheffing. Enige vraag is of de computersystemen van de Belastingdienst een nieuwe regeling aankunnen. Sommige daarvan dateren nog uit de jaren tachtig.

Dat het kabinet het reële vermogensrendement per 2025 wil gaan belasten is natuurlijk mooi, maar wel rijkelijk laat. In 2015 werd namelijk al een motie aangenomen van toenmalig SP-Kamerlid Farshad Bashir om dit te doen. Mahir Alkaya: 'Daar is al die jaren niets mee gebeurd, terwijl er toen al veel politiek draagvlak voor was. Nu is dat draagvlak nog groter. De Belastingdienst heeft ook toegezegd dat het achterstallig onderhoud aan de computersystemen de komende jaren wordt weggewerkt. Ik ga er dus vanuit dat de nieuwe regeling in 2025 ingaat.'

Maar met alleen een belasting op reëel vermogensrendement ben je er nog niet. Er moet veel meer gebeuren om ons belastingstelsel eerlijker te maken. Vermogen wordt in Nederland überhaupt licht belast, terwijl werkende mensen juist relatief veel belasting betalen. Mahir Alkaya erkent dat probleem. 'De verschillen tussen de belastingen op arbeid en kapitaal zijn zo groot geworden dat de president van De Nederlandsche Bank zelfs zegt dat we een rentenierseconomie (een economie waarin inkomen uit vermogen meer rendeert dan inkomen uit arbeid, red.) zijn geworden.'

ZELFDE TARIEF VOOR INKOMSTEN UIT ARBEID EN VERMOGEN

De SP heeft in haar verkiezingsprogramma verschillende voorstellen staan om deze ongelijkheid recht te trekken. Naast de al eerder genoemde miljonairsbelasting, wil de SP bijvoorbeeld ook de winstbelasting voor grote bedrijven gelijkstellen aan het laagste tarief voor de inkomstenbelasting op arbeid. Alkaya: 'Beide stellen we op 36 procent. Dat betekent dat de winstbelasting met ruim tien procent omhoog zal moeten gaan. Daarmee kunnen we dan de belasting op arbeid verlagen. Dat doen we op zo'n manier dat de

meeste mensen ervan profiteren. De laagste inkomens het meest, maar ook de middeninkomens gaan erop vooruit. Alleen de hoogste inkomens leveren iets in. Dat komt omdat zij een relatief groot deel van hun inkomen uit andere zaken dan arbeid halen.'

Een ander belangrijk voorstel van de SP om tot een eerlijker belastingstelsel te komen, is de aanpak van belastingontwijking via box 2. Box 2 is eigenlijk bedoeld voor ondernemers die directeur zijn van een bedrijf en tegelijkertijd grootaandeelhouder. Maar in de praktijk wordt deze box vaak misbruikt door mensen met veel spaargeld of beleggingsvermogen. Zij hebben alleen op papier een bedrijf om zo vermogensbelasting te ontwijken. De SP wil daar met een voorheffing een einde aan maken. Alkaya: 'Je betaalt simpelweg belasting tot het moment dat je jezelf winst uitkeert uit je bedrijf. Dan wordt het verrekend.'

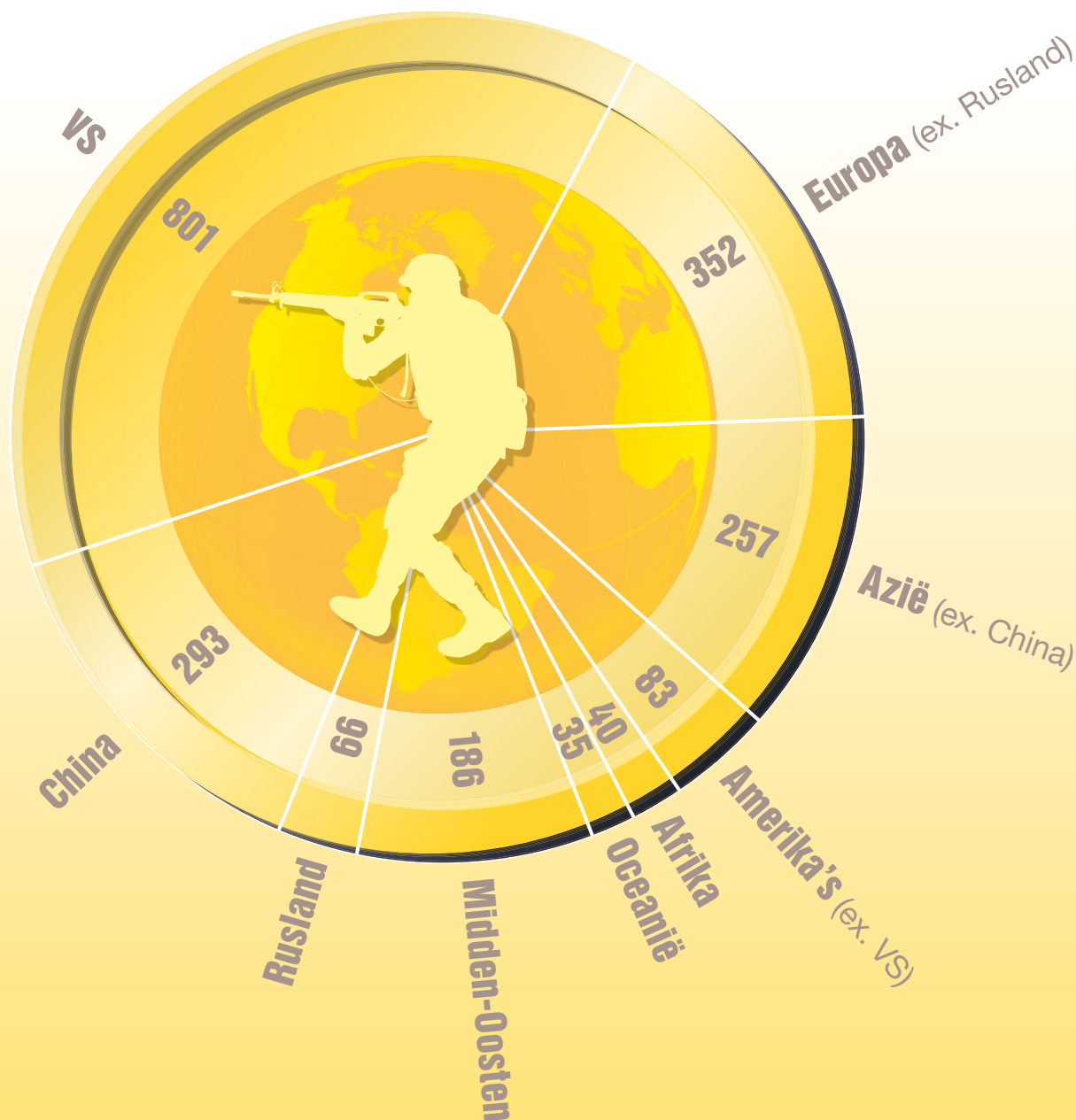
Voorstellen als deze moeten ervoor zorgen dat de ongelijkheid tussen werkende en vermogende mensen kleiner wordt. Alkaya: 'Uiteindelijk moeten we toe naar een systeem waarbij je voor alle inkomsten uit arbeid of vermogen ongeveer dezelfde belasting betaalt.' ■

SPANNING

GOLDEN TIJDEN VOOR DE WAPENINDUSTRIE

MILITAIRE UITGAVEN WERELDWIJD

2113 MILJARD DOLLAR



UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 24, nummer 3, juli 2022



De Amerikaanse president Joe Biden brengt een bezoek aan een vestiging van wapenfabrikant Lockheed Martin waar anti-tankraketten worden gemaakt.

GOUDEN TIJDEN VOOR DE WAPENINDUSTRIE

Foto: Doug Mills / WikimediaCC

Sinds de Russische invasie van Oekraïne is de vraag naar wapens enorm toegenomen. Wereldwijd worden defensiebudgetten verhoogd. Ook in Nederland wordt de portemonnee getrokken. Rutte IV gaat de komende jaren structureel vijf miljard extra uitgeven aan de krijgsmacht, de grootste investering sinds het einde van de Koude Oorlog. Een groot deel van het geld zal geïnvesteerd worden in nieuwe wapens. Vooral Amerikaanse, want de Verenigde Staten zijn verreweg de grootste wapenexporteur ter wereld. De vijf grootste wapenbedrijven zijn allemaal Amerikaans.

De oorlog in Oekraïne, die al zoveel slachtoffers heeft geëist, is dus goed voor de wapenindustrie. Direct na de bekendmaking van de Russische inval door president Poetin, schoten de beurskoersen van wapenbedrijven omhoog. Om enige tijd later weer

iets te dalen vanwege een tekort aan onderdelen en verstoorde internationale transporten. Maar op de lange termijn breken gouden tijden aan voor de zogeheten 'handelaren des doods'. Ook de Nederlandse wapenindustrie zal profiteren van de toegenomen vraag naar wapens. Zoals je verder in deze Spanning kunt lezen, maakt zij vooral onderdelen voor wapens en wapensystemen die elders worden geproduceerd. Nederland speelt sowieso een belangrijke rol in de internationale wapenhandel. Van elke twee dollar die wereldwijd aan wapens wordt verhandeld, stroomt er één door Nederland.

Hoe verderfelijk die rol van Nederland ook is, het betekent niet dat onze overheid niets tegen de wapenhandel kan doen. Zij kan bijvoorbeeld stoppen met het faciliteren van belastingontwijking

door de wapenindustrie, of met het verlenen van vergunningen voor wapenexporten naar landen waar mensenrechten worden geschonden, of met luisteren naar de wapenlobby. Ook internationaal kan de politiek veel meer doen tegen de wapenhandel. Bijvoorbeeld betere regulering en meer transparantie.

Maar bovenal zullen landen veel meer werk moeten maken van internationale diplomatie. Het verleden heeft immers laten zien dat gewapende conflicten beslecht kunnen worden als je met elkaar in gesprek blijft. Kamerlid Jasper van Dijk werpt aan het einde van de Spanning dan ook terecht de vraag op: investeren we als Westeren in een kritische dialoog met Rusland en China of blijven we ze met alle risico's van dien wegzetten als systeemvijand? ■

IN DIT NUMMER



4 WIE KOOPT ER NOG RUSSISCHE WAPENS?

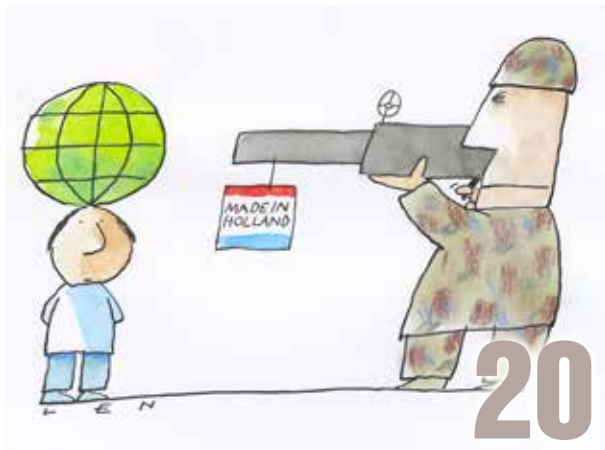
Siemon Wezeman van SIPRI praat ons in een interview bij over de ontwikkelingen in de internationale wapenhandel.

Tijmen Lucie

12 NEDERLAND BETROKKEN BIJ HELFT WERELDWIJDE WAPENHANDEL

Ons land speelt op meerdere vlakken een belangrijke rol in de internationale wapenhandel.

Tijmen Lucie



16 DE INNIGE BANDEN TUSSEN WAPENINDUSTRIE EN EUROPESE COMMISSIE

Mark Akkerman van Stop Wapenhandel vertelt aan Spanning hoe de wapenindustrie profiteert van de snelle militarisering van de EU.

Tijmen Lucie

20 VOORKOM EEN NIEUWE WAPENWEDLOOP EN BLIJF IN GESPREK

Nederland zou zich meer moeten inspannen om de wapenhandel aan banden te leggen en de internationale diplomatie en conflictbemiddeling te bevorderen.

Jasper van Dijk en Michel van Winden

Lees de Spanning online op: sp.nl/spanning

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga

Tekstredactie
Peter Sas

Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz

Vormgeving
Maurits Gemmink
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs

illustratie cover
Nenad Mečava



Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

WIE KOOPT ER NOG RUSSISCHE WAPENS?

Tekst: Tijmen Lucie Foto: WikimediaCC

Al meer dan vijftig jaar is het Stockholm International Peace Research Institute, kortweg SIPRI, hét toon-aangevende onderzoeks-instituut op het gebied van gewapende conflicten, militaire uitgaven en wapenhandel. Spanning sprak met Siemon Wezeman, onderzoeker bij SIPRI, over hoe het onderzoeksinstituut te werk gaat en over de laatste ontwikkelingen in de internationale wapenhandel.

› **Om te beginnen: wat zou iedereen moeten weten over de wapenindustrie?**

‘Dat de wereldwapenhandel verhoudingsgewijs erg klein is. Om precies te zijn minder dan een half procent van de totale wereldhandel in productiegoederen. Het is dus een misvatting dat de wapenindustrie belangrijk is voor de economie en de werkgelegenheid. Het aantal banen is laag in vergelijking met het totaal aantal banen en de productie is laag in vergelijking met de totale productie. Als je in Nederland de wapenhandel zou afschaffen, dan zou dat voor de Nederlandse export niet zo heel veel uitmaken. De export van landbouwproducten is hier bijvoorbeeld zo’n 150 keer groter dan de export van wapens.’

› **U werkt al sinds begin jaren negentig voor SIPRI. Wat voor organisatie is het?**

‘SIPRI is opgericht in de jaren zestig toen zeker in Europa het idee van vredesonderzoek veld won. In die periode werden bijvoorbeeld ook in Noorwegen en Nederland dergelijke vredesinstellingen opgezet. Aangezien de militaire uitgaven als gevolg van de spanningen tussen Oost en West enorm waren toegenomen, was het belangrijk om meer inzicht te krijgen in de wereldwijde wapenhandel. Om te weten welke data erover beschikbaar waren, waar die zich bevonden, en welke data in discussies gebruikt konden worden om een nieuwe oorlog te voorkomen.’

Directe aanleiding voor de oprichting van SIPRI was de onenigheid tussen de Russen en de Amerikanen over hoeveel kernkoppen ieder had. SIPRI is toen gaan onderzoeken welke data er over kernwapens publiek beschikbaar waren en bracht deze in de discussie in. Met als doel om landen te bewegen om open te zijn over hun militaire uitgaven en wapens, zodat zij elkaar meer gingen vertrouwen.’

› **Worden jullie volledig publiek gefinancierd?**

‘Voor een groot deel wel. Nationale overheden als de Zweedse, Duitse en Nederlandse ondersteunen onze projecten, maar ook particuliere non-profitorganisaties als de Carnegie Foundation en de Volkswagen Foundation. Ons punt is altijd: het is mooi dat we geld krijgen, maar wij bepalen zelf de onderzoeksagenda. En het onderzoek en de onderzoeksresultaten zijn altijd openbaar.’

› **Op wat voor soort bronnen is jullie onderzoek gebaseerd?**

‘Alles wat publiek is. Denk aan officiële documenten, kranten, tv- en satellietbeelden en interviews. Veldonderzoek doen we niet veel. In ons werk kan dat gevaarlijk zijn. Als onderzoeker van wapenhandel kun je zomaar gearresteerd worden. Dat gebeurt niet alleen in China, maar ook in Griekenland.’

› **Doen jullie ook aanbevelingen?**

‘Wij doen vooral aanbevelingen om gewapende conflicten te voorkomen.’



Foto: Wikimediaco

De Turkse gewapende drone Barakut TB2 wordt door de Oekraïense luchtmacht gebruikt om bijvoorbeeld Russische tanks uit te schakelen.

Zoals in de Zuid-Chinese Zee, waar China probeert haar dominantie te vergroten. Wij zeggen dan: als je alleen wapens stuurt naar de aangrenzende landen, los je het probleem niet op. Je moet China en de andere landen ook aan tafel zien te krijgen. Om tot een vreedzame oplossing te komen of in ieder geval tot afspraken die moeten voorkomen dat wapens per ongeluk gebruikt worden. Wij zeggen niet of iets goed of fout is. Behalve als een land bijvoorbeeld beweert geen wapens te leveren aan een militaire dictatuur en wij komen erachter dat dat niet klopt. Dan zullen we daar kritisch over zijn.'

› **Wordt er ook iets met die aanbevelingen gedaan?**

'We hebben het idee van wel. SIPRI

wordt bijvoorbeeld vaak door politici gebruikt om anderen ergens van te overtuigen. Als SIPRI met een idee komt, wordt dat als betrouwbaar en geloofwaardig gezien.'

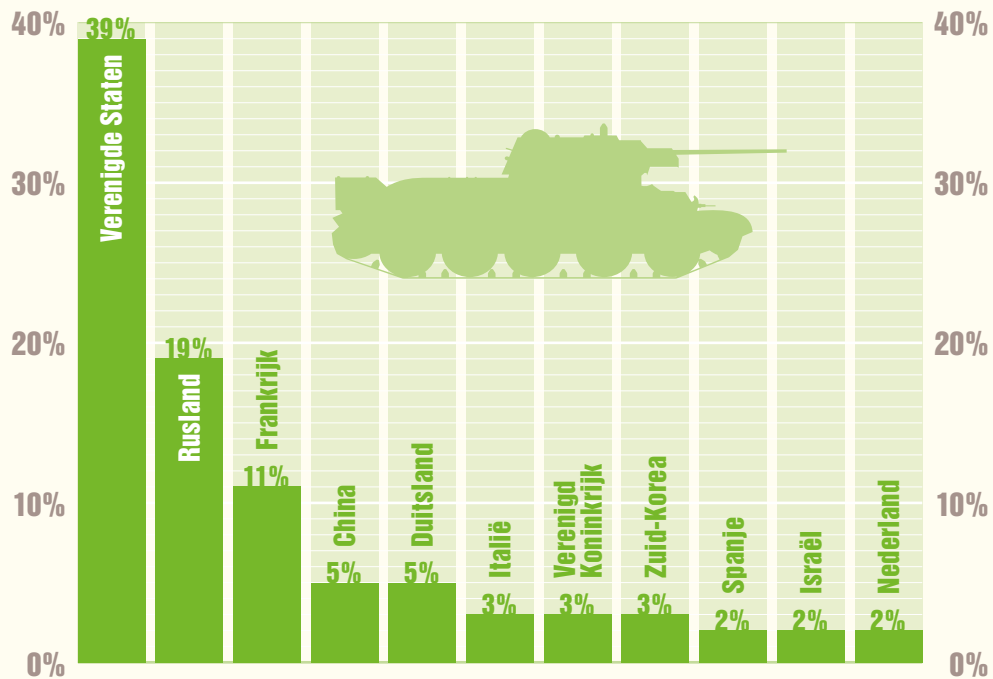
› **Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen of trends in de internationale wapenhandel?**

'Een belangrijke is dat je in de jaren na de Koude Oorlog een daling ziet in de wapenhandel, maar dat het volume al vrij snel daarna weer toeneemt. Vooral vanwege spanningen en conflicten buiten Europa.

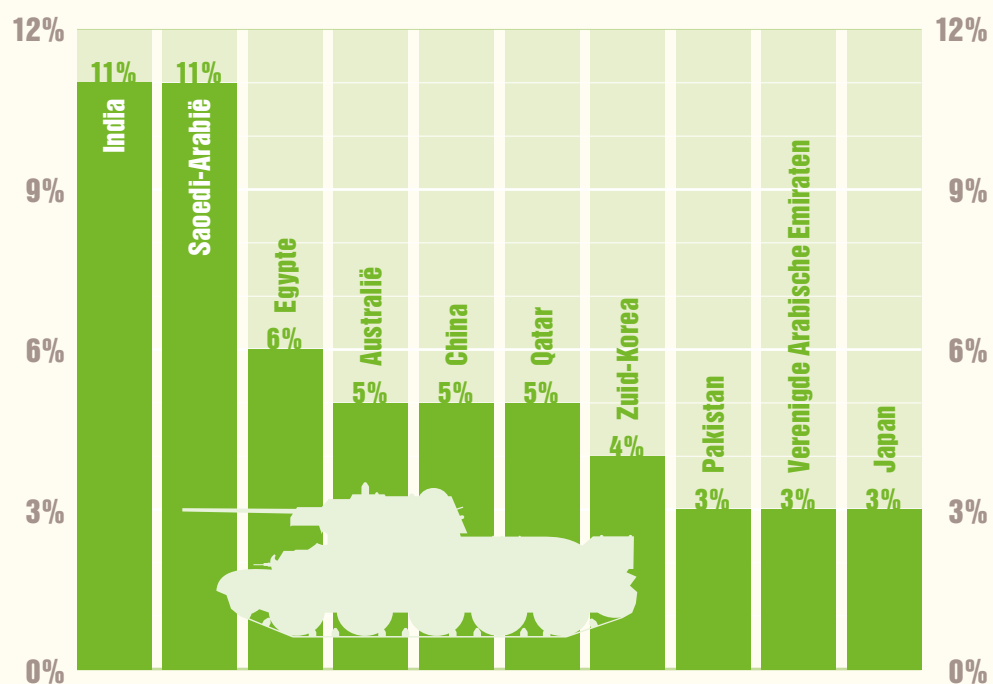
Een andere is dat vroeger wapenplatforms als schepen, vliegtuigen en tanks belangrijk waren en dat het nu meer gaat om de elektronica en de software die in de wapens zit.'

'Al vrij snel na het einde van de Koude Oorlog nam de wapenhandel weer toe'

GROOTSTE WAPENEXPORTEURS TUSSEN 2017 EN 2021 ALS PERCENTAGE VAN DE TOTALE WERELDWAPENEXPORT



GROOTSTE WAPENIMPORTEURS TUSSEN 2017 EN 2021 ALS PERCENTAGE VAN DE TOTALE WERELDWAPENIMPORT



ONTWIKKELING MILITAIRE UITGAVEN IN MILJARDEN DOLLARS



De bedragen zijn in prijzen van 2020. In tegenstelling tot de grafiek op de cover met de uitgaven per land/regio. Die bevat prijzen van 2021. Dan kom je voor 2021 uit op een totaal bedrag van 2113 miljard.

› Wat voor soort wapens worden er tegenwoordig vooral verhandeld?

‘Gevechts- en ondersteuningsvliegtuigen en helikopters vormen nog altijd een groot deel van de wereldwapenhandel. Er zijn maar weinig landen die deze geavanceerde wapensystemen kunnen maken, dus ze worden veel geïmporteerd. Verder verschilt het een beetje van regio tot regio. In Afrika zie je bijvoorbeeld vooral simpele pantservoertuigen en helikopters. In Europa weer hypermoderne gevechtsvliegtuigen met een groot bereik.’

› Wat voor bedragen gaan er om in de internationale wapenhandel?

‘Sommige landen, zoals Nederland en Zweden, geven keurig netjes in een statistiek aan wat de waarde van hun wapenexport is. Maar grote

landen, zoals Rusland en de Verenigde Staten, doen dat niet. De Russen geven één bedrag, maar hoe betrouwbaar dat is weten we niet. Ze geven geen verdere details, er zijn geen officiële statistieken. De Amerikanen geven bedragen die enorm variëren. Een deel van hun wapenexport wordt niet meegenomen, omdat ze geen zicht hebben op de contracten waarin dit is vastgelegd. En een ander deel wordt juist wel meegenomen, terwijl er alleen een exportlicentie voor is afgegeven. Een exportlicentie betekent echter niet automatisch dat wapens ook geëxporteerd worden. Onder president Trump zou er bijvoorbeeld voor 100 miljard aan wapens geleverd worden aan Saoedi-Arabië. Daar waren exportlicenties voor afgegeven. Maar in werkelijkheid

‘Het is onduidelijk hoeveel wapens de Russen en Amerikanen exporteren’

‘Saudi-Arabië en Japan kopen wapens van de Amerikanen om ze aan zich te binden’

werd er ‘slechts’ voor 10 tot 15 miljard aan wapens aan de Saoedi’s verkocht.

Als je wereldwijd alles bij elkaar optelt en een schatting maakt van welk deel van de licenties daadwerkelijk tot export leidt, kom je uit op een bedrag van zo’n 112 miljard dollar per jaar aan wapenhandel. Dat is inclusief alles.’

› **Wie zijn de grote importeurs en exporteurs van wapens en welke verschuivingen zie je daarin?**

‘De Verenigde Staten zijn de grootste exporteur. Dan komt Rusland maar die wordt kleiner. De top vijf wordt verder gevormd door Frankrijk, China en Duitsland. Nederland schommelt zo rond de elfde plaats.

Het grootste verschil met de voorgaande decennia is dat de Verenigde Staten nog groter zijn geworden dan ze al waren. Dat heeft deels te maken met het feit dat ze beschikken over geavanceerde technologie die iedereen wil hebben. Denk bijvoorbeeld aan de Joint Strike Fighter. Deels omdat sommige markten – ook om politieke redenen – erg Amerikaans georiënteerd zijn. Saoedi-Arabië en Japan willen bijvoorbeeld graag van de Verenigde Staten kopen. Niet alleen omdat ze goede wapens hebben, maar ook om de Amerikanen aan zich te binden. Dan is er misschien geen officiële alliantie, maar het helpt wel om andere landen te laten zien wie jouw bondgenoot is.

De grootste importeur van wapens is India. Zij zijn doodsbenuwd voor de Pakistani en de Chinezen en denken een hoop wapens nodig te hebben. Aangezien ze zelf niet in staat zijn om ze te maken maar wel een heleboel geld hebben, importeren ze veel.

Datzelfde geldt voor Saoedi-Arabië, de op een na grootste importeur, dat op vele fronten een machtsstrijd voert met aartsvijand Iran. De top vijf bestaat verder uit Egypte, Australië en China. Ook de Europese landen zijn als importeur in opkomst. Zeker na de Russische inval in Oekraïne.

De enige regio waar minder wapens geïmporteerd worden is Zuid-Amerika. Landen hebben daar relatief weinig conflicten met elkaar en hebben dus minder wapens nodig. Enige uitzondering is Brazilië dat als een gek wapens aan het kopen is, zowel van de lokale industrie als uit het buitenland. Waarom is niet duidelijk, want conflicten met buurlanden hebben ze niet.’

› **Hoe valt de afname van de Russische wapenexport te rijmen met hun toenemende imperiale ambities?**

‘Rusland heeft een paar problemen. Eén daarvan is dat sommige van hun markten verdwijnen. China was bijvoorbeeld een grote importeur van Russische wapens, maar China heeft Rusland niet meer nodig. Sterker nog: China zit grotendeels op dezelfde markten te azen als zij. Ook de grote Europese landen kopen geen wapens meer van de Russen, dus ook die markt verdwijnt. Hetzelfde geldt voor Noord-Amerika. Ook in het Midden-Oosten wordt het steeds lastiger voor de Russen om een voet tussen de deur te krijgen. Landen als Saoedi-Arabië, Verenigde Arabische Emiraten en Egypte zijn niet echt geïnteresseerd in Russische wapens. Ook omdat de Amerikanen met sancties dreigen als zij met Rusland in zee gaan. Tegen Egypte is doodleuk gezegd dat als ze de Russische gevechtsvliegtuigen – waarvoor het contract al was

BEURSWAARDE TOP 12 VAN WAPENBEDRIJVEN IN MILJARDEN DOLLARS

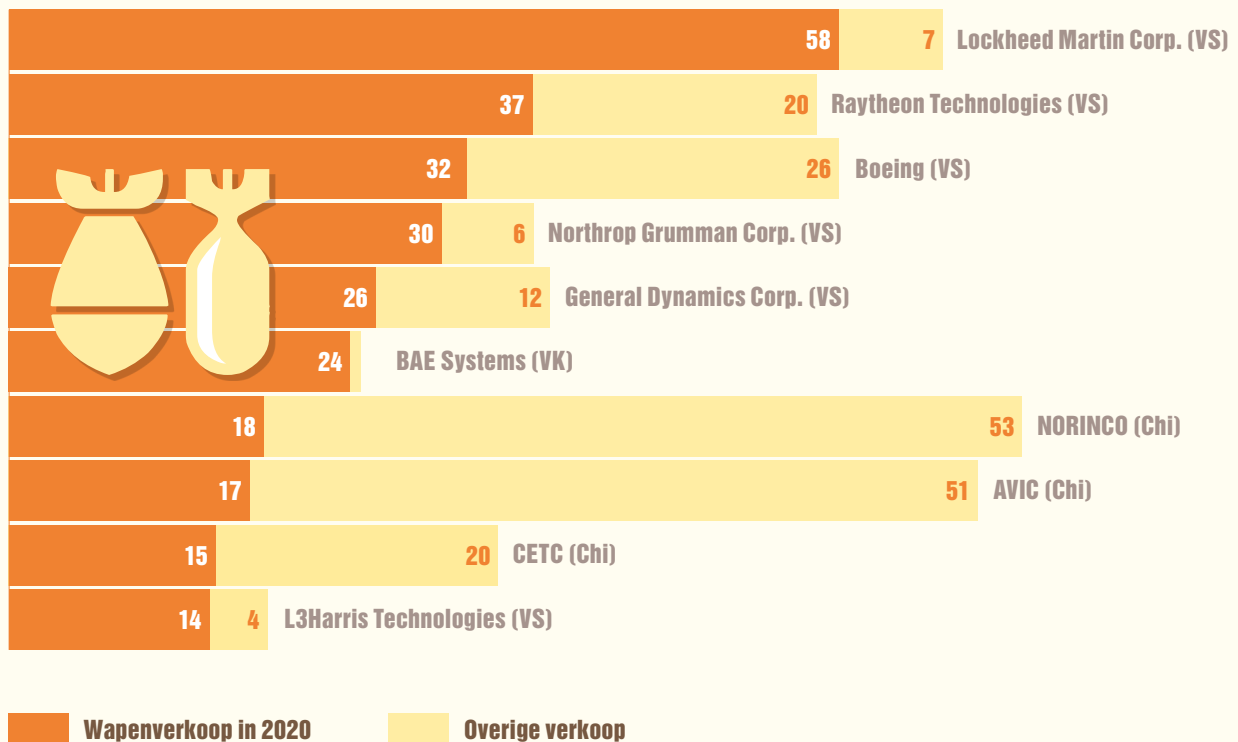


BEURSWAARDE TOP 10 VAN WAPENBEDRIJVEN (EXCL. AIRBUS EN BOEING) IN MILJARDEN DOLLARS



Al direct na de aankondiging van de Russische invasie van Oekraïne door president Poetin, beginnen de aandelenkoersen van wapenbedrijven te stijgen. Met als voorlopige hoogtepunt de 81 miljard aan winst op 19 april 2022. Dat is exclusief Boeing en Airbus. Beide bedrijven drukken sowieso de winsten vanwege hun verliezen op burgervliegtuigen die een belangrijk deel van hun omzet vormen.

DE GROOTSTE WAPENFABRIKANTEN VAN DE WERELD WAPENVERKOOP IN MILJARDEN DOLLARS



Bron: SIPRI

‘Bondgenoten tegen China en Rusland zijn voor het Westen belangrijker dan mensenrechten’

getekend – zouden aanschaffen, ze met Amerikaanse sancties te maken zouden krijgen. Egypte heeft er toen maar vanaf gezien.

Een laatste probleem voor de Russen is dat zij nauwelijks meer nieuwe wapens en nieuwe technologie ontwikkelen. Dat valt ook wel te begrijpen, want hun economie heeft de grootte van Spanje en zit in het slop. Hun militaire uitgaven zijn nog geen tiende van die van de VS en daarmee willen ze alles ontwikkelen, van geweren tot onderzeeërs met nucleaire wapens. Dat gaat gewoon niet.’

› Welke bedrijven of eigenaren van bedrijven profiteren nu vooral van de handel in wapens?

‘Veel wapenbedrijven zijn in private handen. Dus daar profiteren de aandeelhouders van, zoals banken. De meeste Amerikaanse wapenbedrijven, zoals Lockheed Martin en

Boeing, zijn privé-eigendom. Dat geldt ook voor de Duitse en Japanse wapenbedrijven. In Rusland daarentegen zijn de meeste bedrijven in handen van de staat. Ook in Frankrijk heeft de staat een aanzienlijk belang in de wapenindustrie. In Turkije is het weer een mix van staat en privé.

Voor al de bedrijven in geavanceerde technologie, zoals Lockheed Martin, BAE Systems, Boeing en Thales, doen het goed. Daar zit echt het grote geld.’

› Via welke wegen oefenen deze bedrijven invloed uit?

‘In sommige landen lobbyen de wapenbedrijven direct bij politici door ze bijvoorbeeld uit te nodigen voor wapendemonstraties. In andere landen hoeft er niet eens gelobbyd te worden, want daar koopt de staat toch wel van de lokale industrie. Bij het lobbyen spelen vaak twee

argumenten een rol. Eén is dat politici banen op het spel zetten als ze geen vergunning verstrekken voor het exporteren van wapens. Daar zijn politici erg gevoelig voor, want er staat altijd weer een volgende verkiezing voor de deur. Twee is dat je als land een zekere autonomie moet hebben als het gaat om wapens. Als je volledig van andere landen afhankelijk bent, kunnen zij jou dingen laten doen die jij niet wil.

Soms is lobbyen ook een kwestie van corruptie. Ondanks dat daar veel actie tegen is gevoerd, zijn wapencontracten nog altijd ondoorzichtig. Veel passages zijn geheim. Dat kan met nationale veiligheid te maken hebben, maar ook met geld dat onder de tafel geschoven wordt. Zeker in het Midden-Oosten speelt corruptie een grote rol bij de aanbesteding van wapens.'

› **Kun je al iets zeggen over de invloed van de oorlog in Oekraïne op de internationale wapenhandel en vice versa?**

'Je ziet sommige dingen al gebeuren. Overall in Europa wordt veel meer geld uitgegeven aan defensie. Een groot deel daarvan gaat naar nieuwe wapens die internationaal verhandeld worden.

Ook neemt de Westerse druk op landen om geen Russische wapens te kopen verder toe. Als landen met Rusland handelen, dan dreigen Westerse sancties. Daar zijn veel Russische markten toch wel gevoelig voor.

Verder wil het Westen bondgenoten hebben in de strijd met Rusland en China. Daar hoort bij dat het Westen wapens levert aan die bondgenoten, ook al is de mensenrechtensituatie in deze landen ronduit slecht.

En er wordt nu heel erg gekeken met welke wapens je een oorlog kunt winnen. Vooral wapens die hun waarde in de oorlog in Oekraïne

bewezen hebben, zoals drones, verkenningssystemen en lichte anti-tankwapens, zijn populair.'

› **Wat ziet u op dit moment als de grote gevaren of risico's in de internationale wapenhandel? En welke maatregelen zouden er moeten worden genomen om in ieder geval meer controle op de internationale wapenhandel te krijgen?**

'Zoals gezegd, krijgen landen waar mensenrechten worden geschonden makkelijker wapens van het Westen vanwege de oplopende Koude Oorlog met Rusland en de toenemende spanningen met China. Een ander probleem is dat wapens zonder verdere voorwaarden aan deze landen geleverd worden. Daarmee geef je ze de indruk dat ze gewoon ingezet mogen worden.

Met alle risico's van dien. Niet alleen voor de mensenrechten, maar ook voor conflicten met andere landen. Zeker als regels ontbreken om escalatie te voorkomen, zoals tijdens de Koude Oorlog het geval was. Toen waren er bijvoorbeeld regels op zee. Je mocht niet te dicht bij elkaar komen, je mocht geen kanonnen op elkaar richten, je mocht niet recht over elkaar heen vliegen en je mocht elkaars communicatie niet verstoren. Die afspraken zorgden ervoor dat het conflict tussen Oost en West niet per ongeluk uit de hand kon lopen en leidden mede tot de beëindiging van de Koude Oorlog. Dergelijke regels zijn er nu niet in de Zuid-Chinese Zee, Oost-Chinese Zee of het Midden-Oosten.

Je zou dus moeten beginnen met afspraken maken. Om te voorkomen dat wapens verkeerd of per ongeluk gebruikt worden. Daar hoort ook transparantie bij. Dat je vertelt wat je bedoelingen zijn en welke wapens je hebt. Daarna kun je het hebben over het oplossen van het conflict op een vreedzame manier.' ■



Foto: Daisy Mendoza Wezeman©

Siemon Wezeman is sinds 1992 onderzoeker bij SIPRI. Hij houdt zich onder andere bezig met onderzoek naar wapenhandel, militaire uitgaven en wapenproductie.

NEDERLAND BETROKKEN BIJ HELFT WERELDWIJDE WAPENHANDEL

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Flickr©

Je zou het misschien niet verwachten, maar Nederland is een belangrijke speler in de internationale wapenhandel. En wel op twee manieren: door de export van wapens en wapenonderdelen en door grote internationale wapenbedrijven in staat te stellen om belasting te ontwijken. Nederland draagt hiermee mogelijk bij aan oorlogen en onderdrukking.

Uit cijfers van het gezaghebbende Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) blijkt dat Nederland gemiddeld op de elfde plaats van grootste wapenexporteurs ter wereld staat. In de periode 2011-2020 bedroeg de totale waarde van de Nederlandse wapenexport ruim 10 miljard euro. Belangrijkste bestemmingen waren de Verenigde Staten, Duitsland, Indonesië, Turkije en Mexico.

VOORAL WAPENONDERDELEN

Omdat militaire technologie steeds ingewikkelder is geworden, zijn alleen de grootste wapenproducerende landen nog in staat om complete wapensystemen te bouwen. De andere landen leggen zich vooral toe op de productie van onderdelen van wapens en wapensystemen. Zo ook Nederland. Alleen marineschepen bouwen wij volledig zelf. Verder worden hier vooral componenten voor de militaire luchtvaartindustrie geproduceerd. Denk bijvoorbeeld aan onderdelen van gevechtsvliegtuigen, raketten en drones, of aan gevechtsdatasystemen en vuurleidingsradars voor het aansturen van gevechtshandelingen en het bepalen van gevechtsdoelen. Componenten zijn goed voor bijna 80 procent van de Nederlandse wapenexport.

De vier belangrijkste wapenbedrijven in Nederland zijn Thales,

Damen Shipyards, Fokker en Airbus. Elektronicaconcern Thales maakt in Nederland vooral radar- en vuurleidingssystemen voor de marine. Onder andere voor scheepsbouwbedrijf Damen Shipyards, dat wereldwijd marine- en kustwachtschepen levert. Fokker Technologies maakt onderdelen voor gevechtsvliegtuigen (onder andere voor de Joint Strike Fighter), helikopters, raketten en drones. En vliegtuigbouwer en wapenproducent Airbus houdt zich in Nederland vooral bezig met de ontwikkeling van militaire satellieten en raketten die zich buiten de atmosfeer kunnen verplaatsen.

Naast de grote wapenbedrijven zijn ook enkele onderzoeksinstituten van belang. Denk aan de Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek (TNO), dat nauw betrokken is bij de ontwikkeling van militaire goederen en diensten. Of aan het Koninklijk Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum (NLR), dat helpt bij de ontwikkeling van raketten en satellieten.

VEEL STEUN

Om invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming, heeft de Nederlandse wapenindustrie zich verenigd in de NIDV (Stichting Nederlandse Industrie voor Defensie en Veiligheid). Deze lobbyclub zet

zich in om opdrachten binnen te halen, subsidies te verkrijgen, meer geld naar defensie te laten gaan en de regels voor wapenexporten te versoepelen. De lijntjes tussen politiek en wapenindustrie zijn kort. Zo werkte de vorige directeur van de NIDV eerder voor het ministerie van Defensie.

Ook op Europees niveau oefent de Nederlandse wapenindustrie invloed uit. Dat doet zij via de koepelorganisaties AeroSpace and Defence Industries Association of Europe (ASD) en de European Organisation for Security (EOS). Beide hebben direct toegang tot de Europese Commissie.

Om hun producten aan te prijzen, staan Nederlandse wapenbedrijven vaak op wapenbeurzen die over de hele wereld georganiseerd worden. Daar worden nieuwe contacten gelegd en contracten afgesloten. Wapenbedrijven worden daarbij gesteund door Nederlandse bewindslieden die een goed woordje voor ze doen. Ook mogen zij geregeld mee met reizen van het koninklijk paar. Gezien deze brede politieke steun, is het dus niet verwonderlijk dat de wapenindustrie in Nederland floreert.

Dat komt ook door het aangename belastingklimaat voor het grootbedrijf. Door afspraken te maken



Nederland levert wapensystemen voor Franse oorlogsschepen die aan de Egyptische marine worden gekocht.

met de Belastingdienst of gebruik te maken van bepaalde regelingen, uitzonderingen en verdragen, hoeven de grote wapenbedrijven hier nauwelijks belasting te betalen.

Uit onderzoek van Stop Wapenhandel en Transnational Institute, blijkt dat zes van de tien grootste wapenproducerende bedrijven ter wereld een financiële constructie via Nederland hebben lopen. Ook komt hieruit naar voren dat dertig van de honderd grootste wapenbedrijven een (financiële) holding of vestiging in Nederland hebben. Al is dat soms niet meer dan een brievenbus op de Zuidas. Samen zijn deze bedrijven goed voor een omzet van 203 miljard dollar, op een totaal van bijna 400 miljard dollar. Kort gezegd komt het er dus op neer dat van elke twee dollar die wereldwijd verdiend wordt met wapenhandel, er één door Nederland stroomt.

MENSENRECHTENSCHENDINGEN

Nederland is dus een belangrijke speler in de wereldwijde wapenhandel en draagt daarmee (mogelijk) bij aan oorlogen, geweld en onderdrukking. Soms zelfs direct. Zo leverde Nederland communicatie-apparatuur voor Saoedische tanks die in de oorlog in Jemen gebruikt worden. Ook leverde Nederland pantserhouthitsers (een soort pantservoertuigen) aan de Verenigde Arabische Emiraten die eveneens in Jemen worden

ingezet. Ook levert ons land systemen voor Duitse oorlogsschepen die naar Egypte worden geëxporteerd.

Deze voorbeelden laten zien dat de regels voor wapenexporten tekort schieten. Volgens Europese regels, waar ook Nederland aan gebonden is, moeten wapenbedrijven een vergunning aanvragen bij hun overheid als ze wapens willen exporteren. Daarbij wordt onder andere gekeken naar de gevolgen van wapenexporten voor mensenrechten, vrede en stabiliteit in het land van bestemming.

De praktijk laat echter zien dat dergelijke criteria ondergeschikt zijn aan economische of andere belangen. Anders valt niet te verklaren dat wapens mogen worden geleverd aan Saoedi-Arabië, terwijl je weet dat ze kunnen worden ingezet in de vuile oorlog in Jemen. Of dat wapens mogen worden verkocht aan Egypte, terwijl je weet dat het militaire regime ze kan gebruiken om de eigen bevolking te onderdrukken.

Vorig jaar ging een aantal vredesorganisaties naar de rechter om de exportvergunning van wapens voor de Egyptische marine tegen te houden. De rechter legde de bewijslast echter niet bij de staat, maar bij de vredesorganisaties. Die

moesten maar aantonen dat met deze wapens mensenrechten worden geschonden. Dat is in de praktijk vrijwel onmogelijk. De bewijslast zou daarom omgedraaid moeten worden.

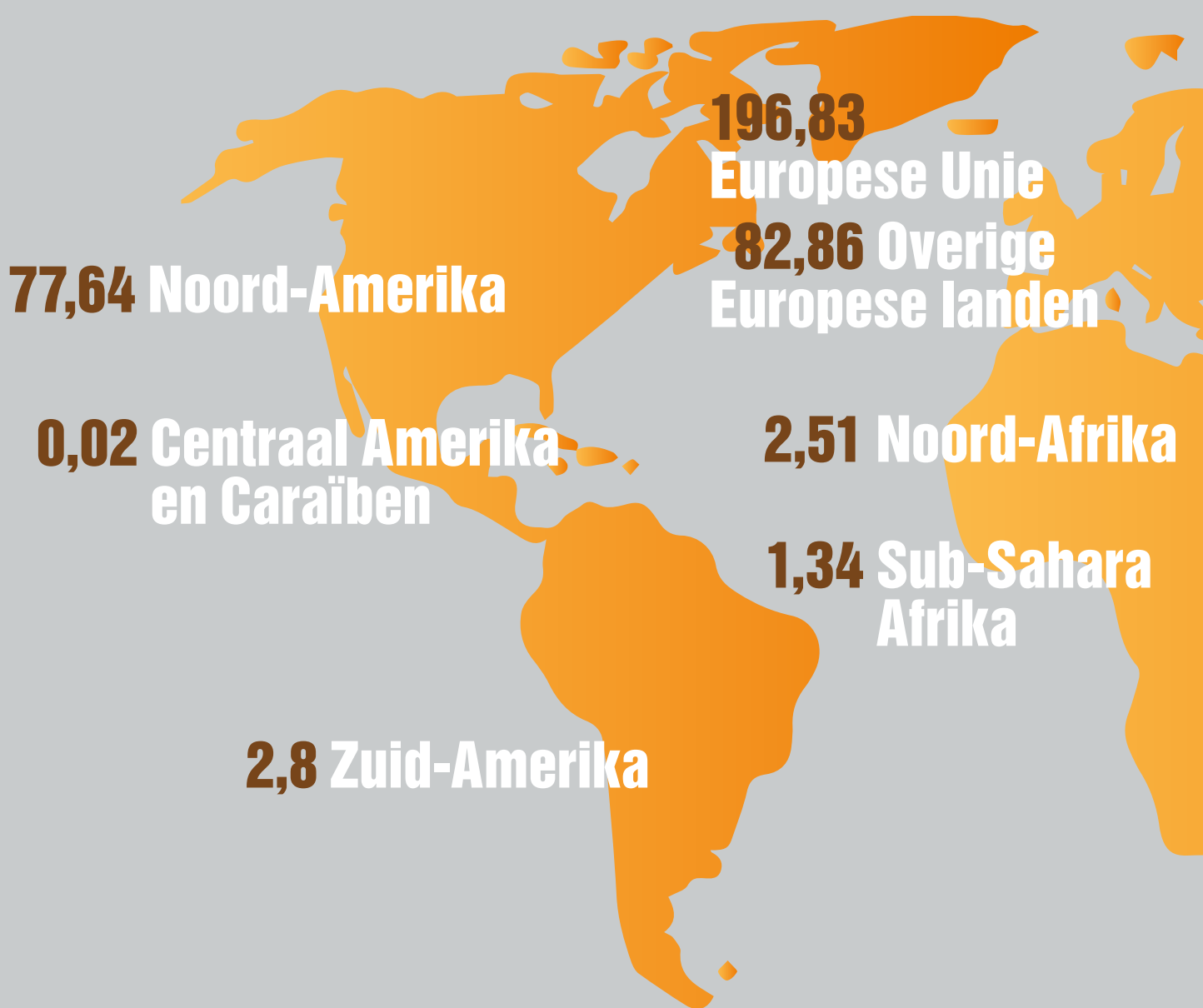
Mede ingegeven door de oorlog in Oekraïne, gaat de Nederlandse overheid de komende jaren miljarden extra investeren in defensie. Een groot deel van het geld zal terecht komen bij de wapenindustrie, deels ook bij de Nederlandse. Die zal er zeker op aandringen dat de regels voor wapenexporten versoepeld worden.

Dat mag niet gebeuren. Nu al zien we dat Nederland wapens levert aan landen waar op grote schaal mensenrechten worden geschonden, zoals Egypte, Turkije en Saoedi-Arabië. Dat zal alleen maar toenemen als exportvergunningen voor wapens makkelijker worden verstrekt. Strenge regulering van de wapenhandel is dan ook noodzakelijk om te voorkomen dat ze in verkeerde handen vallen. ■



BESTEMMING NEDERLANDSE WAPENEXPORTEN IN 2020

**WAARDE AFGEGEVEN VERGUNNING
(IN MILJOENEN EURO'S)**





Bron: Het Nederlandse exportcontrolebeleid in 2020 Rapportage
Bron: Rapport over het Nederlandse exportcontrolebeleid in 2020

DE INNIGE BANDEN TUSSEN WAPENINDUSTRIE EN EUROPESE COMMISSIE

Tekst: Tijmen Lucie

De EU is hard bezig om een militaire grootmacht te worden. De komende jaren gaat de EU bijna twintig miljard aan defensie uitgegeven, bovenop de uitgaven van de lidstaten. Door onderzoek van onder andere Stop Wapenhandel weten we dat vooral de wapenindustrie profiteert van de hogere militaire uitgaven van de EU. Spanning sprak met Mark Akkerman van Stop Wapenhandel over hoe de industrie erin slaagt om haar belangen veilig te stellen.

› Sinds wanneer is de EU aan het militariseren?

‘Daar wordt al heel lang over gepraat. Lange tijd bleef het ook bij praten, omdat het voor veel landen toch een grote stap was om de controle over de eigen krijgsmacht deels uit handen te geven. Maar de laatste tien à vijftien jaar zijn er wel concrete stappen gezet om een eigen Europese militaire infrastructuur op te bouwen. Zeker de laatste tijd gaat het snel.’

› Welke belangrijke stappen zijn er tot nog toe gezet?

‘Aanvankelijk werd er vooral ingezet op meer onderlinge afstemming tussen EU-landen. Nederland werkt bijvoorbeeld op landmachtgebied al heel lang samen met Duitsland en op marinegebied met België.

Rond de eeuwwisseling werd de eerste stap gezet naar meer Europese integratie met het instellen van de zogenaamde Battle Groups. Dat zijn vrij kleine, flexibel inzetbare militaire eenheden die door één of meerdere lidstaten geleverd kunnen worden. Deze eenheden hebben wel geoefend, maar zijn tot op heden niet ingezet.

Een andere belangrijke stap was de invoering van PESCO in 2017. PESCO staat voor permanente, gestructureerde samenwerking, vooral op het gebied van het ontwikkelen van nieuwe technologieën en het faciliteren van samenwerking tussen krijgsmachten. Nederland is bijvoorbeeld verantwoordelijk voor militaire mobiliteit. Het moet ervoor zorgen dat militaire transporten makkelijker binnen de EU kunnen plaatsvinden. PESCO vormt een belangrijk onderdeel van de Europese defensiepolitiek en vloeide voort uit het Verdrag van Lissabon (dat in de plaats kwam van de Europese Grondwet die in 2005 door een meerderheid van de Nederlandse en Franse kiezers verworpen werd, TL).

Een volgende belangrijke stap in de militarisering van de EU is het Europees Defensie Fonds (EDF) dat sinds vorig jaar actief is. Dit fonds is bedoeld voor het financieren van militair onderzoek en het ontwikkelen van nieuwe wapens. Voor de komende zes jaar heeft het EDF maar liefst acht miljard euro ter beschikking.

En in het Strategisch Kompas dat afgelopen maart door de EU-lidstaten is aangenomen, wordt voor het eerst gesproken van de inzet van een flexibele reactiemacht van vijfduizend Europese militairen.’

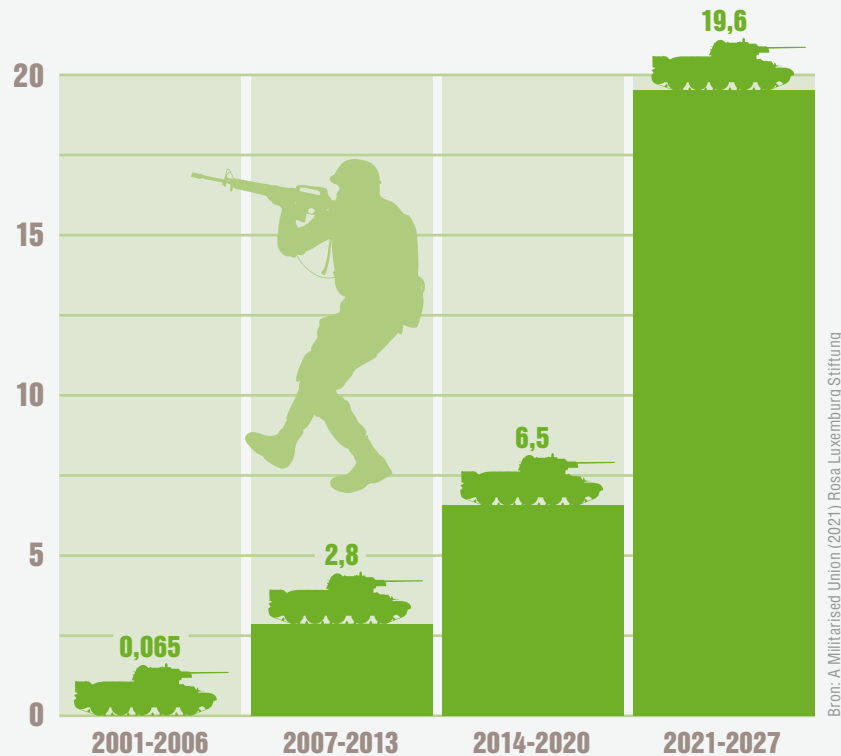
› Met welk doel gebeurt dit?

‘De EU wil meer strategische autonomie. Zij wil een zelfstandige militaire macht worden, los van de Verenigde Staten. De EU blijft weliswaar vasthouden aan de NAVO en samenwerking met de VS, maar wil ook zelfstandig militair kunnen optreden.’

› Hoe kijken de Amerikanen hiernaar?

‘Met dubbele gevoelens. Aan de ene kant hebben zij er vooral onder president Trump heel hard op aangedrongen dat Europa meer geld in defensie moest steken om minder afhankelijk van de VS te worden. Ook omdat de VS hun militaire aandacht meer hebben verlegd naar Azië en Afrika. Aan de andere kant heeft de militarisering van de EU consequenties die ze minder prettig vinden. Bijvoorbeeld dat Europa heel erg bezig is met het stimuleren van

MILITAIRE UITGAVEN EU IN MILJARDEN EURO'S



De komende jaren stijgen de militaire uitgaven van de EU nog verder. De Europese Commissie heeft al laten weten dat voorstellen voor extra uitgaven aan defensie later dit jaar worden ingediend. Daarbij gaat het onder meer om een fonds van 500 miljoen euro voor het gezamenlijk inkopen van wapens bij de Europese wapenindustrie.

de eigen wapenindustrie, ten koste van de Amerikaanse.'

› **Wie zitten er achter de militarisering van de EU?**

'De wapenindustrie is een hele belangrijke aanjager. Die wordt door de Europese Commissie en andere instituties echt als expert gezien. Zij schrijft ook belangrijke adviesrapporten. Bijvoorbeeld over de oprichting van het Europees Defensie Fonds.

De wapenindustrie brengt ook heel erg het idee naar voren dat militari-

sering de oplossing voor alles is. Dat doet zij door zaken als klimaatverandering, migratie en pandemieën als veiligheidsprobleem te definiëren. Want als iets een veiligheidsprobleem is, dan is het logisch om het met militaire middelen te lijf te gaan. En dan komt de wapenindustrie weer in beeld.

Naast de wapenindustrie lobbyen ook krijgsmachten en rechtse politieke partijen voor meer geld voor defensie. Net als voorstanders van meer Europese samenwerking. Die laatste denken dat het geld dan

beter en efficiënter wordt besteed. Ten onrechte, want in de praktijk komen de enorme defensie-uitgaven van de EU bovenop het geld dat de lidstaten al in hun eigen defensie investeren. Dat is ook wat de EU wil.'

› **Via welke wegen probeert de wapenindustrie invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming?**

'Door bezoeken te brengen aan de Europese Commissie, door samen met Europese instellingen conferenties te organiseren, door invloedrijke adviesrapporten te schrijven, door goede contacten

LOBBY-UITGAVEN IN DE EU VAN DE GROOTSTE EUROPESE WAPENBEDRIJVEN EN LOBBYCLUBS

Bedrijf	Lobbybudget	Geregistreerde lobbyisten	Ontmoetingen met Commissie-Juncker (2014-2019)
BAE systems	50.000 – 99.999	1	3
Airbus	1.500.000 – 1.749.000	7	157
Thales Group	300.000	3	23
Leonardo	300.000 – 399.999	3	35
Rolls-Royce	1.500.000 – 1.749.000	2	21
Naval group	100.000 – 199.999	3	11
Rheinmetall	300.000 – 399.999	4	1
MBDA	50.000 – 99.999	1	7
Safran	495.000	5	11
Saab	200.000 – 299.999	5	11
ASD	298.000	11	31
EOS	100.000 – 199.999	3	16
Total	4.893.000 – 5.984.999	49	327

Bron: lobbyfacts.eu

‘De wapenindustrie brengt heel erg naar voren dat militarisering de oplossing voor alles is’

met leden van het Europees Parlement te onderhouden en door wapenbeurzen af te lopen waar ze weer contacten leggen met instanties en besluitvormers.

Wat de wapenindustrie uiteindelijk het liefste wil is een vaste dialoog. Sinds vorig jaar heeft zij die ook met de Europese Commissie. De wapenindustrie komt steeds dichterbij de beleidsmakers te zitten en wordt ook steeds meer betrokken bij beleidsvorming.’

› En hoe zit het met de draaideur tussen de wapenindustrie en Europese instituties?

‘Er vindt veel overloop plaats. De twee bekendste voorbeelden zijn Thierry Breton en Jorge Domecq. Thierry Breton is de huidige Eurocommissaris voor de Interne Markt, waar ook defensie onder valt. Tot zijn benoeming was hij CEO van het Franse IT-bedrijf ATOS, dat zich veel bezighoudt met militaire en veiligheidszaken. Als Eurocommissaris heeft hij onder meer een permanente dialooggroep met de wapenindustrie opgezet.

Andersom ging Jorge Domecq, de voormalig directeur van het Europees Defensieagentschap (EDA), kort

na zijn vertrek aan de slag als strategisch adviseur voor Airbus. Volgens de Europese Ombudsman was dit in strijd met de integriteitsregels en had het EDA hier geen toestemming voor mogen geven.’

› Wie zijn de grootste lobbyisten binnen de EU?

‘Vanuit de wapenindustrie heb je twee grote lobbyclubs. Als het om militaire zaken gaat, heb je de AeroSpace and Defence Industries Association of Europe (ASD). Dat is een koepelorganisatie van alle nationale wapenindustrieën en grote wapenbedrijven samen. Zij is zeer invloedrijk. Zij zit vaak samen met de

wapenbedrijven in adviesgroepen. En je hebt de European Organisation for Security (EOS). Die is meer gericht op het veiligheidsbeleid, vooral met betrekking tot klimaatverandering en migratie. Dit is ook een samenwerkingsverband van de grote Europese wapenbedrijven.

De grote wapenbedrijven zoals Airbus, Thales en Leonardo lobbyen zelf ook. Zo heeft Airbus in de afgelopen jaren tientallen bijeenkomsten gehad met de Europese Commissie. Die gaan natuurlijk niet allemaal over defensie, want Airbus verzorgt ook burgerluchtvaart, maar het geeft wel aan dat zo'n bedrijf invloedrijk is en dicht op de Europese Commissie zit.'

› **Je noemde het Europees Defensie Fonds. Jij hebt samen met Transnational Institute en het European Network Against Arms Trade onderzoek gedaan naar twee voorlopers. Kun je daar iets over vertellen?**

'Het EDF is pas sinds vorig jaar actief, maar in de vorige begrotingsperiode van de EU zijn al twee testprogramma's geweest. Dat waren programma's voor militair onderzoek en de ontwikkeling van nieuwe militaire technologie en wapens. Daar is bijna zeshonderd miljoen euro in gestoken. De grote wapenbedrijven die hard voor de instelling van het EDF hebben gelobbyd, hebben veruit de meeste financiering gekregen.'

› **Het EDF is niet het enige fonds voor militaire uitgaven. Zo is er ook de Europese Vredesfaciliteit. Waar gaat het geld uit dergelijke fondsen naartoe? En wie bepaalt dat?**

'De Europese Commissie stelt jaarlijks een werkplan vast voor het Europees Defensie Fonds. Daarbij wordt input gevraagd van experts. Wie dat zijn, blijft geheim. Maar het ligt voor de hand dat daar ook mensen uit de wapenindustrie bij zitten. Het geld gaat naar consortia van wapenbedrijven, onderzoeksinstellingen zoals het Nederlandse TNO en krijgsmachten. Die moeten

uit minimaal drie verschillende EU-landen komen.

Voor de grote wapenbedrijven worden vaak uitgekozen en coördineren veel van deze projecten. Er zijn nogal wat fondsen waarvan ze kunnen profiteren. De Europese Vredesfaciliteit is daar één van. Dit fonds valt buiten de EU-begroting, omdat de EU formeel geen export van dodelijke wapens mag financieren. Lidstaten stoppen geld in het fonds, waarmee nu onder andere de wapenexporten naar Oekraïne gefinancierd worden. Uiteindelijk komt ook dit geld weer bij de wapenindustrie terecht. Wapens die nu naar Oekraïne gaan, komen vooral van krijgsmachten, omdat ze snel geleverd moeten worden. Krijgsmachten worden daarvoor gecompenseerd door de Vredesfaciliteit en met dat geld kopen ze weer nieuwe wapens bij de industrie.'

› **Gaat dat geld met name naar Europese wapenbedrijven of ook naar Amerikaanse?**

'Het Europees Defensie Fonds gaat voor het overgrote deel naar Europese wapenbedrijven. Hetzelfde geldt voor de Europese Vredesfaciliteit. Voor niet-Europese bedrijven is het erg lastig om aanspraak te maken op financiering. Het kan wel onder bepaalde voorwaarden, maar het gebeurt weinig.'

› **Welke risico's of gevaren brengt de militarisering van de EU met zich mee?**

'In het algemeen is het een totaal verkeerde aanpak. De EU zou zich internationaal in moeten zetten voor conflictpreventie en diplomatie en niet na moeten streven om ook een groot militair machtsblok te worden. Want ondanks alle mooie woorden over bevordering van de internationale vrede gaat het natuurlijk over economische en geostrategische belangen.

De militarisering heeft allerlei consequenties, van oplopende spanningen met Rusland tot schending van mensenrechten in conflictgebieden. De EU zou het geld

voor defensie beter kunnen steken in zaken als onderwijs, gezondheidszorg en bestrijding van armoede en in vredesopbouw en het voorkomen van conflicten.'

› **Wat zijn nu effectieve maatregelen om de militarisering van de EU een halt toe te roepen?**

'Zeker op dit moment is dat erg moeilijk, gezien de oorlog in Oekraïne. Idealiter zou je de simpele toegang van de wapenindustrie tot de Europese Commissie aan banden moeten leggen. Bijvoorbeeld door de industrie niet meer om advies te vragen. En je zou geen wapens meer moeten leveren aan landen waar mensenrechten worden geschonden, zoals Nederland doet aan Egypte.

Verder zouden lidstaten gewoon nee moeten zeggen tegen militarisering van de EU. Want met een Europees leger zal er nauwelijks meer democratische controle zijn op militair ingrijpen.' ■

Foto: serenoregis.org



Mark Akkerman is onderzoeker bij Stop Wapenhandel. Afgelopen maart verscheen mede van de hand van Mark het rapport 'Fanning the Flames: How the European Union is fuelling a new arms race' over hoe de EU militarisme en een nieuwe wapenwedloop stimuleert.



VOORKOM EEN NIEUWE WAPENWEDLOOP EN BLIJF IN GESPREK

Tekst: Jasper van Dijk en Michel van Winden Illustratie: Len Munnik

Op 13 november 2021 publiceerde de SP samen met Stop Wapenhandel het rapport 'Atlas van de macht, wapenhandel en permanente oorlog'. Daarin hielden wij een pleidooi tegen de wapenhandel en de permanente oorlog en stelden wij drie eisen: (1) Nederland moet zich inspannen om de permanente oorlog te stoppen. (2) De wapenexport moet worden aangescherpt. (3) Nederland moet stoppen met het faciliteren van belastingontwijking door de wapenindustrie.

Inmiddels is er veel gebeurd. In februari van dit jaar viel Rusland Oekraïne binnen. Het leidde in Europa tot een enorme dynamiek. Veel Europese landen hebben ervoor gekozen om hun defensie-uitgaven flink te verhogen en ook de EU zelf wil meer gaan doen op het gebied van defensie.

In dit stuk gaan we aan de hand van de bovengenoemde punten in op de vraag tot welke nieuwe inzichten deze ontwikkelingen leiden.

NEDERLAND MOET ZICH INSPANNEN OM DE PERMANENTE OORLOG TE STOPPEN

Veel mensen maken zich zorgen. Zij vragen zich af: als Poetin vandaag Oekraïne aanvalt, is Nederland dan morgen aan de beurt? Zijn we met z'n allen te naïef geweest over Poetin? En moeten we meegaan met de roep om hogere defensie-uitgaven? Zelfs in het 'defensie-luwe' Duitsland werd besloten tot een extra investering van 100 miljard euro. De Nederlandse regering wil structureel maar liefst 5 miljard extra investeren in defensie, een verhoging van 40 procent van het huidige budget.

In werkelijkheid was er al voor de invasie een groeiende druk om te voldoen aan de NAVO-norm van twee procent (volgens welke de NAVO-landen ten minste twee procent van hun bbp aan defensie moeten spenderen). De voormalige Amerikaanse president Trump liet geen gelegenheid onbenut om te roepen dat Europa haar defensie moest versterken. De invasie creëerde de ideale omstandigheden om verhoging van het defensie-budget politiek te verkopen.

De realiteit is echter dat de defensie-uitgaven van Europa nu al ruim viermaal zo hoog zijn als die van Rusland. Als we de VS meerekenen

dan zijn de uitgaven zelfs meer dan tien maal zo hoog. Tegelijk zijn de militaire prestaties van het Russische leger in Oekraïne niet indrukwekkend. Er is dus geen reden om ons te laten meeslepen in een nieuwe, geldverslindende wapenwedloop.

Toch is dit precies wat vanuit Brussel wordt betoogd. Al jarenlang wordt er gewerkt aan de 'strategische autonomie' van Europa die haar in staat moet stellen om een geopolitieke rol op het wereldtoneel te spelen en minder afhankelijk te zijn van de VS. Daar hoort volgens de Brusselse logica ook een militaire capaciteit bij. Afgelopen maart nam de Europese Raad het 'Strategisch Kompas' aan, een document dat voor de komende jaren de route uitstippelt naar een vergaande militarisering van de EU. Het omvat onder andere een Europees 'Vredesfonds', waaruit inmiddels – ironisch genoeg – voor twee miljard euro aan wapens voor Oekraïne is vrijgemaakt. Ook zonder de Russische invasie zou dit document aanvaard zijn, maar door de oorlog is de militarisering van de EU wel in een stroomversnelling gekomen. 'Never waste a good crisis' lijkt wederom het credo van de Eurocraten.

Dit alles gebeurde vlak nadat het Westen zich uit Afghanistan had teruggetrokken. Twintig jaar lang was hier een meedogenloze oorlog gevoerd, met meer dan honderd-duizend dodelijke slachtoffers en miljoenen vluchtelingen tot gevolg. Ook de Westerse oorlog in Irak was zeer omstreven, waarbij Nederland zoals gebruikelijk braaf achter de VS aanliep. Vorig jaar ontstond het brede besef dat dit soort oorlogen tot het verleden moest behoren. De NAVO werd zelfs 'hersendood' genoemd.

Door de inval van Poetin is het speelveld volkomen veranderd. Er is weinig over van de wens om te reflecteren op mislukte interventies en de NAVO is na jaren weer

Zelfs in het 'defensie-luwe' Duitsland werd besloten tot een extra investering van 100 miljard

springlevend. Allemaal dankzij Vladimir Poetin.

Wat ons betreft is er alle reden om de Europese militaire ambities te temperen. In plaats van een nieuwe wapenwedloop te beginnen, moeten we verder kijken. Naar een Europese veiligheidsorde mét Rusland. Dit zal niet vandaag of morgen gerealiseerd zijn, maar ooit komt er een periode waarin de oorlog voorbij is en landen zich opnieuw tot elkaar zullen moeten verhouden. De vraag is of we dan terug willen naar een nieuwe Koude Oorlog inclusief wapenwedloop of dat we op zoek gaan naar een orde waarin landen samenwerken. Tiny Kox (Eerste Kamerlid en President van het parlement van de Raad van Europa), deed op 21 mei een oproep tot 'een nieuwe Europese politieke architectuur en een effectiever multilateralisme':

'Na de aanval van Rusland op Oekraïne is de noodzaak tot versterking van het multilateralisme (samenwerking tussen meerdere staten, – red.) in Europa alleen maar dringender geworden. De Raad van Europa hoort de hoeder te blijven van democratische veiligheden, mensenrechten en rechtsstatelijkheid in Europa. Daarmee gaat hand in hand dat de Raad van Europa een echt platform moet blijven voor multilateralisme, evenals een onafhankelijk



De ondertekening van de slotakte van de Veiligheidsconferentie in Helsinki op 1 augustus 1975 door regeringsleiders van vijftig landen (waaronder de VS en de Sovjet-Unie). Foto: wikipedia.org

forum voor een uitgebreide en inclusieve politieke dialoog.’

2 DE WAPENEXPORT MOETEN WORDEN AANGESCHERPT

Op het moment van schrijven is de oorlog in Oekraïne nog volop gaande. Rusland voert dagelijks meedogenloze aanvallen uit, terwijl Oekraïne zich verdedigt met behulp van wapens uit de VS en Europa. Veel landen (met name Duitsland) worstelen met de vraag of zij wapens moeten leveren. Zij vragen zich af: tot wanneer is er sprake van legitieme verdediging en wanneer slaat die om in escalatie? Moeten er bijvoorbeeld nog steeds wapens naar Oekraïne worden gestuurd als de status quo van 24 februari – het moment van de invasie – hersteld is? Of moet het Russische leger volledig uit Oekraïne verdreven worden (inclusief Krim en Donbas), zoals hardliners bepleiten? Dat zal

waarschijnlijk tot nog meer slachtoffers leiden.

Een van de zaken die deze episode heeft blootgelegd, is hoe boterzacht de criteria voor wapenexport zijn. Deze criteria zijn vastgelegd in een EU-besluit en moeten door alle lidstaten worden toegepast. Maar in de praktijk verschilt het per land hoe deze worden toegepast. Eén van de criteria is dat wapenleveranties geen negatief effect mogen hebben op de stabiliteit in de regio. Ook mogen de wapens niet gebruikt worden voor mensenrechtenschendingen. Probleem is alleen dat dit vooraf moeilijk valt te bewijzen. In de praktijk krijgen allerlei wapenleveringen het voordeel van de twijfel – ondanks aanwijzingen dat ze in strijd zijn met de criteria.

Een ander probleem bij veel wapenleveranties is het gebrek aan transparantie. Het kabinet erkent

dat bezwaar, maar besloot na de invasie in Oekraïne de wapenleveringen alleen vertrouwelijk ter inzage voor te leggen aan de Kamer. Dit moet veel opener gebeuren. Want zonder publiek debat is er geen democratische legitimiteit.

3 NEDERLAND MOET STOPPEN MET HET FACILITEREN VAN BELASTINGONTWIJKING DOOR DE WAPENINDUSTRIE

In onze publicatie ‘Wapenhandel en permanente oorlog’ werd aangetoond hoe Nederland het grote geld van de wapenhandel faciliteert. Belastingontwijking en -ontduiking, brievenbusfirma’s, het is schering en inslag op de Amsterdamse Zuidas. In de nasleep van de Russische invasie stond Belastingparadijs Nederland ineens weer vol in de schijnwerpers. Het werd pijnlijk duidelijk hoe onmachtig

Als het gaat om belastingontwijking speelt Nederland Champions League, als het gaat om sancties speelt het amateurvoetbal

Nederland was om de bezittingen van Russische oligarchen op de sanctielijst te traceren en te bevriezen. En die onmacht is geen ongeluk, maar inherent aan een systeem waarin winstmaximalisatie centraal staat. Als het gaat om belastingontwijking speelt Nederland Champions League, als het gaat om sancties speelt het amateurvoetbal.

Het kabinet benoemde oud-minister Blok tot sanctiecoördinator, maar hij gaat het systeem niet veranderen. Meer radicale maatregelen zijn nodig. Om te beginnen met een verbod op de trustsector. Trustkantoren zijn niets meer dan fiscale constructies om bezittingen te verhullen en zo belasting te ontwijken. Daarnaast moet er een eind komen aan speciale belastingdeals met wapenbedrijven, de zogenaamde rulings. Als de regering die handschoen oppakt en aan de slag gaat met de ontmanteling van het Nederlandse belastingparadijs voor het grootbedrijf, komt er misschien toch nog iets goeds voort uit de verschrikkelijke oorlog van Poetin.

OPKOMEN VOOR DE INTERNATIONALE RECHTSORDE

Ons pleidooi voor een diplomatieke oplossing van conflicten staat nog altijd recht overeind. De oorlog in Oekraïne heeft eens te meer het belang onderstreept van de internationale rechtsorde, waarbij landen elkaars grenzen respecteren. Poetin heeft de fundamente van deze rechtsorde met voeten getreden, net zoals andere landen soms maling hebben (gehad) aan mensenrechten of andere internationale spelregels.

Als SP staan we pal voor de internationale rechtsorde waarin

conflicten vreedzaam worden opgelost. De oorlog in Oekraïne laat echter zien dat de VN-Veiligheidsraad tekortschiet als gevolg van het vetorecht van de permanente leden, in dit geval Rusland. Door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd Rusland weliswaar stevig veroordeeld, maar verdere sancties bleven uit. Hervorming van de VN is dus wenselijk. Die discussie zullen we de komende tijd voeren.

Tegelijk zetten we in op de versterking van regionale organisaties, met name de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Raad van Europa. Op dit moment is de oorlog in Oekraïne nog in volle gang en zelfs een wapenstilstand is niet in zicht. Maar als we voorbij de horizon kijken, is het noodzakelijk een Europese veiligheidsarchitectuur te schetsen waar Rusland deel van uitmaakt. Europa is groter dan de EU. De weg naar een nieuwe veiligheidsorde is dé grote uitdaging voor de komende tijd. Vóór de invasie pleitten we al voor een 'Helsinki 2.0', een verwijzing naar de Helsinki-akkoorden uit 1975 die een periode van ontspanning tijdens de Koude Oorlog inluiden. Die akkoorden kwamen weliswaar tot stand na zware onderhandelingen, maar ze kwamen er wel.

TOT SLOT

Volgens de socialistische klassiekers heeft het kapitalisme oorlog nodig om zichzelf in stand te houden. De oorlog in Oekraïne heeft aangetoond dat niet alleen het Westen onderhevig is aan deze logica maar ook Poetins Rusland. Onze opdracht blijft om te zoeken naar alternatieve scenario's en weerstand te bieden aan het verhaal van confrontatie en escalatie.

De wereld bestaat niet enkel uit vreedzame democratieën. Tegelijk is het te makkelijk om de wereld te reduceren tot een strijd tussen democratie en autocratie. Daarom is het essentieel dat Nederland en Europa een manier vinden om zich te verhouden tot andere systemen. Zonder daarbij de (militaire) confrontatie aan te gaan, maar ook niet door weg te kijken. China is een voor de hand liggend voorbeeld. Zetten we dit land weg als 'systeemvijand' of investeren we in een kritische dialoog? Dergelijke keuzes zullen de komende tijd cruciaal zijn. ■

Jasper van Dijk is Tweede Kamerlid voor de SP en woordvoerder Buitenlandse Zaken.

Michel van Winden is fractie-medewerker Buitenlandse Zaken voor de SP.



Wil je in actie komen tegen de wapenindustrie en meer weten over de wapenhandel? Kijk eens op: sp.nl/wapen

SPANNING

ONGELIJKHEID EN DEMOCRATIE



UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 24, nummer 4, oktober 2022



In 2020 sprak Lilian Marijnissen met Thomas Piketty over zijn toen net verschenen boek 'Kapitaal en ideologie'.

ONGELIJKHEID EN DEMOCRATIE

Foto: Anouk Pross

Mensen worden gevormd door de wereld waarin ze leven, en die wereld verandert. Tegenwoordig leven we in een diplomademocratie. Meer dan ooit voorspelt de vraag of je praktisch of theoretisch geschoold bent hoe je tegen de wereld aankijkt. En op welke partijen je stemt.

Dit is althans de conclusie van de Franse stereconoom Thomas Piketty in zijn onderzoek naar ongelijkheid en stemgedrag in vijftig landen vanaf de Tweede Wereldoorlog tot nu. Piketty en zijn mede-auteurs laten zien dat zowel theoretisch geschoolde als vermogende kiezers aanvallend vooral op rechtse partijen stemden, maar dat de theoretisch geschoolde kiezers sinds de jaren tachtig steeds meer naar links zijn opgeschoven. De oorspronkelijke, praktisch geschoolde achterban van linkse partijen kiest daarentegen steeds vaker voor radicaal rechts.

Op sommige punten schiet de analyse van Piketty en zijn collega's echter tekort. Zo blijft onduidelijk waarom de middenklasse niet meer voor hervreiding is en waarom de verschuiving in de achterban van linkse partijen precies plaatsvond. Op deze vragen geven de boeken van respectievelijk Barbara Ehrenreich, Roxane van Iperen, Thomas Frank en Ewald Engelen een duidelijker antwoord. Ook hun werk wordt in dit nummer van Spanning besproken.

Naast Piketty doen ook diverse Nederlandse wetenschappers belangrijk onderzoek naar de relatie tussen ongelijkheid en democratie. Zo heeft Léonie de Jonge het succes en falen onderzocht van rechts-populistische partijen in de Benelux. En is collega-politicoloog Wouter Schakel gepromoveerd op een studie naar de mate van politieke invloed van verschillende inkomens- en oplei-

dingsgroepen in Nederland. Hun bevindingen lichten ze in deze Spanning verder toe.

Nu niet alleen maar arme mensen, maar ook steeds meer middenklassers getroffen worden door de stijgende (energie)prijzen, is het de vraag of een gezamenlijk front tegen de regering in Den Haag mogelijk is. Wel of geen vertrouwen in de politiek hoeft daarbij geen beletsel te zijn, zegt professor Jacquélien van Stekelenburg in deze Spanning. Zij deed onderzoek naar de protesten in Europa na de financiële crisis van 2008 en kwam beide groepen op straat tegen. De komende tijd zal moeten blijken of mensen met een ander inkomen of opleidingstype in staat zijn om hun verschillen opzij te zetten en op te komen voor hun gedeelde belangen. Zij hebben de SP in ieder geval aan hun zijde. ■

IN DIT NUMMER



4 WAAROM ONGELIJKHEID VAN DE POLITIEKE AGENDA VERDWEEN

In zijn nieuwe boek laat Thomas Piketty zien hoe linkse partijen steeds meer onder invloed zijn gekomen van theoretisch geschoolde kiezers, wat nadelig heeft uitgedaakt voor de praktisch geschoolde kiezers.

Bart Linssen en Tijmen Lucie

8 DE MIDDENKLASSE KIEST VOOR ZELFBEHOUD

De angstige middenklasse is eigen welzijn belangrijker gaan vinden dan een eerlijke samenleving.

Bart Linssen



12 'ACADEMISCH GESCHOOLDE NEDERLANDERS HEBBEN MEESTE POLITIEKE INVLOED'

Volgens politicoloog Wouter Schakel is de politieke ongelijkheid in Nederland vergelijkbaar met die in de VS.

Tijmen Lucie

16 'IN WALLONIË IS DE SOCIAALDEMOCRATISCHE PARTIJ LINKS GEBLEVEN'

Politicoloog Léonie de Jonge legt uit hoe Franstalig België erin is geslaagd om radicaal rechts buiten de deur te houden.

Tijmen Lucie

16 'BIJ PROTESTEN KOM JE ZOWEL STEMMERS ALS NIET-STEMMERS TEGEN'

Wil je bij protest een zo hoog mogelijke opkomst, zorg dan dat je zo snel mogelijk het nieuws haalt, adviseert hoogleraar Sociale verandering en protest Jacquélien van Stekelenburg.

Tijmen Lucie

Lees de Spanning online op: sp.nl/spanning

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga

Tekstredactie
Peter Sas

Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz

Vormgeving
Nenad Mečava

illustratie cover
Nenad Mečava



Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

WAAROM ONGELIJKHEID VAN DE POLITIEKE AGENDA VERDWEEN

Tekst: Bart Linssen en Tijmen Lucie

Waarom stemmen lang niet alle kiezers met een laag inkomen op partijen die de koek eerlijker willen verdelen? Die vraag staat centraal in de nieuwe studie van Thomas Piketty, de Franse econoom die wereldwijd bekendheid verwierf met zijn onderzoek naar ongelijkheid. Samen met twee collega-economen onderzocht hij de verkiezingsuitslagen van vijftig democratieën in de periode 1948-2020. Met als doel: begrijpen waarom ongelijkheid tegenwoordig minder wordt gepolitiseerd dan in de eerste drie decennia na de Tweede Wereldoorlog.

Met zijn boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* werd Thomas Piketty in één klap 's werelds bekendste econoom. In het boek toonde hij overtuigend aan dat je rijker wordt van rentenieren dan van hard werken. In het vervolg, *Kapitaal en Ideologie*, bestudeerde hij de politieke keuzes die er de afgelopen eeuwen voor hebben gezorgd dat privébezit zo'n belangrijke waarde is geworden. Nu heeft de Fransman wederom een grote studie uitgebracht, samen met collega's Amory Gethin en Clara Martínez-Toledano, over de invloed van ons veranderde stemgedrag op de groeiende ongelijkheid.

In *Ongelijkheid en ons stemgedrag: een studie van 50 democratieën van 1948 tot 2020* stelt Piketty de vraag waarom in een democratie de armen de rijken niet simpelweg onteigenen. Wetenschappers kwamen eerder met drie verklaringen hiervoor. In de eerste plaats noemen zij collectieve overtuigingen, die arme mensen beletten om voor hun eigen belangen op te komen. Zo kunnen zij tegen hogere belastingen zijn, omdat zij ervan overtuigd zijn in de toekomst meer geld te gaan verdienen. Of vinden zij hogere belastingen onrechtvaardig, omdat zij denken dat rijk zijn een gevolg is van verdienste in plaats van geluk.

In de tweede plaats stellen zij dat rijke mensen beter in staat zijn om de politiek te beïnvloeden dan arme mensen. Zo houden rijken bijvoorbeeld de belastingen laag via lobby, partijfinanciering en een betere politieke vertegenwoordiging. Ook neemt hun politieke invloed verder

toe, omdat veel arme mensen niet meer naar de stembus gaan.

In de derde plaats wijzen zij op de wereldwijde doorbraak van het neoliberalisme in de jaren tachtig. Zo heeft hervreiding sindsdien minder politieke prioriteit gekregen en belastingverlaging voor de rijken en grote bedrijven juist meer.

Deze politieke keuzes werden destijds als onvermijdelijk voorgesteld. Zo moest de winstbelasting voor bedrijven wel omlaag, want anders zouden zij naar het buitenland vertrekken. Daarnaast zijn culturele thema's een veel grotere rol gaan spelen in de politiek. Denk bijvoorbeeld aan kwesties als migratie en identiteit. Ook zijn de linkse partijen die in het verleden streden voor hervreiding en tegen ongelijkheid, zich veel meer met culturele thema's gaan bezighouden.

VERANDERENDE SCHEIDSLIJNEN

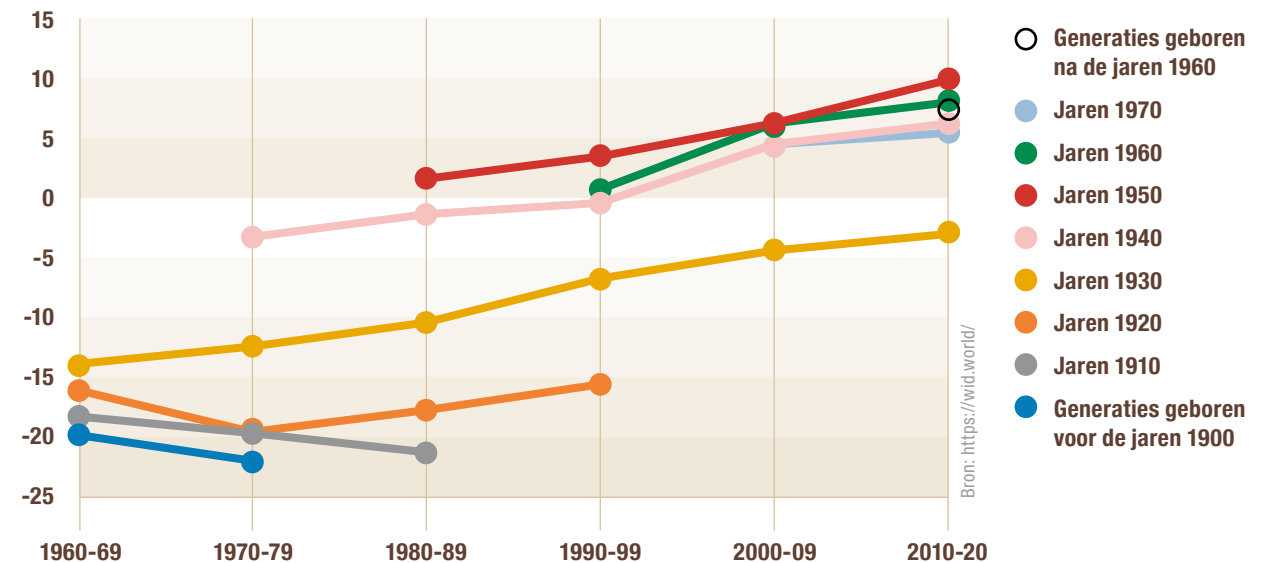
'Alle hierboven genoemde mechanismen wijzen op de nauwe samenhang tussen enerzijds politieke vertegenwoordiging en anderzijds democratie en ongelijkheid', schrijven Piketty en zijn collega's in *Ongelijkheid en ons stemgedrag*. En dus is het volgens hen belangrijk om te begrijpen wat er in die vertegenwoordiging is veranderd. Zij beschrijven hoe in het verleden de politieke scheidslijnen liepen tussen stad en platteland, tussen religies, of tussen sociale klassen. Omdat deze scheidslijnen vaak samenvielen met sociaaleconomische omstandigheden, was het relatief eenvoudig om ongelijkheid te politiseren.

Maar mede als gevolg van economische en maatschappelijke veranderingen, zoals de gestegen welvaart, de ontkerkelijking en de toegenomen onderwijskansen voor arbeiderskinderen en vrouwen, veranderde dit. De oude sociaaleconomische scheidslijn tussen links en rechts vervaagde en maakte plaats voor nieuwe scheidslijnen, vooral rondom culturele thema's. Toch gebeurde dit niet overal.

Welke scheidslijn dominant is (economisch of cultureel), verschilt per land, blijkt uit *Ongelijkheid en ons stemgedrag*. Een ontwikkeling zien Piketty en zijn collega's echter in het hele Westen terugkomen: de verschuiving in de achterban van linkse partijen. Na de Tweede Wereldoorlog stemden theoretisch geschoolde en rijke kiezers allebei overwegend rechts, terwijl praktisch geschoolde kiezers met een laag inkomen vooral op sociaaldemocratische partijen stemden. Vanaf de jaren tachtig vond er een verschuiving plaats. Rijke kiezers stemden nog steeds vooral op rechtse partijen, terwijl universitair en hbo-geschoolde kiezers vaker links zijn gaan stemmen (zie grafiek 1). Praktisch geschoolde kiezers stapten tegelijkertijd voor een groot deel over naar rechts-populistische partijen.

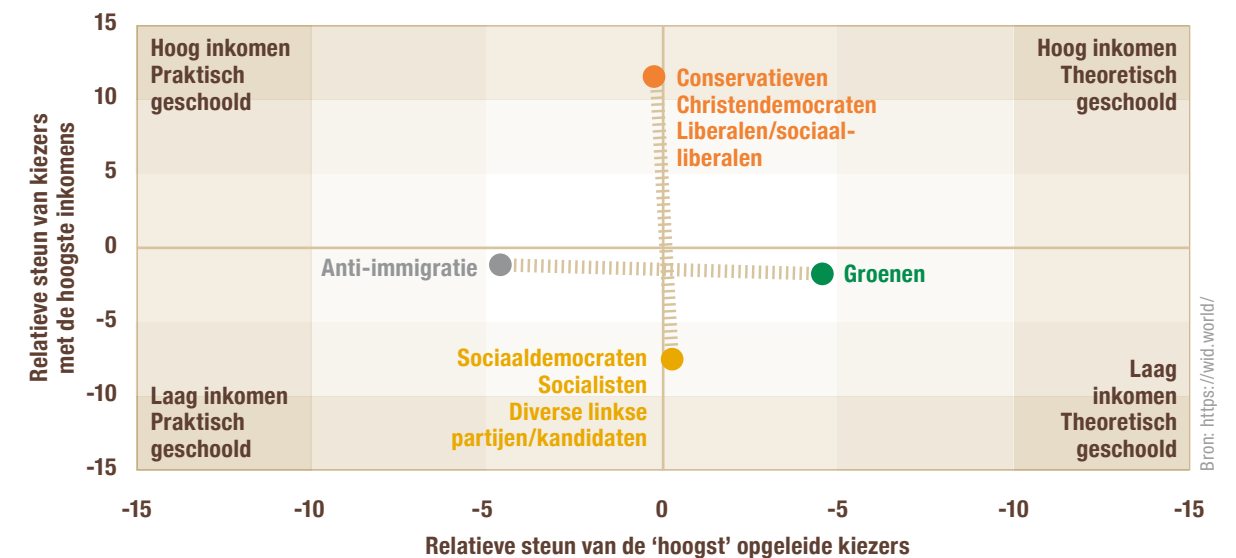
Door deze 'omkering van de opleidingscheidslijn' is volgens de auteurs van *Ongelijkheid en ons stemgedrag* een 'systeem van meerdere elites' ontstaan (zie grafiek 2). Terwijl de economische elite nog steeds de ruggengraat vormt van de rechtse partijen, is de onderwijselite bepa-

Grafiek 1
NIEUWE GENERATIES THEORETISCH GESCHOOLDE KIEZERS ZIJN RELATIEF VAKER OP LINKSE PARTIJEN GAAN STEMMEN



In deze grafiek geeft Piketty weer hoeveel groter de kans is dat de 10 procent 'hoogst' opgeleide kiezers op linkse partijen stemt dan de 90 procent 'laagst' opgeleide kiezers. Hiervoor gebruikt Piketty data van verkiezingen per tien jaar. Hij laat zien dat in het verleden de kans groter was dat kiezers links stemden als ze relatief 'laag' waren opgeleid, terwijl tegenwoordig de kans juist groter is dat kiezers links stemmen als ze 'hoger' zijn opgeleid. Deze verandering valt grotendeels samen met de komst van nieuwe generaties kiezers.

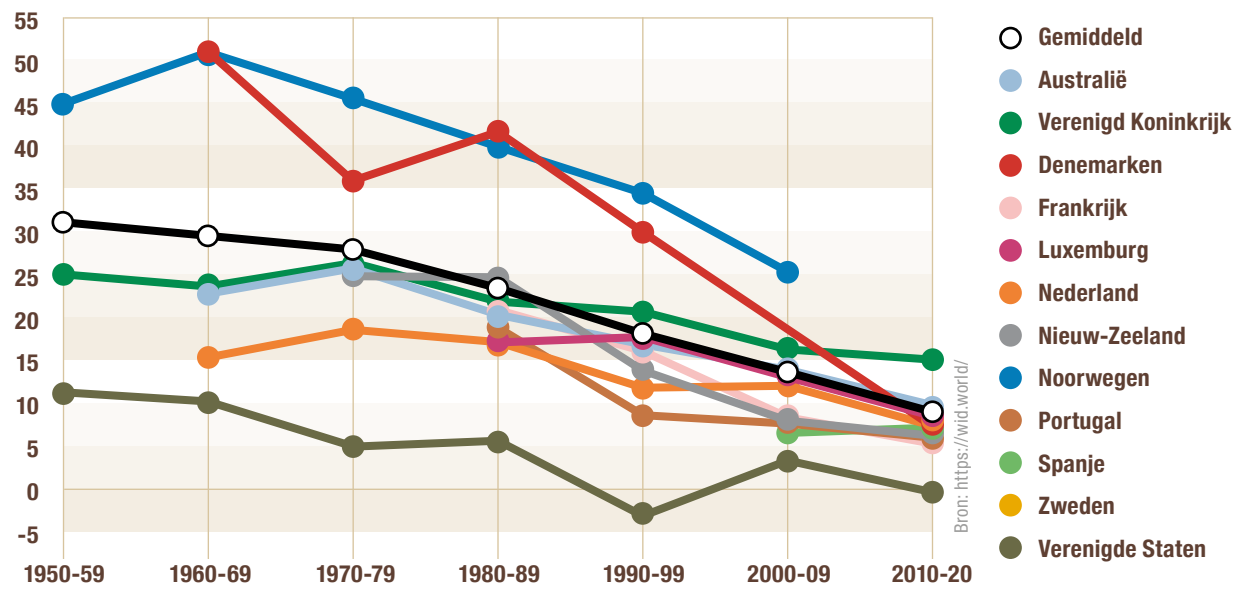
Grafiek 2
OPSPLITSING VAN DE PARTIJENSTELSLS EN 'SYSTEMEN VAN MEERDERE ELITES', 2000-2020



In de jaren 1960-1980 stemden praktisch geschoolde kiezers met een laag inkomen over het algemeen op sociaaldemocratische, socialistische en andere linkse partijen en kandidaten, terwijl theoretisch geschoolde kiezers met een hoog inkomen veelal op conservatieve, christendemocratische, liberale en sociaal-liberale partijen stemden. Vanaf ongeveer 1980 veranderde dat. Deze grafiek over de jaren 2000-2020, laat zien dat linkse kiezers steeds vaker een theoretische opleiding hebben en rechtse kiezers steeds vaker een praktische opleiding. Ook maakt de grafiek duidelijk dat er een systeem van meerdere elites is ontstaan: van partijen voor mensen met een hoog inkomen en partijen voor mensen met een theoretische opleiding. Tot slot toont de grafiek dat voor het verschil tussen kiezers van de nieuwe groene en anti-migratiepartijen vooral het type opleiding bepalend is.

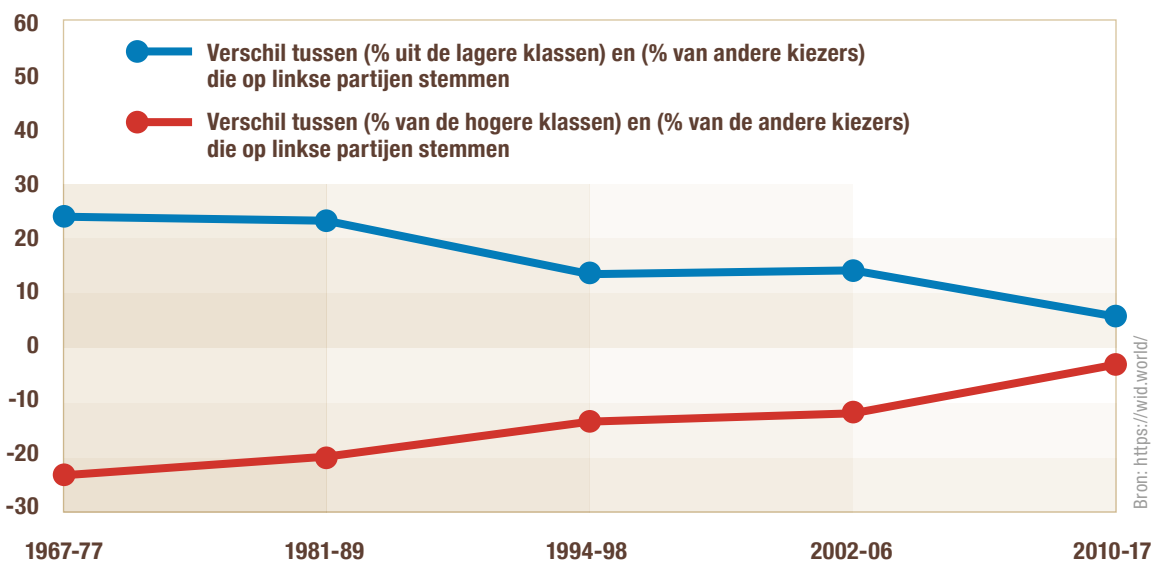
Zowel tussen landen als door de tijd heen bestaan er aanzienlijke verschillen in de politisering van ongelijkheid

Grafiek 3
KLASSE IS MINDER BEPALEND GEWORDEN VOOR HET VOORSPELLEN VAN KIESGEDRAG IN WESTERSE DEMOCRATIEËN



In deze grafiek wordt weergegeven in welke mate kiezers van linkse partijen zichzelf classificeren als werkende of arbeidersklasse, ten opzichte van de hoeveelheid kiezers van linkse partijen die zichzelf tot een andere klasse of geen enkele klasse rekenen. De trend naar beneden is duidelijk te zien.

Grafiek 4
DE AFNEMENDE INVLOED VAN KLASSE OP HET STEMGEDRAG IN NEDERLAND, 1967-2017



Ook in Nederland voorspelt sociale klasse steeds minder vaak of kiezers op een linkse partij stemmen. De invloed van klasse op het stemgedrag is de afgelopen decennia sterk afgenomen.

lend geworden voor veel linkse partijen. Aangezien deze 'hoogopgeleide' kiezers het relatief goed hebben, zijn thema's als herverdeling en ongelijkheid voor hen minder belangrijk. Mede daardoor zijn linkse partijen deze onderwerpen minder gaan politiseren.

Piketty en zijn collega's stellen dat in vrijwel alle Westerse democratieën systemen van meerdere elites zijn ontstaan. Al noemen zij diverse uitzonderingen, zoals Portugal en Ierland, waar linkse partijen na de grote financiële crisis met succes klassentegenstellingen zijn blijven politiseren en rechts-populistische partijen geen voet tussen de deur hebben kregen. Of Wallonië, waar de sociaaldemocratische partij nog steeds groot is en radicaal rechts eveneens geen rol van betekenis speelt. (zie het interview met Léonie de Jonge op pp. 16-19).

Omdat de auteurs D66 onder de linkse partijen scharen, zien zij Nederland al betrekkelijk vroeg veranderen in een systeem van meerdere elites. D66 trok immers al vanaf haar oprichting in 1966 vooral theoretisch geschoolde kiezers aan. De verandering in stemgedrag is voor Nederland het beste af te lezen aan de afnemende voorspellende waarde van sociale klasse. In de jaren zestig en zeventig stemden kiezers die zich tot de lagere sociale klassen rekenden, 25 procent vaker op linkse partijen dan kiezers die zich tot de hogere sociale klassen rekenden. Inmiddels gaat die voorspellende waarde niet meer op. Kiezers die zich tot de lagere en hogere sociale klassen rekenen, stemmen ongeveer even vaak op linkse partijen (zie grafiek 3 en 4).

GEEN GOUDEN REGEL VOOR POLITISERING VAN ONGELIJKHEID

Toch is het systeem van meerdere elites vooral van toepassing op landen als Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, waar twee partijen dominant zijn. Voor landen met een grotere

verschillen aan partijen, zoals Nederland, gaat de stelling minder goed op. Hier heb je bijvoorbeeld de Partij voor de Dieren, die in tegenstelling tot andere groene partijen, ook veel praktisch geschoolde kiezers trekt. Of Forum voor Democratie, die als rechts-populistische partij juist opvallend veel theoretisch geschoolde kiezers heeft.

Een tweede, wellicht grotere tekortkoming van het boek is dat niet-stemmers niet zijn meegenomen in het onderzoek. Daarmee loop je het risico verschuivingen in stemgedrag op te merken, die zich in werkelijkheid niet of nauwelijks hebben voorgedaan. Als linkse kiezers bijvoorbeeld massaal thuisblijven, lijkt rechts het opeens veel beter te doen. Dat geeft een vertekend beeld. Piketty en zijn collega's noemen deze zwakte in hun onderzoek wel, maar gaan er verder niet op in. Dat is een gemiste kans, want we weten dat de mate waarin politieke partijen en media bepaalde onderwerpen wel of niet politiseren, invloed heeft op de keuze van mensen om wel of niet te stemmen.

Omdat de linkse partijen door de opkomst van de onderwijselites minder oog kregen voor sociaaleconomische thema's als ongelijkheid en herverdeling, zijn veel van hun traditionele kiezers uit de lagere sociaaleconomische klassen afgehaakt. Zij gaan vaak niet meer stemmen, omdat zij het vertrouwen in de politiek verloren hebben. Links is daardoor verzwakt geraakt, terwijl rechts hier juist van geprofiteerd heeft. Niet-stemmers vormen een grote groep. In Nederland gaat het bij parlementsverkiezingen al snel om zo'n 15 tot 25 procent van de kiesgerechtigden.

Ondanks deze kanttekeningen, heeft *Ongelijkheid en ons stemgedrag* veel interessants te bieden. Zo is de hoeveelheid data die de onderzoekers verzameld hebben, ronduit indrukwekkend (voor Nederland alleen al honderd pagina's aan

bijlagen!). Voor elk land laten de grafieken zeer gedetailleerd zien wat de verhouding is tussen stemgedrag en allerlei factoren zoals religie, sekse, inkomen, opleidingstype of sociale klasse. Ze tonen ook aan hoe het stemgedrag sinds de Tweede Wereldoorlog veranderd is. Daarbij is er niet alleen aandacht voor de gebruikelijke Westerse landen, maar ook voor landen als Zuid-Afrika, India en Brazilië.

Wat het boek ook goed laat zien, is dat er zowel tussen landen als door de tijd heen aanzienlijke verschillen bestaan in de politisering van ongelijkheid. Er is dus geen gouden regel voor het succesvol politiseren van dit thema. De auteurs denken niet dat de 'gouden' jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen economische ongelijkheid en herverdeling in Westerse landen hoog op de politieke agenda stonden, snel terugkeren. De omstandigheden die dit mogelijk maakten, waren volgens hen te specifiek voor die tijd en zullen zich niet in dezelfde vorm voordoen. Toch menen Piketty en zijn collega's dat het mogelijk moet zijn voor linkse partijen om nieuwe scheidingslijnen aan te gaan, bijvoorbeeld rondom klimaatverandering. Zij denken dat dit thema goed te politiseren valt, 'zeker naarmate de ingezette aantasting van de natuur meer effect op het maatschappelijk leven krijgt'.





De middenklasse stuurt haar kinderen steeds vaker naar dure, particuliere huiswerkinstituten om de schoolprestaties te verbeteren.

DE MIDDENKLASSE Kiest VOOR ZELFBEHOUD

Tekst: Bart Linssen Foto: Mats van Soolingen/ANP©

Waarom trekt de middenklasse niet meer op met de werkende klasse, terwijl ze zoveel belangen delen? En waarom komen linkse partijen minder op voor de belangen van de werkende klasse? Het zijn vragen die blijven hangen na het lezen *Ongelijkheid en ons stemgedrag* van Piketty en zijn collega's. Vier lezenswaardige boeken, twee Amerikaanse en twee Nederlandse, gaan hier dieper op in.

De 'angst om te vallen' was altijd aanwezig

In haar boek *The fear of falling* (1989) onderzoekt de onlangs overleden Amerikaanse journalist Barbara Ehrenreich de opkomst van de professionele middenklasse in de VS vanaf de Tweede Wereldoorlog. Kenmerkend voor deze klasse was dat haar economische en sociale status afhing van haar opleidingsniveau. De professionele middenklasse bestond onder meer uit onderwijzers, ambtenaren, wetenschappers en journalisten. In de jaren zeventig behoorde ongeveer een op de vijf Amerikanen tot de professionele middenklasse.

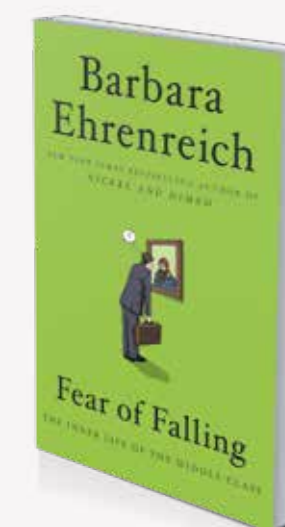
Net als de werkende klasse was de professionele middenklasse van loon afhankelijk. Het verschil met andere loonafhankelijken was dat ze hun werk met een grote mate van autonomie konden uitvoeren. Daartegenover stond dat zij – in tegenstelling tot de vermogende klasse – weinig kapitaal bezat. De professionele klasse was daarom een hoogst onzekere klasse. De 'angst om te vallen' was altijd aanwezig.

Die angst was tweeledig. Aan de ene kant kwam de professionele middenklasse er langzaam achter dat de ongelijkheid groeide en dat de mensen die aan de verkeerde kant van de streep stonden het een stuk slechter hadden dan zij. Dat voedde de angst om terug te vallen.

Aan de andere kant drong bij hen het besef door dat naarmate de Amerikaanse bevolking hoger opgeleid raakte, het voor hun kinderen steeds moeilijker werd om

deel uit te blijven maken van de (professionele) middenklasse. Waar de kinderen van vermogenden hun positie konden veiligstellen met het kapitaal van hun ouders, moesten kinderen uit de professionele middenklasse alle zeilen bijzetten om de benodigde diploma's en stages te halen. Het bleek, tot schrik van hun ouders, vaak niet genoeg.

Daardoor ging de professionele middenklasse alles in het werk stellen om de eigen kinderen op het juiste spoor te houden. Een strenge opvoeding, extra scholing en later ook het omkopen of 'sponsoren' van universiteiten: alles om de kansen van de eigen kinderen te vergroten, ook al ging dat ten koste van de talentvolle kinderen uit de werkende klasse.





DE NEDERLANDSE SITUATIE

Dit is geen puur Amerikaans fenomeen. Ook in Nederland constateert schrijfster en publiciste Roxane van Iperen dat de professionele middenklasse steeds onzekerder is geworden. Ook hier heeft dat ertoe geleid dat deze klasse minder begaan is met de minderbedeelden en zich meer is gaan richten op het behoud van de eigen positie.

In haar essay *Eigen welzijn eerst* gaat Van Iperen in op het effect van zelfbehoud op de middenklasse. Zij schrijft: 'de plicht om voor elkaars toekomst te zorgen vanuit een gedeeld belang van individuele vrijheid en ontplooiing is ingeruild voor een kille mentaliteit van 'eigen falen, eigen schuld', waarmee hele groepen worden buitengesloten'. Belangrijk hierbij is de opkomst van 'zelfzorg': uit onzekerheid over de eigen positie en die van hun kinderen gingen zij beleid steunen dat gericht was op zelfredzaamheid.

Van Iperen koppelt ook de opkomst van extreemrechts aan zelfbehoud. Zo verbindt ze de opkomst van Forum voor Democratie aan de angst van de middenklasse om haar dominante positie te verliezen. Vanuit een bevoorrechte positie worden extreme standpunten rondom uitsluitingsbeleid verdedigd

en democratische beginselen aangevochten. Dat 'hierdoor toch al kwetsbare groepen verder in de verdrukking kwamen [...] was blijkbaar irrelevant of van ondergeschikt belang.'

Deze analyse verschilt nogal van die van Piketty en zijn collega's in *Ongelijkheid en ons stemgedrag*. Ook in hun boek besteden zij veel aandacht aan de opkomst van extreemrechtse partijen, die zij net als Van Iperen aanduiden als 'nativistisch'. Volgens Piketty en de anderen hebben deze partijen vooral aantrekkingskracht op praktisch geschoolde kiezers met een laag inkomen. Het probleem met deze stelling is dat ze lang niet altijd opgaat. In Nederland is zij bijvoorbeeld wel van toepassing op de PVV, maar niet op Forum voor Democratie.

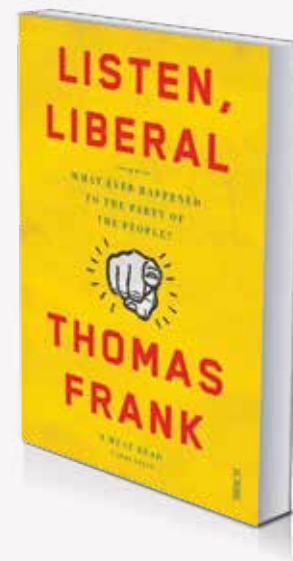
Het grootste deel van de achterban van Forum, maar ook van de VVD en het CDA, is namelijk theoretisch geschoold, aldus Van Iperen. Rechts cultureel denken over verdienste, maar ook over 'wij' versus 'zij', is dominant geworden. Van Iperen denkt dat dit een belangrijke verklaring is voor het succes van deze partijen: 'Het einddoel was niet zozeer economisch rechts beleid om daarmee financiële stabiliteit te creëren, maar cultureel rechts beleid om niet de dominante positie in de samenleving te verliezen.'

Daarmee dicht Van Iperen het nationaal debat over culturele waarden een sleutelrol toe bij het in stand houden van sociaaleconomische ongelijkheid. Als het voldoende is om voor jezelf te zorgen, hoef je immers niet druk te maken om mensen met wie het een stuk slechter

Als het slecht met je gaat, moet je maar beter je best doen

gaat dan met jou. Zij moeten maar beter hun best doen.

De partijen die traditioneel opkwamen voor mensen die het moeilijk hadden, bevonden zich aan de linkerkant van het politieke spectrum. Maar juist deze partijen ondergingen sinds de jaren tachtig grote veranderingen in kiezers. Zij werden steeds meer bevolkt door hoogopgeleiden, terwijl de laagopgeleide achterban uitwek naar rechts-populistische partijen. Piketty en zijn collega's beschrijven deze



verschuiving ook, maar wat bij hen onderbelicht blijft is het feit dat dit een bewuste keuze is geweest van linkse partijen.

HET 'VERRAAD VAN LINKS'

De Amerikaanse historicus en journalist Thomas Frank laat dat goed zien in zijn boek *Listen Liberal*. Hij beschrijft daarin hoe de Amerikaanse Democratische Partij in de jaren zeventig onder politiek leider en presidentskandidaat McGovern de overstap maakte van een partij van en voor de arbeider naar een partij van en voor de theoretisch geschoolde kiezer. Door een serie hervormingen binnen de Democratische Partij werd de positie van vakbondsleiders verzwakt en kwam er alle ruimte voor de belangen van de professionele middenklasse. Daarbij werd de Democratische Partij steeds gevoeliger voor experts. Door het opkomende geloof in de markt en economische groei als wondermiddel voor alles werd beleid omarmd waar de vakbonden zich altijd tegen hadden verzet.

Waar dat toe leidde, wordt volgens Frank duidelijk onder president Clinton in de jaren negentig. Clinton werd door zijn eenvoudige afkomst gepresenteerd als man van het volk, om daarmee de mythe van de partij van de werkende klasse in stand te houden. Maar zijn beleid liet iets anders zien. Zijn vier grootste beleidsveranderingen (het uitkleden van de sociale zekerheid, het vrijhandelsverdrag met Mexico en Canada, het dereguleren van de bankensector en een repressieve wijkenaanpak) hebben allemaal desastreus uitgepakt voor de werkende klasse. Ondertussen nam



zijn populariteit bij de academisch geschoolde kiezers en het grootbedrijf alleen maar toe.

De transformatie van gevestigde linkse partijen vond overal in het Westen plaats. Verhalen over 'het verraad van links', van sociaaldemocratische partijen die van kiezers veranderden en een neoliberale koers gingen varen, zijn er in overvloed. Ook in Nederland. Minder vaak gaat het daarbij over de verschillen tussen theoretisch en praktisch geschoolde kiezers en de rol van (economische) experts. Een uitzondering daarop vormt *Ontwaak! Kom uit die neoliberale sluimer* van financieel geograaf en publicist Ewald Engelen.

WETENSCHAP EN DEPOLITISERING

Ook Nederland is diep verdeeld geraakt, stelt Engelen in zijn boek. Voor de theoretisch geschoolden 'is Nederland een waanzinnig gaaf land, om Mark Rutte te citeren'. Voor praktisch geschoolden 'is het in toenemende mate een land van afnemende koopkracht, afnemende zekerheden en afnemende zeggenschap en autonomie.'

Net zoals Frank constateert voor de VS, ziet Engelen dat in Nederland experts een hoofdrol zijn gaan

spelen bij het in stand houden of zelfs vergroten van de economische ongelijkheid. Ook hier is het de meritocratische, hoogopgeleide middenklasse die de dienst uitmaakt: in het bestuur, in de politiek en in de media. Het zijn de plaatsen waar bepaald wordt waar het wel en niet over mag gaan in het publieke debat.

Engelen stelt dat op deze manier alle discussie over sociaaleconomische zaken is gedepolitiseerd: experts laten weten wat er moet gebeuren en dat wordt vervolgens door iedereen aanvaard. Daarmee verdwijnt elke vorm van politieke verbeelding: 'In Nederland wordt wetenschappelijke deskundigheid gebruikt om het debat te stoppen, niet om het debat te beginnen.' En dus gaat het bij verkiezingen niet over sociaaleconomische onderwerpen, maar 'verschuift het publieke debat als vanzelf naar die domeinen waar experts (nog) geen kennismonopolie hebben weten te vestigen: vraagstukken over cultuur, identiteit en nationaliteit'.

Engelen is weliswaar positief over de onderzoeksjournalistiek in Nederland, maar die mag van hem nog wel wat diepgravender zijn. Structurele oorzaken, zoals de manier waarop het bedrijfsleven steeds meer onder invloed is komen te staan van de aandeelhouder en de rol die de vrije mobiliteit van kapitaal daarbij speelt, blijven volgens hem onderbelicht. *Ontwaak!* is daarmee naast een oproep aan de praktisch geschoolden om zich drukker te maken over ongelijkheid, vooral ook een oproep aan de theoretisch geschoolden om de belangen van het grootkapitaal kritischer te bevragen. ■

‘ACADEMISCH GESCHOOLDE NEDERLANDERS HEBBEN MEESTE POLITIEKE INVLOED’

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie: Nenad Mečava

Hoe komen de voorkeuren van de verschillende inkomens- en opleidingsgroepen in Nederland terug in het overheidsbeleid? Politicoloog Wouter Schakel onderzocht deze vraag voor zijn promotie-onderzoek en kwam tot enkele belangrijke bevindingen.

› **Waarom heb jij onderzoek gedaan naar politieke ongelijkheid in Nederland?**

‘Om te beginnen heb je verschillende vormen van politieke ongelijkheid. Ongelijkheid in politieke rechten, ongelijkheid in politieke participatie, ongelijkheid in politieke vertegenwoordiging en ongelijkheid in politieke invloed. Die laatste vorm heb ik onderzocht. Er waren twee redenen om dit onderzoek te doen. De eerste is dat politieke ongelijkheid een belangrijke plaats inneemt in het bredere web van maatschappelijke ongelijkheden. Ongelijkheid in inkomen of opleidingstype kan tot gevolg hebben dat het voor sommige groepen makkelijker is om politieke invloed uit te oefenen dan andere. En dat kan er weer toe leiden dat onderliggende sociaaleconomische ongelijkheden in stand worden gehouden of zelfs worden vergroot.

Dus om ongelijkheid in brede zin te begrijpen, is de politiek een belangrijk onderdeel. De tweede reden is dat er heel weinig bekend was over politieke ongelijkheid in Nederland – en zeker over ongelijkheid in

politieke invloed. In het verleden hebben politicologen hier weinig onderzoek naar gedaan, mogelijk omdat ze dachten dat het hier wel mee zou vallen met de politieke ongelijkheid.’

› **Hoe heb je je onderzoek aangepakt?**

‘Ik heb een benadering toegepast die eerder is gebruikt door de politicoloog Martin Gilens in de Verenigde Staten. Samen met een collega heb ik data verzameld van 291 mogelijke beleidsveranderingen in de periode 1979-2012. Deze gaan over allerlei onderwerpen, van de sluiting van kerncentrales tot de verhoging van de AOW-leeftijd. Van elk van de 291 gevallen hebben we eerst op basis van enquêtes gemeten welk percentage van de verschillende inkomens- en opleidingsgroepen voorstander was van beleidsverandering. En vervolgens zijn we nagegaan of de verandering wel of niet is doorgevoerd door de regering in de jaren na de enquête. Zo hebben we heel direct kunnen analyseren welke mensen het vaakst hun zin hebben gekregen van de overheid.’

› **Wat zijn je belangrijkste bevindingen?**

‘Dat zijn er drie. De eerste is dat er in het algemeen een verband is tussen publieke opinie en beleid. Dus hoe meer steun er is voor een bepaalde maatregel, hoe groter de kans dat die maatregel in de jaren erna ook wordt uitgevoerd. De tweede bevinding is dat dit verband veel sterker is voor rijke en academisch geschoolde Nederlanders. Zij krijgen veel vaker het door hen gewenste beleid dan de andere groepen. En de derde is dat de lage en middeninko-

mens alleen het beleid krijgen dat zij willen als de hoge inkomens het ook willen. Dezelfde redenering gaat op voor de verschillende opleidingstypes. Als de meningen verschillen, hebben alleen de rijke en academisch geschoolde Nederlanders nog onafhankelijke invloed op het beleid. Het goede nieuws is dus dat er wel een verband is tussen publieke opinie en beleid, maar het slechte nieuws is dat de invloed van de verschillende inkomens- en opleidingsgroepen op de politiek erg ongelijk verdeeld is.’

› **In hoeverre is de politieke ongelijkheid in Nederland vergelijkbaar met andere westerse landen?**

‘Dat is lastig te zeggen, omdat onze data specifiek over Nederlandse beleidsmaatregelen gaan. Maar in landen waar dezelfde aanpak is gehanteerd, zoals in Duitsland, Zweden, Noorwegen, Spanje en de VS, lijkt de politieke ongelijkheid vergelijkbaar te zijn. Ook daar heeft de publieke opinie in het algemeen een effect op het beleid, maar zien we vooral de voorkeuren van de hoge inkomens en academisch geschoolden weerspiegeld in het overheidsbeleid. Tegelijkertijd zijn er ook verschillen. In Nederland lijkt opleiding een net wat sterker effect te hebben op politieke vertegenwoordiging dan inkomen, terwijl we in de VS het omgekeerde zien. Daar is inkomen een belangrijkere bron van politieke macht dan opleiding.’

› **Hoe ziet politieke ongelijkheid er in de praktijk uit? Wie bepaalt bijvoorbeeld welke politieke onderwerpen aandacht krijgen en welke niet?**

‘Soms zijn het politieke partijen die



‘In Nederland lijkt opleiding een sterker effect te hebben op politieke vertegenwoordiging dan inkomen’

zich profileren op een bepaald onderwerp, soms zijn het donateurs die aandacht vragen voor een bepaald thema, soms zijn het lobbygroepen die druk uitoefenen op de politieke agenda. Vaak zijn het ook grote gebeurtenissen, zoals de coronapandemie of de oorlog in Oekraïne, die de politieke actualiteit

bepalen. Dus het is moeilijk om daar een algemeen antwoord op te geven. We weten wel dat de zorgen van de rijken en academisch geschoolden vaker op de politieke agenda belanden en vertaald worden in beleid. Bijvoorbeeld omdat ze relatief vaker stemmen dan andere maatschappelijke groepen, ze vaker lid

zijn van een politieke partij, ze oververtegenwoordigd zijn binnen bepaalde lobbygroepen of omdat ze vertegenwoordigd worden door politici die meestal zelf ook uit de hogere sociaaleconomische milieus komen.’

› **Welke invloed hebben de media op het bepalen van politieke onderwerpen?**

‘Media hebben zeker invloed op de politieke agenda. Uit onderzoek blijkt ook dat de media vooral aandacht besteden aan de zorgen van de hoge inkomens en minder aan de zorgen van de lage en middeninkomens. Als er bijvoorbeeld wordt bericht over economische groei, dan gaat het eigenlijk vooral over de hoge inkomens.’

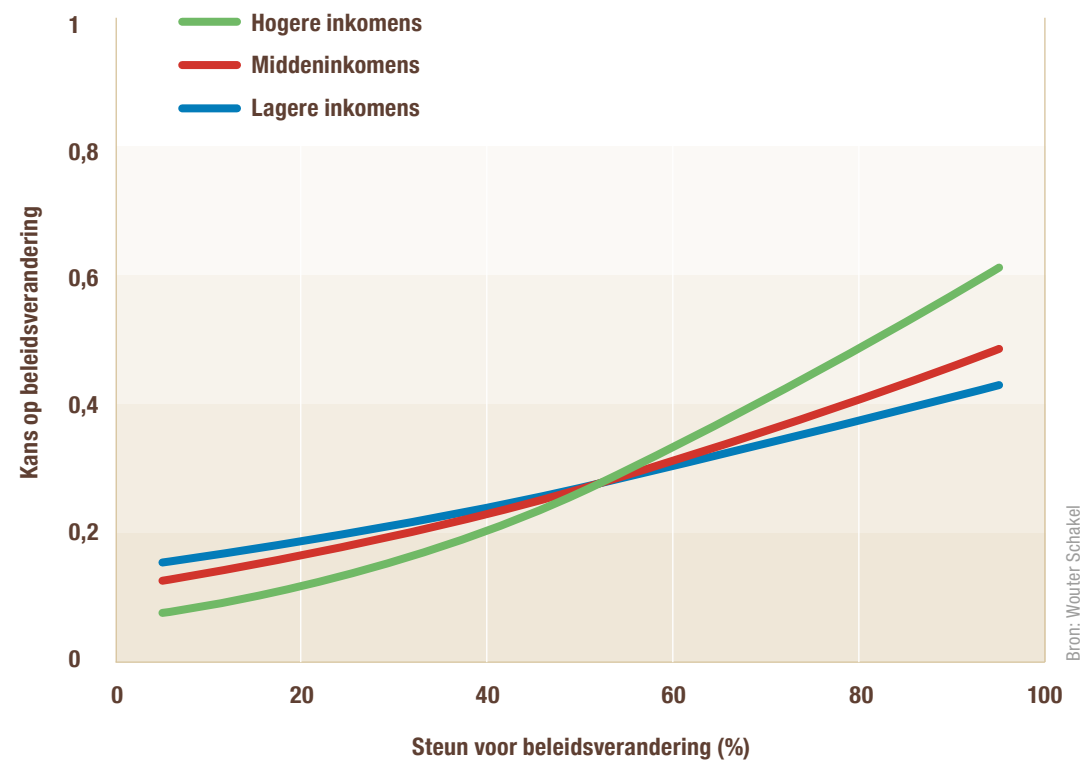
› **Weten we eigenlijk wel hoe groot de politieke ongelijkheid in Nederland is en wat de effecten daarvan zijn op het beleid?**

‘Er bestaat geen maat voor politieke ongelijkheid, zoals de Gini-coëfficiënt voor economische ongelijkheid. Dus we kunnen politieke ongelijkheid alleen relatief beoordelen. Relatief ten opzichte van een scenario van gelijke vertegenwoordiging. En relatief ten opzichte van andere landen en perioden. Dan blijkt de politieke ongelijkheid in Nederland relatief groot te zijn. De gevolgen voor politiek beleid zijn tweeledig. We weten dat de hoge inkomens vaker voorstander zijn van rechts economisch beleid, dus een grotere rol voor de markt, minder herverdeling en uiteindelijk ook meer economische ongelijkheid. En we weten dat academisch geschoolde Nederlanders vaker voorstander zijn van zogenaamd kosmopolitisch beleid, dus meer internationale samenwerking, meer immigratie en meer Europese eenwording. De combinatie hiervan leidt tot een beleid van meer internationale eenwording en minder herverdeling.’

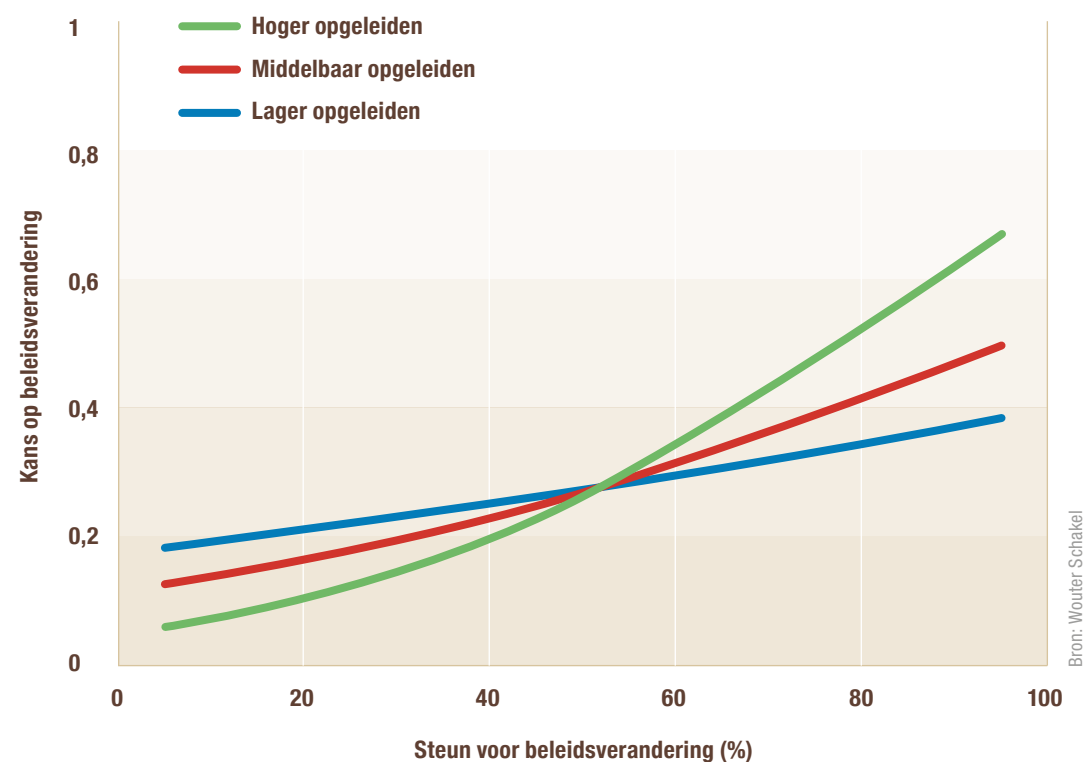
› **Jij hebt voor je onderzoek gekeken naar verschil in inkomen, maar zou het voor Nederland niet beter zijn om te kijken naar verschil in vermogen?**

‘In het algemeen is de vermogensongelijkheid inderdaad groter dan

HOE HOGER HET INKOMEN, HOE MEER POLITIEKE INVLOED



HOE 'HOGER' DE OPLEIDING, HOE MEER POLITIEKE INVLOED



de inkomensongelijkheid. Dat geldt zeker voor Nederland. De inkomensongelijkheid is hier relatief bescheiden, terwijl de vermogensongelijkheid – ook vanuit internationaal oogpunt – extreem is. Daarnaast weten we dat de vermogensongelijkheid door de tijd heen stabiel is dan de inkomensongelijkheid. Beide factoren maken het dus aannemelijk dat vermogen misschien wel belangrijker is voor politieke invloed dan inkomen. Helaas hebben we de data nog niet om die vergelijking te maken. Net als voor zoveel andere vragen met betrekking tot politieke ongelijkheid geldt ook hier dat meer onderzoek nodig is.'

› **Wordt er in enquêtes wel gevraagd naar vermogen?**
 'Soms op een indirecte manier. Maar lang niet iedereen is er open over en veel mensen weten ook niet hoeveel vermogen ze hebben. De meeste enquêtes vragen er daarom niet naar. Toch zijn er wel manieren om erachter komen. Bijvoorbeeld door te vragen naar huizenbezit, dat in Nederland een zeer bepalende factor van vermogen is.'

› **Kun je een voorbeeld geven van een belangrijke beleidsverandering op sociaaleconomisch gebied die niet werd gesteund door de lage en middeninkomens maar wel door de hoge inkomens?**
 'Een goed voorbeeld is de verhoging van de AOW-leeftijd van 65 naar 67 jaar, die in 2012 werd doorgevoerd. De snelle verhoging werd niet gesteund door de lage en middeninkomens, maar wel door de hoge inkomens. Hoewel de meerderheid van de kiezers tegen was, werd deze maatregel toch doorgedrukt.'

› **Heb je ook een voorbeeld van een beleidsverandering die niet doorging omdat de hoge inkomens ertegen waren?**
 'Het is lastig om die relatie één op één te leggen, maar een voorbeeld is de inkomensafhankelijke zorgpremie. Ook uit 2012. Dit voornemen stond in het regeerakkoord van VVD en PvdA, maar is uiteindelijk mede onder druk van de hoge inkomens niet doorgegaan. Terwijl de lage en

middeninkomens er wel voorstander van waren.'

› **In hoeverre bepalen de voorkeuren van de verschillende inkomensgroepen de thema's die bij parlementsverkiezingen dominant zijn?**
 'In mijn proefschrift heb ik voor 36 landen de publieke opinie van de verschillende inkomensgroepen vergeleken met de beleidsterreinen die in de verkiezingsprogramma's benadrukt worden. Dan zie je dezelfde ongelijkheid als bij beleid. Als de hoge inkomens in een van die landen bijvoorbeeld meer geld voor onderwijs willen, dan zie je dit thema bij de volgende verkiezingen terugkomen in de verkiezingsprogramma's. Dat verband is zwakker voor de lage en middeninkomens. Verkiezingen zijn dus een belangrijke route op de weg naar politieke ongelijkheid.'

› **In hoeverre draagt politieke ongelijkheid ertoe bij dat mensen afhaken van de politiek?**
 'Dat is zeker aannemelijk. De vraag is op welke schaal dit gebeurt en wie er afhaken. Daar doe ik momenteel samen met collega's onderzoek naar. Als blijkt dat vooral de ondervertegenwoordigde groepen afhaken, dan zou dat vanuit democratisch oogpunt zeer schadelijk zijn. Dan wordt de politieke ongelijkheid nog groter.'

› **Wat zou er wat jou betreft moeten veranderen om de voorkeuren van de lage en middeninkomens beter te laten terugkomen in beleid?**
 'Dat is natuurlijk de hamvraag. Er zijn verschillende oplossingen die voor de hand liggen, al zijn ze ze niet eenvoudig te realiseren. Zo zouden politieke partijen en ook kiezers zich meer bewust moeten zijn van de elitaire achtergrond van veel parlementariërs. Er is namelijk veel bewijs dat hun achtergrond invloed heeft op de politieke besluitvorming. Wanneer het parlement een betere afspiegeling zou zijn van de samenleving, zou het beleid ook beter aansluiten bij de voorkeuren van verschillende groepen kiezers. Ook zou er iets gedaan moeten worden aan de ongelijke invloed van lobbygroepen. Zo blijkt uit onderzoek dat bedrijven veel vaker voor parlementaire



Foto: Andrea Forster

Wouter Schakel is postdoctoraal onderzoeker aan de afdeling Sociologie van de Universiteit van Amsterdam. Zijn onderzoek richt zich vooral op ongelijkheid in politieke vertegenwoordiging. In 2017 schreef hij samen met Armen Hakhverdian het boek 'Nepparlement. Een pleidooi voor politiek hokjesdenken'.

hoorzittingen worden uitgenodigd dan vakbonden. Het is aannemelijk dat dit bijdraagt aan de ongelijke invloed van de verschillende sociale klassen. Verder moeten politieke donaties worden ingeperkt. Daar ligt nu een voorstel voor. En ten slotte hoort het raadgevend of bindend referendum thuis in onze vertegenwoordigende democratie.

Daarbij wil ik benadrukken dat dergelijke ingrepen alleen maar zin hebben als de onderliggende sociaaleconomische ongelijkheden worden aangepakt. Ook dit is makkelijker gezegd dan gedaan, maar er zijn wel beproefde manieren om hier iets aan te doen. Naast traditionele herverdeling valt bijvoorbeeld te denken aan het democratiseren van de economie, zodat medewerkers meer zeggenschap krijgen op de werkvloer. Ook maatregelen om de kanselijkheid en mobiliteit in het onderwijs te bevorderen, kunnen helpen.' ■

‘IN WALLONIË ZIJN DE SOCIAALDEMOCRATEN LINKS GEBLEVEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Marten van Dijk©

Overall in Europa hebben we de afgelopen jaren de opkomst van uiterst rechtse partijen gezien. Uitzondering daarop is Wallonië. Franstalig België heeft uiterst rechts tot nu toe buiten de deur weten te houden. Wat is hun geheim? Spanning vroeg het aan politicoloog Léonie de Jonge, die in 2019 promoveerde op een onderzoek naar het succes en falen van radicaal rechts-populistische partijen in de Benelux-landen.

› Wat zijn de belangrijkste bevindingen van je onderzoek?

‘Dat in de hele Benelux vraag is naar radicaal rechts-populistische partijen, maar dat ze het in Vlaanderen en Nederland veel beter doen dan in Luxemburg en Wallonië. Om dat verschil te verklaren, ben ik gaan kijken welke andere factoren doorslaggevend zouden kunnen zijn. Toen kwam ik uit bij de media en de gevestigde politieke partijen. Samen bepalen zij als poortwachters welke thema’s en partijen aan bod komen, en daardoor hebben ze invloed op het succes of falen van radicaal rechts-populistische partijen.’

› In hoeverre verschilt de opkomst van radicaal rechts-populistische partijen in Nederland met die in andere landen?

‘Wat uniek is aan Nederland, is dat je het keerpunt precies kunt herleiden tot de opkomst van en moord op Pim Fortuyn. Daarna heeft een soort overcompensatie plaatsgevonden. Met name bij de media. Zij zijn massaal de volkswijken ingetrokken om de boze burger aan het woord te laten. Alles moest gezegd en geroepen kunnen worden, zonder dat daar

grenzen aan gesteld werden. Dat heeft bijvoorbeeld Thierry Baudet met zijn Forum voor Democratie enorm in de kaart gespeeld. Als je zo’n partij aan het begin zoveel aandacht en legitimiteit geeft, dan kun je dat moeilijk weer terugdraaien. Er is nu wel een debat op gang gekomen onder journalisten over wat wel of niet gezegd kan worden, maar het is de vraag of dat niet te laat is.’

› Gaan jouw bevindingen over het succes van rechts-populistische partijen in Vlaanderen en Nederland ook op voor de buurlanden Frankrijk en Duitsland?

‘Ja, voor die landen gelden mijn bevindingen ook. Frankrijk is eigenlijk het beste voorbeeld. Daar zie je heel duidelijk dat de opkomst van radicaal rechts-populistische partijen veroorzaakt is door de gevestigde partijen. Het *Front National* van Jean-Marie Le Pen is groot gemaakt door de sociaaldemocratische partij onder François Mitterrand, om daarmee centrum-rechts te verzwakken. Mitterrand overtuigde de Franse publieke omroep om meer aandacht te besteden aan het *Front National*. Dit

had tot gevolg dat Le Pen opeens meer kansen kreeg om zich te mengen in het publieke debat, en tegelijkertijd rechtstreeks zijn kiezers kon bereiken. Het zorgde er ook voor dat de partij als minder extremistisch werd gezien. Wat het *Front National* ook in de kaart speelde, was dat de sociaaldemocraten zich minder gingen bezighouden met sociale klasse en meer met migratie. En dat zij migratie als een cultureel thema gingen behandelen in plaats van een economisch.

Duitsland is wat ingewikkelder. Daar hebben de media en de gevestigde partijen juist heel lang een cordon sanitaire gevormd rondom uiterst rechts. Totdat de *Alternative für Deutschland* als een soort Trojaans



Wallonië weigerde als enige in Europa het vrijhandelsverdrag van de EU met Canada (CETA) te ondertekenen. De Parti Socialiste speelde als grootste regeringspartij een belangrijke rol in het verzet tegen CETA.

paard de politieke arena is binnengereken. Zij presenteerde zich aanvankelijk als een eurosceptische partij en is vervolgens steeds verder naar rechts opgeschoven. In zekere zin heeft Forum voor Democratie dezelfde weg afgelegd. Naarmate de partij groter werd, is ze steeds meer de extreem-rechtse hoek ingeschoven.’

› Ik wil graag wat dieper met je ingaan op het verschil in succes tussen radicaal rechts-populistische partijen in Vlaanderen en Wallonië. Is de Waalse bevolking minder vatbaar voor rechts-populistische partijen dan de Vlaamse?

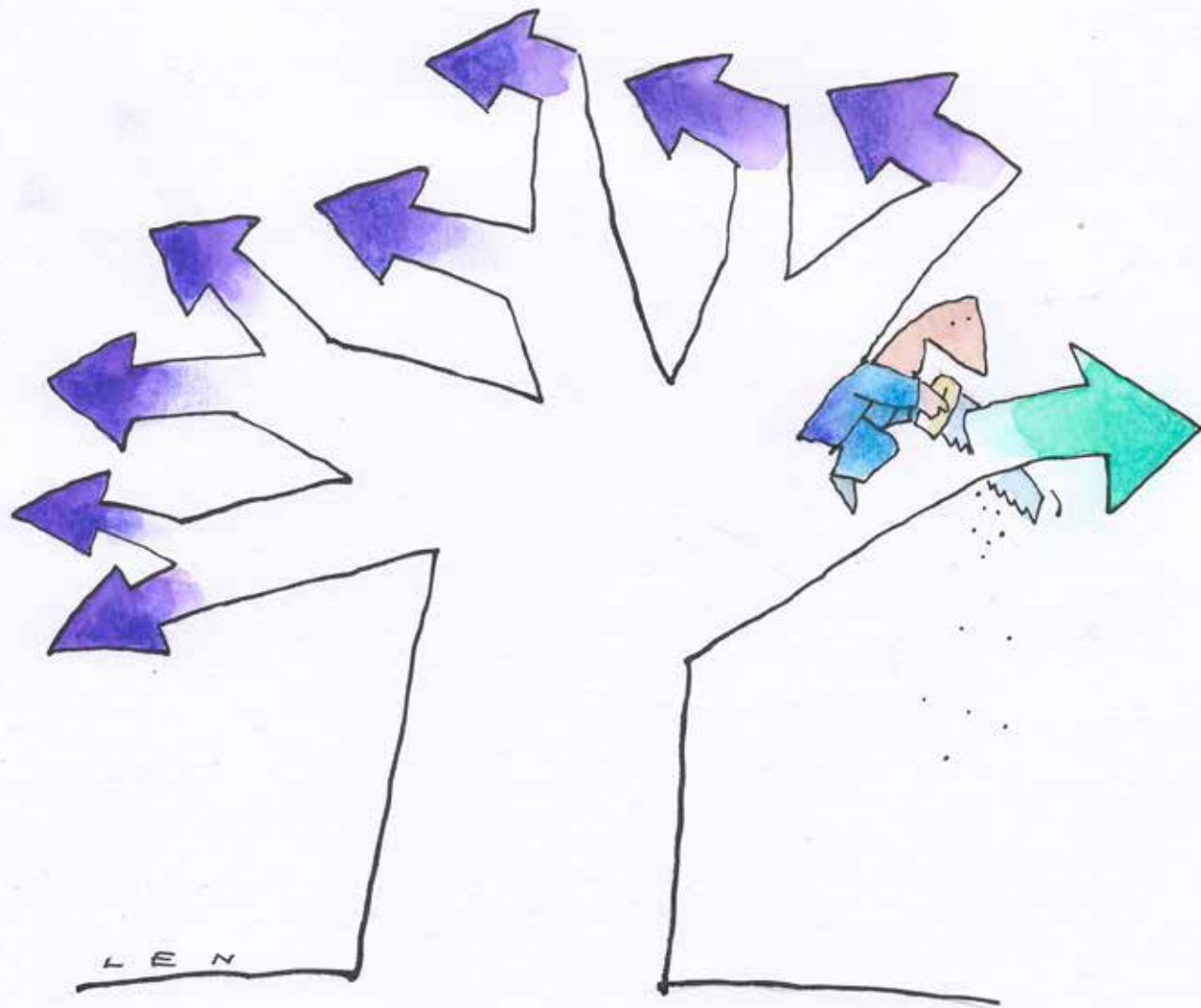
‘Nee, dat is een grote mythe. Uit kiezersonderzoek blijkt er wel degelijk een voedingsbodemp te zijn

voor uiterst rechts in Wallonië. Economisch gezien gaat het er al lange tijd slecht. De werkloosheid is bijvoorbeeld hoger dan in Vlaanderen. En Walen zijn over het algemeen ook meer geneigd om tegen migratie te zijn dan Vlamingen. Het potentiële electoraat voor een uiterst rechtse partij is dus minstens even groot in Wallonië als in Vlaanderen.’

› In hoeverre zijn rechts-populistische partijen meer geworteld in Vlaanderen dan in Wallonië?

‘Aan de aanbodzijde zien we inderdaad een verschil. Uiterst rechts heeft in Vlaanderen van oudsher een grote organisatiekracht. Het Vlaams Belang (eind jaren zeventig opgericht als Vlaams Blok) komt voort uit de Vlaamse Beweging. Een overkoe-

‘Centrum-links en radicaal-links doen het veel beter in Wallonië dan in Vlaanderen’



pelende term voor organisaties die zich inzetten voor de emancipatie van het Vlaamse volk in België. Het Vlaams Belang wist heel goed het netwerk van de Vlaamse Beweging te gebruiken om nieuwe leden en kiezers te werven. In Wallonië ontbreken dergelijke netwerken. Daardoor is daar het lastig voor rechts-populistische partijen om kiezers te mobiliseren en geschikte kandidaten te vinden.'

› **Hoe zit het met het stemgedrag in Vlaanderen en Wallonië?**

'Centrum-linkse en radicaal-linkse partijen doen het veel beter in Wallonië dan in Vlaanderen. In Vlaanderen zijn de sociaaldemocratische kiezers massaal overgelopen naar het Vlaams Belang, terwijl ze in Wallonië de sociaaldemocratische partij grotendeels trouw zijn

gebleven. Daar is de *Parti Socialiste* (PS) nog steeds toonaangevend en dat is uniek in Europa. Mede door de economische situatie in de regio zijn traditionele linkse thema's als ongelijkheid en herverdeling nog steeds belangrijk voor de Waalse kiezer. De PS is ook de klassieke sociaaleconomische scheidslijn tussen links en rechts blijven politiseren en heeft zich niet laten verleiden om migratie als cultureel thema te beschouwen. Door haar cliëntelistische en lokaal sterk verankerde manier van politiek voeren, is de PS erin geslaagd om haar oude maatschappelijke 'zuil' te behouden. Ook omdat de ontzuiling in Wallonië minder ver gevorderd is dan in Vlaanderen of Nederland.'

› **Neigt het cliëntelisme van de PS niet naar corruptie?**

'Ja, dat is wel zo. Er zijn veel corruptieschandalen binnen de PS geweest. Dat kost ze ook wel stemmen. Maar tegelijkertijd luistert de partij nog steeds naar haar kiezers en blijft zij trouw aan haar sociaaleconomische standpunten.'

› **Hoe kijkt de partij aan tegen migratie?**

'Als een economisch thema. Wat interessant is aan Wallonië, is dat buitenlandse arbeiders van begin af aan zijn opgenomen in de vakbonden. Daardoor werden zij gezien als mede-arbeider in plaats van concurrent voor een arbeidsplaats. Dat is een belangrijke reden waarom het migratiethema minder gepolitiseerd is geraakt dan elders in Europa. Op lokaal niveau vliegt er overigens nog wel eens een PS-politicus uit de bocht met anti-migratiestandpunten,

'Gevestigde partijen hebben ook baat bij succesvolle rechts-populistische partijen'

maar de partijtop neemt daar dan direct afstand van.'

› **Kost dat de PS geen stemmen?**

'Over het algemeen doet de partij het gewoon goed, zeker in vergelijking met sociaaldemocratische partijen in omliggende landen. Al zie je absoluut een dalende trend. De afgelopen jaren zijn ze links ingehaald door de PTB (*Parti du Travail de Belgique* ofwel Partij van de Arbeid van België, TL). Ook de PS heeft dus te maken met stemmenverlies, maar veel minder dan haar zusterpartijen in Europa. De PS is heel dicht bij haar ideologie gebleven, terwijl andere sociaaldemocratische partijen veel meer naar rechts zijn opgeschoven.'

› **Hoe houden de PS en de andere gevestigde partijen in Wallonië uiterst rechts buiten de deur?**

'Ik denk op twee manieren. Aan de ene kant door vast te blijven houden aan de oude sociaaleconomische scheidslijn tussen links en rechts. En aan de andere kant door duidelijk afstand te nemen van uiterst rechtse partijen. Door niet mee te gaan in hun verhaal en geen standpunten van hen over te nemen. De gevestigde politieke partijen in Wallonië werken dus als een soort buffer tegen de opkomst van uiterst rechts.'

› **Een andere belangrijke factor voor het falen van rechts-populistische partijen in Wallonië is het cordon sanitaire van de media. Kun je daar iets over vertellen?**

'Sinds 2010 bestaat er een formele overeenkomst onder journalisten om politici met zogenaamde 'vrijheidsberovende' overtuigingen consequent buiten spel te zetten. Doel van deze mediastrategie is niet om ze dood te zwijgen, maar om ze droog te leggen. Extreemrechtse politici zijn nooit live op televisie te zien. Ze worden wel geïnterviewd, maar hun uitspraken worden altijd

van context voorzien. Een van de redenen waarom deze strategie zo succesvol is, is dat alle media eraan meedoen. Het cordon is dus waterdicht.'

› **In Vlaanderen was aanvankelijk ook een cordon sanitaire van de media tegen het Vlaams Blok, de voorloper van het Vlaams Belang. Waarom heeft deze geen stand gehouden?**

'Omdat afspraken over een cordon van de media nooit duidelijk op papier zijn gezet. Naarmate het Vlaams Belang meer stemmen en invloed kreeg, werd de berichtgeving steeds genuanceerder. In 2004 behaalde de partij 24 procent van de stemmen en veranderde zij van naam, nadat het Vlaams Blok was veroordeeld wegens racisme. Voor de media was dat het signaal om het Vlaams Belang als een gewone politieke speler te behandelen. Dus niet meer als extreemrechtse partij.'

› **Hoe houdt Luxemburg radicaal rechts-populistische partijen buiten de deur?**

'Ook in Luxemburg heerst er een consensus onder journalisten en politici van gevestigde politieke partijen om het populisme en extremisme tegen te gaan. Journalisten vinden bijvoorbeeld dat de media geen platform mogen bieden aan politici met radicale en extremistische overtuigingen. Maar in tegenstelling tot Wallonië zijn afspraken hierover nooit formeel vastgelegd.'

› **Hoe wenselijk is een cordon sanitaire vanuit democratisch oogpunt?**

'Daar wordt verschillend naar gekeken. In Nederland is een cordon sanitaire taboe. Hier moet alles gezegd en geschreven kunnen worden. In Wallonië kijken ze er anders tegenaan. Daar zien journalisten het als een belangrijk middel om de democratie te beschermen.



Foto: Marleen Annema

Léonie de Jonge is universitair docent Europese politiek en maatschappij aan de Rijksuniversiteit Groningen en onderzoeker bij het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). Ze doet onderzoek naar uiterst rechtse partijen en organisaties.

Probleem is dat zo'n discussie over een cordon sanitaire alleen zinvol is als radicaal of extreemrechtse partijen nog niet zijn doorgebroken. Anders gebruiken ze het in hun voordeel door te roepen dat ze geboycot worden door de elite.'

› **In hoeverre hebben gevestigde politieke partijen ook baat bij succesvolle radicaal rechts-populistische partijen?**

'Ik denk zeker dat ze er baat bij hebben. De VVD heeft meerdere verkiezingen gewonnen door een tweestrijd te creëren tussen Wilders en Rutte. Ook D66 heeft electorale winst geboekt door zich te positioneren tegenover de PVV. In ons politiek stelsel is het natuurlijk nooit een race tussen twee partijen, maar het werkt wel om je op te werpen als de enige legitieme tegenstander van uiterst rechts.' ■



‘BIJ PROTESTEN KOM JE ZOWEL STEMMERS ALS NIET-STEMMERS TEGEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Cees Wouda

Op 17 september jongstleden organiseerde de SP in Den Haag een goed bezocht protest tegen de toenemende kosten voor gewone mensen en de stijgende winsten van grote bedrijven. Toch blijft het lastig om grote groepen mensen de straat op te krijgen voor thema's als ongelijkheid en herverdeling. Hoe komt dat? En hoe zorg je er überhaupt voor dat mensen in actie komen en dat blijven doen? Spanning vroeg het aan Jacqueliën van Stekelenburg, hoogleraar Sociale verandering en conflict aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

› **Wat is er in algemene zin nodig om mensen in beweging te krijgen om de straat op te gaan?**

‘Je kunt op twee manieren invloed uitoefenen op de politiek of meer specifiek op de regering in Den Haag: op de institutionele manier of via protest. Daarbij is het belangrijk om te zeggen dat protesteren altijd minderheidsgedrag is. Soms lijkt het heel eenvoudig om mensenmassa's op de been te krijgen, maar niets is minder waar. Dat weten jullie bij de SP als geen ander. Mensen gaan niet zomaar de straat op. Ze zoeken altijd naar de manier die hen de minste tijd en inzet kost en waar ze het meeste resultaat van verwachten.

In de wetenschap zijn twee kampen te onderscheiden over waarom mensen de straat op gaan. Het ene kamp zegt dat mensen gaan protesteren omdat ze het vertrouwen in de politiek hebben verloren. Het andere kamp zegt dat deze mensen nog wel degelijk vertrouwen hebben in de partijpolitiek, maar via protest politici juist willen aansporen om meer te doen. Bijvoorbeeld tegen de stijgende prijzen of de toenemende armoede. In de praktijk vind je vaak beide typen demonstranten op straat. Dat bleek ook uit een groot

onderzoek dat ik samen met collega's onder 28 duizend demonstranten in heel Europa heb gedaan na de vorige financiële crisis.’

› **Wie zijn dan de mensen die gaan protesteren?**

‘Mensen die bereid zijn de straat op te gaan, noemen wetenschappers *mobilising potential*, ofwel mensen die gemobiliseerd kunnen worden voor protest. In de eerste plaats zijn dit mensen die in netwerken zitten met gelijkgestemden. Dat kunnen formele netwerken zijn, zoals een politieke partij of een vakbond; virtuele netwerken, zoals een Facebookgroep; of informele netwerken, zoals je collega's of buren. In die netwerken praten mensen over hun woede en komen ze erachter dat anderen er net zo over denken als zij. Dat is een belangrijk vertrekpunt, want zonder collectieve boosheid gaan mensen nooit protesteren. In de tweede plaats zijn het mensen met politieke interesse. Zij weten wat er speelt in de politiek en wie ze moeten aanspreken. En in de derde plaats zijn het overwegend mensen met een linkse politieke signatuur. Hoewel dat aan het veranderen is, getuige de recente corona- en boerenprotesten. Uit het

eerder genoemde onderzoek onder 28 duizend demonstranten, bleek dat 91 procent zichzelf links noemde. Dat percentage zal nu wellicht wat lager liggen, maar ik verwacht nog steeds dat linkse politieke oriëntatie de kans op actiebereidheid aanzienlijk vergroot.’

› **Kunt u ook iets zeggen over de sociaaleconomische achtergrond van demonstranten?**

‘Ook daar bestaan in de wetenschappelijke literatuur twee opvattingen over. De ene zegt dat de mensen die het het moeilijkst hebben, het meest tot actie bereid zijn. En de andere zegt dat mensen juist hulpbronnen, zoals tijd, geld of lidmaatschap van een organisatie, nodig hebben om te kunnen demonstreren. Volgens deze theorie hebben mensen die dagelijks bezig zijn om te overleven geen tijd, geld en energie om de straat op te gaan. Uit het vele onderzoek dat in Westerse landen naar de sociaaleconomische achtergrond van demonstranten is gedaan, blijkt inderdaad dat het vooral mensen zijn die niet helemaal onderaan de sociale ladder staan en over enige hulpbronnen beschikken, zoals lidmaatschap van een vakbond.’



16 mei 2012. Protest van de Indignados ('verontwaardigden') in Madrid tegen de enorme bezuinigingen door de Spaanse regering na de grote financiële crisis.

Foto: Polaris/ANP©

‘Protesten in Nederland zijn kleinschaliger geworden, maar wel diverser’

› Zijn dit ook mensen die gaan stemmen?

‘Niet per se. Zoals ik eerder aangaf, zijn het zowel mensen die de partijpolitiek de rug toe hebben gekeerd als mensen die het idee hebben dat ze via partijpolitiek én protest invloed kunnen uitoefenen. Dus zowel stemmers als niet-stemmers kom je bij protesten tegen.’

› Wat gebeurt er met de bereidheid tot protest als successen uitblijven?

‘Deze vraag moet ik even herformuleren. Want wat versta je onder

succes? Wat mij betreft is succes breder dan het direct beïnvloeden van politici. Ook op andere manieren kan protest succesvol zijn. Bijvoorbeeld door het nieuws te halen, of door beïnvloeding van de publieke opinie, of door toenemende actiebereidheid. Deze drie factoren samen kunnen ook weer indirect effect hebben op politici. Dat heb je bijvoorbeeld bij het CDA met de boeren gezien.’

› Wat is er nodig om ervoor te zorgen dat het protest levend blijft?

‘Ik denk dat dat tegenwoordig een van de ingewikkeldste opdrachten is voor organisatoren van protest. Er wordt de laatste jaren wel weer meer gedemonstreerd in Nederland, maar de opkomst is over het algemeen lager dan vroeger. We zien geen demonstraties meer van honderdduizenden mensen. De laatste daarvan was in 2004 tegen de kabinetsplannen van Balkenende II. Als grote massa's uitblijven, hoe zorg je er dan voor dat mensen in actie blijven komen? In de eerste plaats door de mensen die al naar demonstraties

gaan, warm te houden. Blijf met ze communiceren, ook tussen de protesten in. Verder weten we dat er tijdens een campagne altijd mensen uitvallen, dus roep mensen op om via hun netwerken anderen enthousiast te maken om ook mee te doen. Wat ook heel belangrijk is, is dat je op verschillende manieren actie voert. Want mensen willen soms wel aan de ene actie meedoen, maar niet aan de andere. Daarmee houd je de betrokkenheid levend. Ik denk dat klimaat-actiegroep Extinction Rebellion dat op een slimme manier doet. Zij slaagt

er steeds weer in om via verschillende acties met een relatief kleine groep mensen veel in het nieuws te komen.’

› In hoeverre speelt het stellen van realistische doelen een rol bij de actiebereidheid van mensen?

‘Volgens mij moet het altijd een combinatie zijn van grote, idealistische en kleine, specifieke doelen. Zeker voor de SP is het belangrijk om ook altijd je ideologische achtergrond als doel neer te zetten. Dat is wat jullie herkenbaar maakt en dat vindt ook weerklank bij jullie achterban.’

› Hoe zijn protesten in de loop der jaren veranderd?

‘Drie ontwikkelingen zijn daarbij van belang geweest: globalisering, individualisering en virtualisering. In de eerste plaats zijn de onderwerpen van protest meer grensoverschrijdend geworden, denk bijvoorbeeld aan de huidige inflatie. In de tweede plaats zijn de protesten minder massaal geworden, omdat steeds minder mensen lid zijn van een vakbond of een politieke partij. En in de derde plaats zijn sociale media een grotere rol gaan spelen bij het organiseren van protest. Dit geldt zowel voor traditionele organisaties zoals vakbonden en politieke partijen als voor individuen. Ik denk dat deze combinatie van individualisering en virtualisering tot een andere vorm van demonstreren heeft geleid. Aan de ene kant kleinschaliger, maar aan de andere kant wel diverser. Er vinden vaker verschillende demonstraties plaats rond hetzelfde thema op verschillende plekken in het land.’

› Wat zou tot slot uw advies zijn aan organisatoren van protest, zoals de SP?

‘Voor ons onderzoek naar de demonstraties tussen 2009 en 2013 in de nasleep van de financiële crisis hebben wij ook krantenonderzoek



Foto: archief Jacquelin van Stekelenburg

Jacquelin van Stekelenburg

is hoogleraar Sociale verandering en conflict aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij onderzoekt waarom mensen gaan protesteren bij grote sociale veranderingen. Haar onderzoek richt zich vooral op motieven voor deelname aan protest.

gedaan. Wij hebben daarbij gekeken naar de periode van zes maanden vóór de demonstratie tot een maanderna. Het doel was om na te gaan hoe vaak het onderwerp van protest en het protest zelf van te voren besproken werden. Want naast je eigen achterban en de mensen die via je achterban gemobiliseerd worden, bereik je ook nog steeds een deel van je *mobilising potential* via het algemene nieuws. Uit ons onderzoek komt heel duidelijk naar voren dat hoe later het onderwerp van protest en het protest zelf genoemd worden, hoe kleiner de opkomst van dit derde deel is. En juist voor een grote opkomst, heb je alledrie de manieren van mobilisatie nodig, dus via je achterban, via het netwerk van je achterban en via het nieuws. Dus mijn advies zou zijn: *make it to the news!* ■

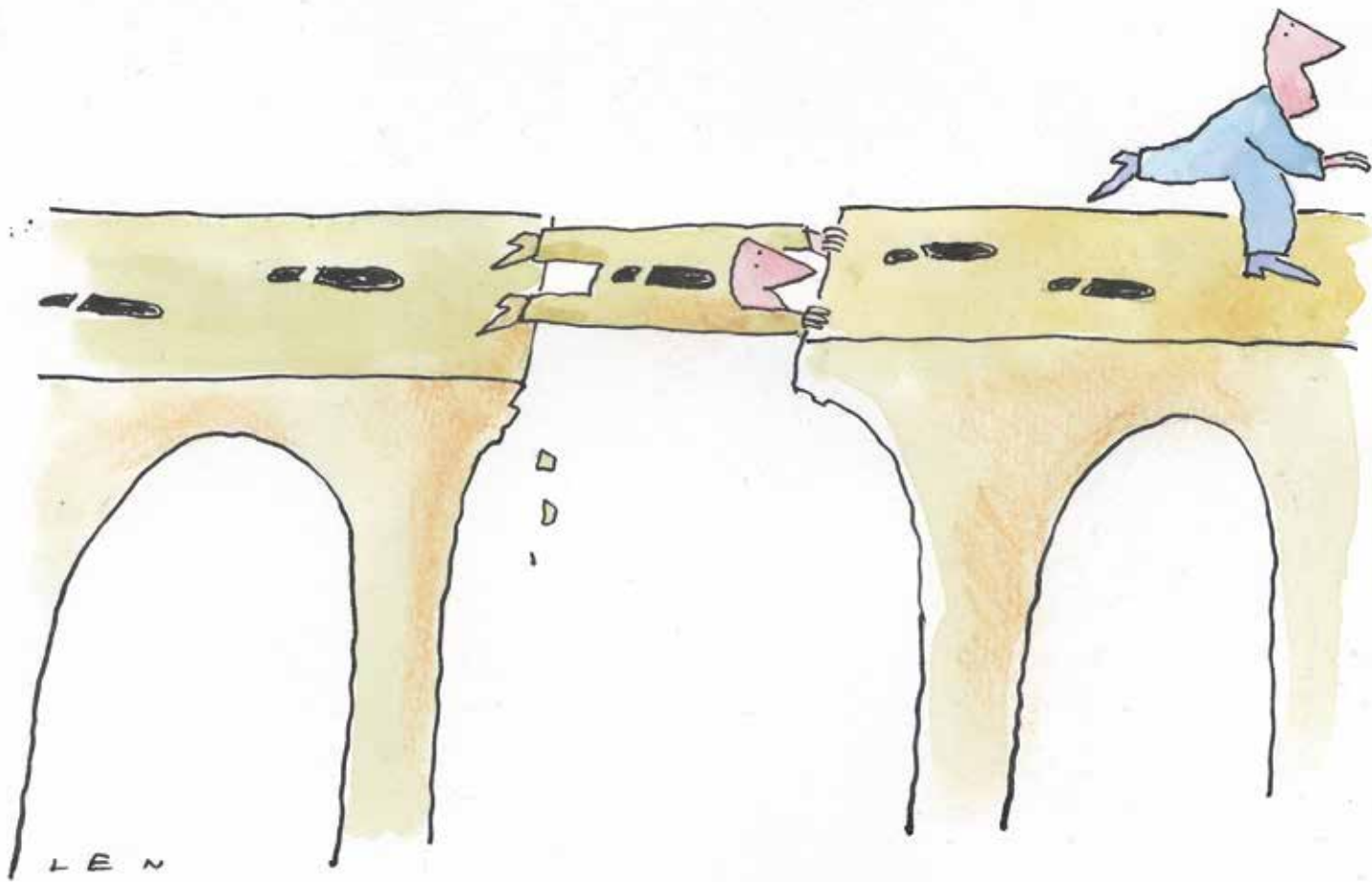
SPANNING

KANSEN VERSUS KLASSE



UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 24, nummer 5, december 2022



KANSSEN VERSUS KLASSE

Illustratie: Len Munnik©

Wie in onze maatschappij succesvol is, gelooft graag dat hij of zij dit door eigen inzet en talent bereikt heeft. 'Ik heb er toch hard voor gewerkt?', hoor je mensen vaak zeggen die het helemaal gemaakt hebben. En geef ze eens ongelijk: als je gelooft in het idee dat iedereen gelijke kansen heeft, dan heb jij gewoon net wat beter je best gedaan dan een ander.

In deze Spanning bespreken we wat er problematisch is aan het bijna heilige geloof in kansengelijkheid.

Welke gevolgen heeft het voor onze maatschappij en in hoeverre is er eigenlijk sprake van gelijke kansen in Nederland?

Dit nummer gaat ook over klasse. Want hoe graag we ook willen geloven dat iedereen gelijk is in Nederland, sociale klasse is nog altijd heel erg bepalend voor je kansen in het leven. De persoonlijke verhalen van Ron Meyer, Sinan Çankaya en Joris Luyendijk illustreren dat. Evenals het onderzoek van Mick Matthys naar de belevenissen van

eerstegeneratiestudenten uit de werkende klasse.

Om uiteindelijk tot gelijkere kansen komen, zijn gelijkere uitkomsten nodig. Het zou niet uit moeten maken welke opleiding je hebt gedaan of wat voor werk je doet om bestaanszekerheid te hebben. ■

Dit is het laatste nummer van de Spanning. Per 1 januari aanstaande gaat de Spanning op in de Tribune.

IN DIT NUMMER



4 KANSEN ZIJN NIET GELIJK

Het idee van gelijke kansen voor iedereen klinkt prachtig, maar is in de praktijk vooral een rechtvaardiging voor maatschappelijke ongelijkheid.
Bart Linssen

8 BEELDVERHAAL KLASSEN

De documentaireserie 'Klassen' laat zien hoe bepalend sociale klasse is voor je kansen in het onderwijs.
Tijmen Lucie

10 'ALS SOCIALE STIJGER MOET JE STERK IN JE SCHOENEN STAAN'

Mick Matthys vertelt over zijn onderzoek naar de belevenissen van eerstegeneratiestudenten uit de werkende klasse.
Tijmen Lucie

13 SOCIALE KLASSE IS TERUG VAN NOOIT WEGGEWEEST

Ron Meyer, Sinan Çankaya en Joris Luyendijk prikken in hun boeken de mythe van de meritocratie genadeloos door.
Tijmen Lucie



Lees de Spanning online op: sp.nl/spanning

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga

Tekstredactie
Peter Sas

Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz

Vormgeving
Nenad Mečava

illustratie cover
Nenad Mečava



Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT



KANSEN ZIJN NIET GELIJK

Tekst: Bart Linssen Illustraties: Nenad Mečava

Gelijke kansen voor iedereen klinkt prachtig, maar blijkt in de praktijk een loze belofte. Toch wordt kansengelijkheid als rechtvaardiging gebruikt voor maatschappelijke ongelijkheid. Want als de kansen voor iedereen gelijk zijn, dan is ieder individu verantwoordelijk voor het eigen succes of falen. Een dergelijke maatschappij van winnaars en verliezers is zowel onwenselijk als onrechtvaardig. Wie echt wil werken aan gelijke kansen kan zich beter inzetten voor gelijkere uitkomsten.

Niet je sociale achtergrond, maar je talent en inzet bepalen je maatschappelijk succes. Dat is althans de belofte van de *meritocratie*. Deze term werd voor het eerst gebruikt door de Britse socioloog en politicus Michael Young. In zijn roman *De opkomst van de meritocratie* uit 1958, wordt er vanuit het jaar 2034 teruggeblikt op ruim een eeuw kansenbeleid. We lezen over een wereld waarin vol goede bedoelingen wordt gewerkt aan sociale mobiliteit voor eenieder die dat kan en wil, maar die eindigt in grote verdeeldheid en conflict.

Young vat het ideaal van de meritocratie samen in een overzichtelijke formule: **IQ + inspanning = verdienste**. Van IQ en inspanning kunnen we ons wel een voorstelling maken: hoe slim je bent en hoeveel doorzettingsvermogen je hebt. Verdienste is lastiger. Het is een eenvoudiger woord voor merite, dat je ook kunt vertalen als 'wat iets werkelijk waard is'. Het bepalen van die werkelijke waarde is niet neutraal, maar vindt plaats in de context van een bepaald type samenleving.

DE MARKT

In de moderne kapitalistische samenleving wordt verdienste bepaald door de economische waarde van je verkochte arbeidsuren (op de arbeidsmarkt) of je succes als

ondernemer (op de kapitaalmarkt). Wie zich aanbiedt als gediplomeerd econoom of jurist, maakt kans op een baan in een duur kantoor. Wie slechts een rijbewijs heeft, kan het proberen als pakketbezorger. Welke opleiding je hebt gevolgd, bepaalt dus voor een belangrijk deel je marktwaarde. Deze staat vaak in geen verhouding tot je maatschappelijke relevantie. In hun essay *Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers* uit 2015 wezen Rutger Bregman en Jesse Frederik er al op dat vuilnismannen, zorgverleners en leerkrachten veel minder salaris verdienen dan bankiers, lobbyisten en consultants, terwijl de maatschappelijke bijdrage van de eerste groep aanzienlijk groter is dan van de laatste. Deze tegenstelling tussen essentiële en niet-essentiële beroepen, kwam tijdens de coronacrisis nog eens duidelijk aan het licht. Toch leidde de toegenomen waardering voor de essentiële beroepen niet tot hogere salarissen.

In de meritocratie waarin wij leven wordt je verteld: wie meer salaris wil ontvangen, moet maar beter zijn best doen. Deze kant van het meritocratische ideaal heeft opvallend veel politieke overtuigingskracht. Denk bijvoorbeeld aan *The American Dream*, de overtuiging dat je je met veel talent en inzet kunt opwerken van

krantenjongen tot miljonair. Volgens de Amerikaanse politicoloog Michael Sandel (zie kader op pagina 7) gelooft nog altijd 77 procent van de Amerikanen 'dat hard werken succes oplevert en dat we ons lot in eigen handen hebben'.

KANSENGELIJKHEID

Hoewel wij in Nederland een dergelijke overtuiging als typisch Amerikaans zien, wordt ook hier de meritocratische formule onderschreven. Wij noemen het alleen *kansengelijkheid*. Een ideaal dat door politici van links tot rechts wordt gedeeld. En waar ook best iets voor te zeggen valt, want het alternatief, namelijk dat je afkomst je maatschappelijke positie bepaalt, is nog veel slechter.

Vraag is wel hoe het met de kansengelijkheid in Nederland gesteld is. Volgens de meest recente sociale mobiliteitsindex van het World Economic Forum is Nederland wat betreft kansengelijkheid het op vijf na beste land van de wereld, met alleen maar Noord-Europese landen boven zich. Zoals zo vaak bij dit soort lijstjes, is het goed om te kijken wat er nu precies gemeten wordt. En wat blijkt: het gaat vooral om de toegang tot en de kwaliteit van het onderwijs. Niet of er in de praktijk ook daadwerkelijk gelijkere kansen worden gecreëerd.

IQ + inspanning = verdienste

Kinderen met verschillende achtergronden krijgen niet dezelfde onderwijskansen

Dat is niet onbelangrijk, want goed toegankelijk onderwijs betekent nog geen gelijke kansen voor iedereen. Sommige kinderen krijgen van huis uit veel meer mee aan algemene ontwikkeling dan anderen, of komen uit het 'juiste' milieu waardoor ze eerder instromen op een hoger onderwijsniveau, of hebben ouders die extra onderwijshulp voor ze regelen. Allemaal voordelen die niet voor ieder kind zijn weggelegd. Wie iets over kansengelijkheid wil zeggen, doet er daarom goed aan naar de werkelijke resultaten te kijken.

Zo heeft de OESO, de club voor rijke landen, in 2018 resultaten gepubliceerd over de mate van sociale mobiliteit van nieuwe generaties in een aantal landen. Daarbij is berekend hoe groot de kans is dat kinderen van een vader uit de laagstbetaalde groep tot de laagste of juist tot de hoogste inkomensgroep zullen toetreden. Zoals te zien in figuur 1 is die kans in Denemarken bijna gelijk: het inkomen van de vader bepaalt nauwelijks of zijn kinderen tot de laagste of hoogste inkomensgroep gaan behoren. In Nederland is de kans een stuk groter dat zijn kinderen ook de laagste inkomens zullen hebben. Groter zelfs dan in het Verenigd Koninkrijk, dat toch bekendstaat om zijn grote verschillen tussen rijk en arm.

De winnaars en verliezers van de onderwijsrace staan dus in zekere zin al vast voordat de wedstrijd is begonnen. Volgens hoogleraar economie Anne Gielen lopen de verschillen in Nederland zelfs op. Voor de financiële crisis van 2008 was de kans op sociale stijging nog aanzienlijk, daarna nam die snel af. Ook de Onderwijsraad ziet de kansengelijkheid toenemen, onder meer door het gebruik van particuliere onderwijsondersteuning. Uit een recent rapport van de raad blijkt dat één op de vijf kinderen een vorm van dergelijke ondersteuning krijgt.



Maar liefst twee derde van deze steun wordt betaald door ouders die zelf hbo of universiteit hebben gedaan.

Kinderen met verschillende sociale achtergronden krijgen dus niet dezelfde onderwijskansen. En toch zijn de winnaars van de onderwijsrace er vaak van overtuigd dat zij er op eigen kracht zijn gekomen. Zij hebben er hard voor moeten werken en krijgen in hun ogen wat hen toekomt. Een voorbeeld van iemand die er pas recent achterkwam dat hij wel heel veel meewind heeft gehad op school en in zijn carrière, is journalist Joris Luyendijk (zie pagina 15). Bevoorrechte mensen zoals hij vormen slechts een kleine drie procent van de bevolking, maar bezetten vrijwel alle topposities. Een uitkomst die zeer onwaarschijnlijk zou zijn als er sprake was van kansengelijkheid.

GELUK

Wie maatschappelijke succes wil, moet dus vooral meer geluk hebben dan een ander. Precies daarom is verdienste zo'n slechte rechtvaardiging voor maatschappelijke ongelijk-

heid. Geluk heb je, of heb je niet. Hoe voor jou het kwartje valt, maakt echter veel uit. Volgens het CBS is het risico op armoede twee tot vier keer groter voor praktisch geschoolden dan voor theoretisch geschoolden. Dit heeft ook weer invloed op de kans op een goede gezondheid, op levensgeluk en op de kansen van je kinderen.

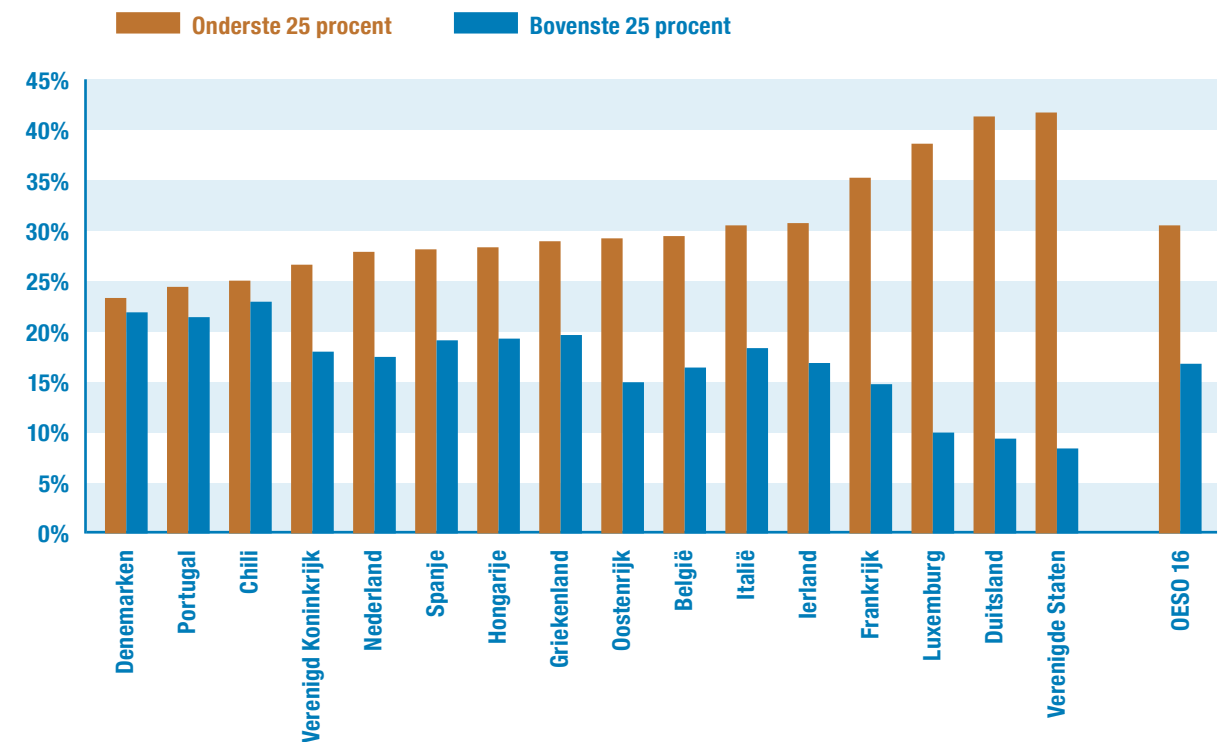
Alle reden dus om beleid te maken dat niet alleen gericht is op meer gelijke kansen maar ook op meer gelijke uitkomsten. Ongeacht de van d opleiding die je hebt gevolgd of de baan die je hebt (of niet), zou iedereen in Nederland voldoende middelen van bestaan moeten hebben om fatsoenlijk rond te kunnen komen. Of zoals bestuurskundige Mark Bovens van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid zegt: 'Gelijke kansen zijn belangrijk, maar niet genoeg. Sociale rechtvaardigheid gaat ook over uitkomsten. Dat betekent bijvoorbeeld dat je ook met een MBO-diploma bestaanszekerheid hebt, dat je niet bent aangewezen op onzekere, tijdelijke baantjes, dat je een inkomen hebt waar je een gezin van kan onderhouden, dat je kinderen naar een fatsoenlijke school kunnen, en dat je ook met een lager inkomen fatsoenlijk kunt wonen in een prettige buurt.'

BESTAANSZEKERHEID

Het is een politieke keuze om voor deze bestaanszekerheid te zorgen. Door met publieke woningcorporaties te werken aan voldoende betaalbare en kwalitatief goede woningen. Door met publieke energiebedrijven de energierekening betaalbaar te houden. Door vaste contracten de norm te maken en te investeren in goede en toegankelijke zorg en onderwijs.

Allemaal zaken die prima betaald kunnen worden wanneer er fatsoenlijk belasting wordt geheven bij diege-

PERCENTAGE PERSONEN IN DE 25 PROCENT HOOGSTE EN LAAGSTE INKOMENSGROEP MET EEN VADER IN DE 25 PROCENT LAAGSTE INKOMENSGROEP



Bron: A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility, OEC.

nen die het geluk hebben bij de winnaars te horen. Een belasting op (vaak geërfde) hoge vermogens zou een goed begin zijn, bijvoorbeeld door boven een bepaald bedrag hoge percentages belasting te innen. Daarvoor is ook genoeg draagvlak: uit recent onderzoek van de Universiteit Utrecht blijkt dat een meerderheid van de Nederlanders één tot drie miljoen euro als het ideale maximumvermogen ziet.

Zo'n gelijkere samenleving is veiliger, gezonder en prettiger voor iedereen, concluderen epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett in hun boek *The Spirit Level* uit 2009. Ook voor de kansengelijkheid is een gelijkere samenleving beter. Wilkinson en Pickett laten zien dat in landen met minder ongelijkheid en armoede kinderen betere basisvaardigheden ontwikkelen en minder kinderen voortijdig hun school verlaten. Wie dus serieus wil zijn over gelijke kansen, maakt werk van gelijkere uitkomsten. ■

WEG VAN WINNAARS EN VERLIEZERS

De Amerikaanse politicoloog Michael Sandel publiceerde in 2020 het boek *De tirannie van verdienste*, waarin hij onderzoekt wat de gevolgen zijn van het Amerikaanse geloof in de maakbaarheid van het eigen succes. Het idee dat je verantwoordelijk bent voor je eigen succes of falen, is diepgeworteld in de Amerikaanse samenleving. De beperkte mogelijkheden tot sociale mobiliteit, het gevoel van superioriteit van de winnaars en de onvrede bij de verliezers zetten de maatschappij echter zwaar onder druk.

De belangrijkste vraag die Sandel onderzoekt, is wat de gevolgen zijn van de ideologie van de meritocratie voor de Amerikaanse democratie. Aan de ene kant ziet hij Democraten als Obama en Clinton hameren op het belang van

onderwijs als oplossing voor sociale ongelijkheid. Aan de andere kant ziet hij Republikeinen als Trump gebruik maken van de onvrede over de stijgende ongelijkheid en het uitblijven van de beloftes van de Democraten.

Los van de partijpolitiek ziet Sandel dat veel van de politieke conflicten terug te voeren zijn op het onbegrip tussen de winnaars en verliezers. De oplossing zoekt hij in dialoog: verschillende groepen die met elkaar in discussie gaan over hun individuele behoeften of over wat er nodig is voor het gezamenlijk welzijn. Met als doel om een einde te maken aan de onderlinge verwijten over het behalen dan wel uitblijven van maatschappelijk succes, en om meer bescheiden te zijn over het eigen succes.



Hoe meer diploma's, hoe beter.

Beeld: Human©

KLASSEN

De documentaireserie 'Klassen' die eind 2020 door de NPO werd uitgezonden (en terug te zien is via NPO Start), maakte op veel mensen een diepe indruk. De serie volgt een aantal leerlingen van verschillende scholen uit Amsterdam-Noord, voornamelijk uit groep acht. Sommige kinderen krijgen veel ondersteuning van hun ouders, andere kinderen moeten het helemaal alleen

doen. Sommigen voelen de druk om te presteren, anderen zijn vooral bezig met overleven. De serie laat goed zien hoe bepalend sociale klasse is voor de kansen die je krijgt in het onderwijs. Kinderen van praktisch geschoolde ouders krijgen vaker een lager schooladvies dan kinderen van theoretisch geschoolde ouders, ook al hebben ze evenveel talent. Het roept de vraag op wat

bepalender is voor het behalen van een diploma: het opleidingsniveau van de ouders of de eigen kwaliteiten van het kind. Gelukkig zijn er nog altijd bevlogen leraren die het verschil kunnen maken voor onze kinderen. Ook die zien we terug in Klassen.

De serie bracht veel teweeg in de politiek. Er werden Kamervragen gesteld en in de verkiezingscampagne van

2021 was kansengelijkheid een belangrijk onderwerp. Op de VVD na hadden alle partijen er iets over in hun verkiezingsprogramma staan. Ook Rutte IV zegt voor kansengelijkheid te gaan, alleen hoe blijft voorsnog onduidelijk. ■

Kijk de serie via sp.nl/npoklassen

‘ALS SOCIALE STIJGER MOET JE STERK IN JE SCHOENEN STAAN’

Tekst: Tijmen Lucie Illustraties: Nenad Mećava

‘Wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje’, luidt een oud gezegde. Helaas gaat dit nog altijd op voor veel kinderen uit de werkende klasse. Zij krijgen simpelweg niet dezelfde onderwijskansen als kinderen uit de middenklasse. Slagen ze er toch in om op de universiteit te komen, dan lopen ze tegen klassenverschillen aan. Mick Matthys, zelf een sociale stijger, schreef er een boek over, *Rennen in de buitenbocht*.



› Waarom heeft u dit boek geschreven?

‘In het eerste deel van mijn proefschrift uit 2010 besteed ik veel aandacht aan sociale theorieën over sociale stijging. Van veel mensen die mijn proefschrift lazen, kreeg ik terug dat ze dat deel oversloegen omdat ze het te moeilijk vonden. Daarom besloot ik om een meer publiek-vriendelijke versie te schrijven, waarin ik duidelijker heb uitgelegd wat het betekent om als kind uit de arbeidersklasse sociaal te stijgen en met welke klassenproblematiek je dan te maken krijgt. Daarbij liep ik al langer met het idee rond om ook kinderen van arbeidsmigranten te interviewen. Dat is het tweede deel van het boek geworden.’

› Vanwaar de titel *Rennen in de buitenbocht*?

‘Eigenlijk om twee redenen. In de eerste plaats gebruikte een van de geïnterviewden uit mijn proefschrift deze uitdrukking. Hij zei dat hij altijd het gevoel had dat hij iets extra’s moest doen om erbij te blijven, alsof hij in de buitenbocht liep. En in de tweede plaats is er in 1976 in België een boek verschenen over dezelfde klassenproblematiek met de titel *In de buitenbaan*. *Rennen in de buitenbocht* is dus op beide gebaseerd. Ik vond het wel een toepasselijke titel, omdat hij duidelijk maakt dat je als kind uit de arbeidersklasse veel meer inspanning moet leveren om tot hetzelfde resultaat te komen.’

› Wat heeft de Nederlandse overheid na de Tweede Wereldoorlog gedaan om sociale stijging van arbeiderskinderen mogelijk te maken?

‘Er zijn verschillende soorten stimulansen geweest. De oudste geïnterviewden kregen nog een ‘rijkstoelage’. Dat was een tegemoetkoming van de overheid in de studiekosten en het levensonderhoud voor getalenteerde kinderen uit armere milieus. Eigenlijk was het een soort prestatiebeurs. Als je slaagde, hoefde je het geleende bedrag niet terug te betalen. Eind jaren zestig werd dit principe van ondersteuning van arme, getalenteerde studenten

losgelaten en kwam er een stelsel waarin iedere student – onafhankelijk van het inkomen van de ouders – een studielening kreeg. Dit stelsel maakte in de jaren tachtig plaats voor de basisbeurs: een lening die een gift werd als de student binnen tien jaar afstudeerde. Om in 2015 vervangen te worden door een rentedragende lening, die inmiddels weer heeft plaatsgemaakt voor de basisbeurs.

Wat typisch is voor Nederland, is de gedachte dat je zelf voor je studie moet betalen, omdat je er persoonlijk voordeel uithaalt. In België en Frankrijk redeneert men anders. Daar vinden ze dat je studenten ruim moet ondersteunen, omdat zij later bijdragen aan de ontwikkeling van het land. Daarom krijgen studenten in België en Frankrijk hogere beurzen en betere voorzieningen dan in Nederland.’

› In hoeverre is de sociale stijging van arbeiderskinderen gelukt?

‘Niet. Het aandeel van arbeiderskinderen onder studenten is nooit veranderd. Het is altijd rond de tien procent gebleven. Kinderen uit arme gezinnen krijgen vaak een lager schooladvies. Ze moeten dan een veel langere weg afleggen dan kinderen uit de middenklasse. Velen haken daarbij af. Er is ooit een onderzoeker geweest die beweerde dat arbeiderskinderen net zo goed slaagden aan de universiteit als kinderen uit de middenklasse. Op zich is dat juist, alleen voor kinderen uit de arbeidersklasse is het veel moeilijker om op de universiteit te komen en om het er vol te houden.’

› Welk effect heeft het Nederlandse onderwijsbeleid op de maatschappelijke ongelijkheid gehad?

‘Dat is in 2007 onderzocht door de socioloog Jaap Dronkers. Zijn conclusie was helder: ondanks de mooie doelstelling om sociale ongelijkheid te bestrijden, heeft het onderwijsbeleid van de laatste decennia de sociale ongelijkheid alleen maar versterkt. Dronkers weet dat onder meer aan het gebrek aan specifieke ondersteuning voor sociale

stijgers en aan het afnemende belang van de Cito-toets voor het schooladvies van leerlingen.’

› U heeft voor uw proefschrift tweëndertig eerstegeneratiestudenten uit België en Nederland geïnterviewd. Waar liepen zij tijdens hun studie tegenaan?

‘Waar ze vooral tegenaan liepen was onbekendheid. Onbekendheid met de universiteit en met de codes die daar golden. Kinderen uit de middenklasse kenden deze codes wel, maar kinderen uit de arbeidersklasse niet. Voor hen was het lastig om ze

‘Het aandeel van arbeiderskinderen onder studenten is nooit veranderd’





Foto: archief Mick Matthys

Mick Matthys (1945) studeerde filosofie en sociale pedagogiek aan de Katholieke Universiteit Leuven. Vanaf 1976 tot aan zijn pensioen gaf hij les aan de Universiteit Utrecht. In 2010 promoveerde hij op een biografisch onderzoek naar de loopbaan en levensloop van academici uit de arbeidersklasse, getiteld *Doorzetters*. In 2021 verscheen *Rennen in de buitenbocht*, een herziene, geactualiseerde en uitgebreide uitgave van zijn proefschrift.

onder de knie te krijgen. Sommige mensen die ik gesproken heb, haakten daarom af. Die konden er niet mee omgaan. Anderen kozen ervoor om ze te negeren, maar dan plaatste je jezelf wel buiten de groep.'

› **Hoe reageerde het thuisfront?**
'Er was sprake van vervreemding. Ik heb mijn ouders bijvoorbeeld nooit duidelijk kunnen maken wat ik studeerde. Ik studeerde sociale pedagogiek, maar zij wisten niet beter of ik deed iets met opvoeding. Ze zijn ook nooit in Leuven geweest waar ik studeerde, ik heb ze ook nooit uitgenodigd. Ik had het idee dat we in twee werelden leefden. Als ik thuis kwam nam ik de rol van zoon aan en op de universiteit die van

student. Dat gevoel van vervreemding hoorde ik ook terug bij de mensen die ik geïnterviewd heb. Een van hen gaf bijvoorbeeld aan dat haar moeder haar als dochter niet kon combineren met dat ze arts was. Ze vroeg haar wel eens om medisch advies, maar als ze dat dan gaf, zei haar moeder dat ze niet moest denken dat ze alles beter wist dan zij.'

› **Hoe kwamen klassenverschillen op het werk tot uiting en in hoeverre hebben deze de loopbaan van de geïnterviewden beïnvloed?**
'Een van hen was docent aan de Universiteit Utrecht. Hij was al snel gepromoveerd en was een bekende naam in de academische wereld. Ik vroeg hem waarom hij nooit professor was geworden. Hij gaf aan dat hij niet wist hoe dat moest. Hij had nooit geleerd te netwerken. Hij kende de codes niet. Ik ook niet. Mede daarom ben ik pas op latere leeftijd gepromoveerd. Je wordt geconfronteerd met klassenverschillen en om die te overbruggen moet je sterk in je schoenen staan. En daarvoor heb je identiteitskapitaal nodig.'

› **Wat bedoelt u met identiteitskapitaal?**
'Sociale stijgers missen de juiste sociale en culturele codes. Ze hebben ook geen sociaal netwerk dat ze verder kan helpen. Dus wat moeten ze doen? Ze moeten het zelf maken. Daarvoor hebben ze 'egosterkte' nodig, een begrip uit de psychologie. Egosterkte houdt in dat je al bij je geboorte een soort innerlijke kracht bezit, die je daarna verder ontwikkelt. Je bouwt een eigen identiteit op en je bent in staat om door ervaringen sterker te worden. Dat noem ik identiteitskapitaal. Dit heb je als sociale stijger nodig om het gebrek aan sociaal en cultureel kapitaal te compenseren.'

› **Voor uw boek heeft u ook veertien kinderen van arbeidsmigranten geïnterviewd. Wat zijn de belangrijkste overeenkomsten en verschillen met de sociale stijgers uit de autochtone arbeidersklasse?**

'De sociale problematiek is grotendeels hetzelfde. Beide lopen tegen dezelfde sociale en culturele grenzen van hun klasse aan. Het meest opvallende verschil vond ik de ambitie van de ouders van migrantenkinderen. Hun eigen ambitie, die zij nooit hebben kunnen waarmaken omdat ze bleven hangen in zwaar en slecht betaald werk, droegen zij over aan hun kinderen. Dat deden de autochtone ouders niet, die remden soms zelfs de ambitie van hun kinderen.'

› **Hoe zouden er meer kinderen uit de werkende klasse op de universiteit kunnen komen?**
'Ik geloof erg in een gemeenschappelijk onderwijstraject tot zestien jaar. Dus kinderen niet al op twaalfjarige leeftijd laten kiezen tussen vwo, havo of vmbo, maar pas als ze zestien zijn. Daarmee voorkom je voor een deel dat kinderen uit arme gezinnen op een te laag niveau instromen. Ik juich ook zeer de initiatieven toe die er zijn om eerstegenariestudenten aan de universiteit te helpen. Zo is er het *Class-Conscious Academics Network* van de Universiteit Utrecht dat aandacht vraagt voor het belang van sociale klasse aan de universiteit. En je hebt het Eerste Generatie Fonds dat eerstegenariestudenten aan de Universiteit Utrecht financieel ondersteunt.' ■



SOCIALE KLASSE IS TERUG VAN NOOIT WEGGEWEEST

Tekst: Tijmen Lucie Illustraties: Nenad Mečava

Nederland is geen klassenmaatschappij meer, zo hoor je vaak zeggen. Dat was iets van vroeger. Tegenwoordig bepalen talent en inzet je plaats in de maatschappij, in plaats van afkomst. Als je maar hard genoeg je best doet, kun je bereiken wat je wil. Dat geldt voor iedereen, ongeacht achtergrond, etniciteit of huidskleur. Drie recent verschenen boeken prikken deze mythe genadeloos door. De persoonlijke verhalen van Ron Meyer, Sinan Çankaya en Joris Luyendijk laten zien dat klassenverschillen in Nederland nog altijd bestaan.

'Dit is het verhaal van jullie leven, jullie volharding en jullie opoffering, van mijn worsteling met die opoffering. Dit is het verhaal van een klasse die niet meer leek te bestaan. Bespot en bespuugd. Vergeten en genegeerd door de heersende macht. Een klasse van onzichtbaren die onmisbaar blijken. Dit is een verhaal van mensen waar het aan de talkshowtafels of in de boeken vrijwel nooit over gaat.'

Met dit krachtige statement opent *De Onmisbaren* van oud-SP-voorzitter Ron Meyer. Het is een ode aan zijn ouders en zijn sociale klasse, en tegelijkertijd een aanklacht tegen de heersende klasse. Meyer groeide op in een typisch arbeidersgezin. Vader koelmonteur, moeder thuiszorger. Thuis hadden ze het niet breed, geldzorgen waren nooit ver weg. Zijn beide ouders kregen al op relatief jonge leeftijd te maken met gezondheidsproblemen. Dat is typerend voor zijn klasse, stelt Meyer. Zij gaan gemiddeld zes jaar eerder dood en worden vijftien jaar eerder ziek dan mensen uit de middenklasse. Het maakt hem woest. Zijn klasse hield het land overeind tijdens de coronacrisis, maar de beloning daarvoor bleef uit. En dat terwijl de zorgverleners, distributiewerkers, schoonmakers, supermarktmedewerkers, pakketbezorgers en al die andere cruciale beroepen, een veel groter risico liepen om besmet te raken en ziek te worden dan de professionele middenklasse die veilig thuis kon



werken. 'De kans om te overlijden was voor de armste 20 procent van de Nederlanders twee keer zo hoog als voor de rijkste 20 procent', schrijft Meyer.

Volgens hem moeten we het weer over klasse hebben en is het hoog tijd dat de heersende klasse wordt uitgedaagd. Hij geeft daar enkele inspirerende voorbeelden van. Zoals Kristie, chauffeur van beroep en ouder in het toeslagenschandaal, die Mark Rutte tijdens een verkiezingsdebat publiekelijk te kijk zette. Of Soufian, vulploegmedewerker bij Albert Heijn, die tijdens een aandeelhoudersvergadering de hoogste bazen van Ahold stil kreeg

door de de helft van zijn pak uit te trekken uit protest tegen het karige jeugdloon. Of zijn vriend Kapi, vakbondsleider en schoonmaker bij Philips, die een onderdirecteur van het bedrijf liet toezeggen dat hij en zijn collega's bij ziekte doorbetaald zouden worden.

In *De Onmisbaren* lezen we ook over de worsteling van Meyer met zijn identiteit. Want waar hoort hij nu eigenlijk bij? Hij voelt zich verwant met de werkende klasse waaruit hij afkomstig is, maar ook met de middenklasse waartoe hij inmiddels behoort. 'Het hart in de ene klasse, het hoofd in de andere, en buikpijn van deze vertwijfeling', vat hij de tweestrijd van een klassenmigrant mooi samen.



MICROEVOLUTIES

Eenzelfde worsteling vinden we terug in *Mijn ontelbare identiteiten* van cultureel antropoloog Sinan Çankaya. Als kind van Turkse arbeidsmigranten groeit hij op in een volkswijk in Nijmegen. Al van jongs af aan krijgt hij te maken met vooroordelen, discriminatie en uitsluiting. Op de middelbare school wordt hij door zijn overwegend witte klasgenoten als Turk 'verantwoordelijk gehouden voor alle kwesties met Turken en Turkije'. Als hij een keer te laat op school komt, bijt zijn leraar geschiedenis hem ten overstaan van de hele klas toe dat het met hem als Turk nooit wat zal worden. Deze leraar, Nico Konst, blijkt voorzitter van de extreemrechtse Centruumpartij te zijn geweest. Ondanks meerdere klachten van leerlingen over zijn racistische en seksistische uitspraken, mag hij van het schoolbestuur aanblijven. Later als Çankaya onderzoek doet naar discriminatie bij de politie, wordt er constant getwijfeld aan zijn loyaliteit en

'Soms ben je een migrant binnen je eigen familie'



wetenschappelijke integriteit vanwege zijn 'oorspronkelijk' Turks-zijn. Bijzonderlijk pijnlijk is ook een incident in de trein, waarbij een conducteur hem als een kind aanspreekt met: 'Meneer. Spreekt. U. Nederlands.'

Telkens wordt hij als 'de Ander' gezien, zelfs door zijn eigen familie. Als tiener associeert hij zich nog sterk met Turkije, omdat hij met 'vaderlandsliefde' is grootgebracht. Maar dat verandert als hij antropologie gaat studeren. Door zijn nieuw opgedane kennis, ontstaat er verwijdering. 'Soms ben je een migrant binnen je eigen familie; de pijnlijkste vorm van verplaatsing. Een vreemdeling voor de mensen die het dichtst bij je staan', aldus Çankaya.

Met zijn persoonlijke verhaal over vervreemding maakt hij zichtbaar hoe ongelijk onze samenleving eigenlijk is. Niet alleen door racisme en discriminatie, maar ook door klassenverschillen en machtsongelijkheid. Çankaya wil zich niet meer in hokjes laten duwen. Ieder mens bezit volgens hem ontelbare, verschuivende, vloeibare identiteiten. Uiteindelijk is het aan de politiek om voor maatschappelijke verandering te zorgen, maar dat betekent niet dat wij zelf niets kunnen doen tegen onrecht. Çankaya roept een ieder op zich uit te spreken tegen vooroordelen, racisme of discriminatie, of je er nu zelf slachtoffer van bent of niet. Hij noemt dit microevoluties: 'klein verzet in alledaagse ontmoetingen'.



ZEVEN-VINKJES MOETEN PLAATSMAKEN

Schrijver en journalist Joris Luyendijk had in zijn leven nog nooit met discriminatie of uitsluiting te maken gehad. Pas toen hij op zijn veertigste ging werken voor de Britse krant *The Guardian* voelde hij zich plotseling anders. Ondanks dat zijn Engels prima in orde was, viel hij op de redactie buiten de boot omdat hij de codes van de Engelse hogere middenklasse niet kende. Hij miste naar eigen zeggen 'een jeugd in de 'juiste' sociale klasse'. Doodongelukkig verliet hij de krant na twee jaar, om er nooit meer terug te keren. In de jaren die volgden, onderwierp hij zich aan een zelfonderzoek. Was hij op eigen kracht geworden wie hij was, of had hij toch wel heel veel dingen meegekregen in het leven?

Als hij zich vergelijkt met vrouwelijke generatiegenoten, generatiegenoten van kleur of uit een andere sociale klasse, komt hij tot de ontdekking dat hij veel minder hobbels heeft

moeten overwinnen dan zij. Zij hadden geen 'zeven vinkjes' zoals hij – minstens één hoogopgeleide of welgestelde ouder, minstens één in Nederland geboren ouder, man, wit, hetero, gymnasium of vwo, en universiteit. Mannen zoals Luyendijk vormen slechts drie procent van de Nederlandse bevolking, maar maken op alle plekken van macht de dienst uit. Zowel in de politiek, het openbaar bestuur, het bedrijfsleven, als in de journalistiek. Luyendijk vraagt zich af hoe het kan dat zo'n kleine groep zoveel macht heeft. Wat volgt is een 'open' onderzoek. Hij geeft ruim tachtig lezingen over de zeven vinkjes voor de top van politiek, bestuurlijk, cultureel en economisch Nederland.

Vooraf of na afloop van een lezing gaat hij vaak in gesprek met medewerkers die niet de zeven vinkjes hebben. Zij maken hem duidelijk dat wat hij in Engeland meemaakte, net zo goed in Nederland geldt. Ook hier is opgroeien in de 'juiste' sociale klasse essentieel. vormen 'de onzichtbare norm' en als je erbij wil horen moet je proberen te worden zoals zij. Probleem is alleen dat mannen zoals Luyendijk niet alleen heel veel plaatsen bezet houden, maar ook bepalen wie een plaats verdient. Daarmee behouden de zeven-vinkjes hun macht en blijft de ongelijkheid in stand. Luyendijk spreekt van de wet van behoud van onrecht: 'Hoe minder iemand door onrechtvaardigheid wordt geraakt, hoe groter de kans dat die persoon het ver brengt. Maar hoe kleiner de kans dat hij deze positie vervolgens gebruikt om onrechtvaardigheid aan te pakken'. Om deze vicieuze cirkel te doorbreken, zullen zeven-vinkjes zoals hij plaats moeten maken. Niet alleen voor mensen uit de hogere middenklasse met een ander geslacht of een andere huidskleur, maar wat Luyendijk betreft ook voor mensen uit de werkende klasse. ■

Mannen zoals Luyendijk maken op alle plekken van macht de dienst uit



